

IMRE GABRIELLA*

**LENDÜLETBEN A TANDEM
FRANCIA–NÉMET EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ
EURÓPAI KONVENTBEN AZ 1997-TŐL 2002-IG
TARTÓ IDŐSZAK VÉLEMÉNYKÜLÖNBSÉGEINEK
TÜKRÉBEN**

A francia–német együttműködés évtizedek óta az európai integráció motorja. A körülmények, indítékok természetesen sokat változtak a Közös Piac 1957-es megalakítása óta. Tanulmányomban a francia–német kapcsolatok második világháborút követő történeti áttekintése után az elmúlt évek néhány integrációs kulcskérdésén (uniós jövőképek, intézményi reformok, közös kül- és biztonságpolitika, gazdasági stabilitás) keresztül szeretném megrajzolni a két ország viszonyának tartós véleménykülönbségekkel, minimális együttműködési készséggel jellemezhető alakulását egészen konventbeli közös kezdeményezéseikig és a 2004 júniusában elfogadott új alkotmányig.

Céлом az, hogy az uniós „motort” működés közben mutassam be, tehát a fent említett kérdéskörökkel kapcsolatban végigkísérjem azt – a Közösség életében már annyiszor termékenynek bizonyult – érdekegyeztetési folyamatot, amelynek során az eltérő francia és német álláspontokból egységes elképzelés születik. Különösen érdekesnek találom ennek vizsgálatát akkor, amikor az újkeletű közeledés háttérében elsősorban az Unió keleti bővítésével kapcsolatosan felismert közös célok állnak: nem is annyira az olcsó és hatékony bővítés szándéka (hiszen éppen a költségvetési és az intézményi kérdésekkel kapcsolatos eltérő elképzelések vezettek az elmúlt évek nyílt vagy burkolt összeütközéseikhez), hanem inkább a kis- és közepes tagállamokkal kibővült Európán belüli francia–német vezető szerep konzerválására

* A szerző a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának 2003/2004. tanévben Európai Üzleti Tanulmányok szakirányon végzett másoddiplomás hallgatója. A jelen tanulmány szakdolgozatának rövidített változata. Szakdolgozati konzulensei dr. Majoros Pál, a BGF KKKF tanszékvezető főiskolai tanára és dr. Szemlér Tamás, a Világgazdasági Kutatóintézet tudományos főmunkatársa voltak.

való törekvés. Ezt az alapvető érdekezésszerűséget 2003-ban a két ország hasonló gazdasági és szociális problémái továbbá az Egyesült Államok iraki beavatkozása révén kialakult világpolitikai helyzet is felerősítette. Ez utóbbiak mellett, hogy a közeledés háttéréül szolgáltak, gazdasági, szociális és védelmi téren egész Európa számára új, a közeljövőben megoldandó feladatokat vetettek fel.

I. KÖZELEDÉS ÉS TÁVOLODÁS A FRANCIA–NÉMET KAPCSOLATOKBAN A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1870 és 1945 között a Franciaország és Németország között feszülő politikai és lélektani szembenállás az európai élet egyik alaptényének volt tekinthető. A két ország újkori történelme a nemzetállami fejlődés eltérő modelljeit termelte ki: egyfelől a német kultúrmentetét, amelyben a nemzet egy „állam előtti”, kulturális fogalom (nemzet és állam határai nem esnek egybe), másfelől a francia nemzetállami koncepciót, amelyben az állam a nemzet és a szuverenitás megtestesítője. A XIX–XX. század folyamán a két eltérő modellre támaszkodó politika háborúk sorát eredményezte Európában.¹

A két nemzet 1945 utáni közeledése tehát korántsem volt természetes. Ennek magyarázata a világháború után kialakult nemzetközi rendszerben keresendő, amelyben mind Franciaország, mind pedig a Német Szövetségi Köztársaság sajátos helyet foglalt el. Míg a győztesek közé ugyan „meghívott”, de a nyugati világ vezetéséből az amerikaiak és az angolok által fokozatosan kizárt, gyarmatbirodalmát elvesztő Franciaország atomerejére és ENSZ Biztonsági Tanácsbeli tagságára támaszkodva továbbra is igényt tartott a nemzetközi politika nagy kérdéseibe való beleszólás lehetőségére, a kettéosztott és megszállt Németország nyugati fele a győztesek által szűkre szabott politikai és katonai szerepének kereteit igyekezett folyamatosan tágítani.

I.1. A francia–német közeledés okai

A francia politikát közvetlenül a háború utáni években erőteljes németellenesség jellemezte. Az 1947-ig tartó, sőt még 1948–49-ben is nagyon merev hivatalos vonal mögött azonban meghúzódott (és egyre inkább előtérbe került) egy – főleg gazdasági szakemberek és realista gondolkodók által képviselt – irányzat, melynek tagjai meg voltak győződve arról, hogy a megújuló Németország Európa gazdasági egyensúlyának nélkülözhetetlen eleme lehet.

Természetesen a hidegháborús körülmények is lényeges szerepet játszottak a két ország közti közeledés és együttműködés megindulásában: a szovjet fenyegetés és az Egyesült Államok felől érkező nyomás² is az európai gazdasági kapcsolatok helyreállítására s az ehhez elengedhetetlenül szükséges francia–német megbékélésre ösztönzött. A folyamat azonban a Saar-vidék kérdésével kapcsolatban elakadni látszott.³

¹ Gazdag (2003), 21.

² „Franciaország a kialakult kétpólusú világrendben az európai biztonsági rendszert az Egyesült Államok bevonásával szerette volna megvalósítani, azonban az amerikaiak a biztonsági rendszer fontos elemének tartották Németország három nyugati ellenőrzés alatt álló zónájának bevonását a szövetségbe.” (http://www.lib.bke.hu/phd/szemler_tamas.pdf p.24.)

³ Egy 1947-ben meghozott döntés a Saar-vidéket elválasztotta Németországtól és protektorátus formájában gazdaságilag Franciaországhoz csatolta. A helyzetet 1954-es párizsi konferenciák

1.2. A Schuman-terv

Erre a kényes kérdésre jelentett megoldást ROBERT SCHUMAN francia külügyminiszter forradalmi javaslata az európai szén- és acélközösség létrehozására. A JEAN MONNET által kidolgozott terv – kihasználva a két ország vaskohászatának komplexer jellegét – összekapcsolta a francia vas- és a német széntermelést és az angol–amerikai igényeknek megfelelően megpróbált keretet nyújtani az NSZK gazdasági fejlődéséhez és nyugati világba való integrálásához. Francia részről a szén- és acélipar területén létrehozott szoros együttműködés nem hangoztatott szándéka egyrészt az NSZK integráció útján megvalósuló ellenőrzése, ezáltal egy újabb német fegyveres támadás veszélyének kiküszöbölése volt, de a terv Franciaország európai vezetési igényének megmentését is szolgálta.¹ Az Európa nyugati felét szerződéses viszonyba helyező Európai Szén- és Acélközösség megteremtése (1951) illetve az Európai Gazdasági Közösséget és az Európai Atomenergia Közösséget létrehozó Római Szerződések aláírása (1957) volt ugyanis az egyetlen lehetőség Franciaország számára, hogy biztosítsa magának azt a globális befolyást, amit nemzeti eszközökkel többé már nem volt képes elérni.

1.3. Az Elysée-szerződés

A nyugati világ jövőjével kapcsolatos francia kezdeményezések többszöri egyértelmű amerikai elutasítása és a Német Szövetségi Köztársaság háború utáni gazdasági felívelésének ezzel egyidejű tapasztalata végül CHARLES DE GAULLE köztársasági elnöksége idején elvezetett ahhoz a felismeréshez, hogy Franciaország nyugat-európai integráció vezetésében testet öltő nagyhatalmi ambíciói számára a Németországgal való még szorosabb kooperáció biztosíthatja a hiányzó gazdasági és pénzügyi támaszt. Ennek megvalósítását célozta az 1963. január 22-én a francia köztársasági elnök és KONRAD ADENAUER szövetségi kancellár által aláírt gazdasági és politikai együttműködési szerződés, amelyben mindkét fél kötelezte magát, hogy a külpolitikát érintő fontosabb kérdésekben minden döntés előtt konzultálni fog a másikkal és a lehetséges mértékig összehangolják lépéseiket.² A német fél számára a szerződés azért volt előnyös, mert a Franciaországgal való jogegyenlőség az európai építés keretén belül a nyugatnémet állam szuverenitásának bővítését és politikai érdekeinek közvetett úton történő érvényesítését ígérte.

Az Elysée-szerződésben intézményesített francia–német kapcsolatok – „szövetség a szövetségben”, „tandem”, Bonn-Párizs tengely – az elmúlt évtizedek során Nyugat-Európa fejlődésében az integráció és a stabilitás alapjává váltak.³

rendezték: az 1955-ben megrendezett népszavazás megnyitotta az utat a Németországhoz történő visszacsatolás előtt, ami 1957. január 1-jén következett be.

¹ Soutou (2002), 46-47.

² Gazdag (1989), 130.

³ Annak ellenére igaz ez a megállapítás, hogy már a szerződés NSZK-beli becikkelyezése sem volt zökkenőmentes: a Bundestag – felrúgva a nemzetközi jog előírásait – egy preambulomot csatolt hozzá, amely kimondta, hogy az NSZK külpolitikájának alapja az Egyesült Államokhoz fűződő szoros szövetség, a NATO-ban megvalósuló katonai integráció, a nemzetek feletti nyugat-európai integráció és Nagy-Britannia részvétele a közös piacban. (Vagyis mindaz, amit De Gaulle elutasított és aminek elkerüléséhez a nyugatnémetek segítségét kérte.)

1.4. A francia–német kapcsolatok változásai az enyhülés időszakában

DE GAULLE egy ideig az Elysée-szerződés preambuluma és ADENAUER kancellári posztról történt távozása ellenére megkísérelte folytatni 1958–63 közötti németekkel kapcsolatos politizálását, azonban mind kevésbé tudta figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy egyetlen lényeges kérdésben sincs véleményazonosság a két ország vezetői között. Különösen igaz ez az atlanti gondolathoz szorosan kötődő LUDWIG ERHARD kancellárságának idejére. A remélt együttműködés helyett tehát rohamosan szaporodtak a viszony megromlására utaló jelek, amelynek háttérében a hidegháborúból az enyhülés időszakába való átmenet, s ennek nyomán a nyugatnémet és a francia külpolitika keretfeltételeinek megváltozása húzódott. A hidegháborús tömbpolitika fellazulásával ugyanis az NSZK kezdte elveszíteni korábbi központi szerepét, Franciaország azonban jelentős politikai játékkeret nyert.¹ Az ERHARD által képviselt, kelet felé statikus, konzervatív viszonyokat őrző atlanti irányvonallal szemben DE GAULLE visszatért a kettős biztonság korábbi koncepciójához és Franciaország kontinentális vezető szerepének biztosítása, a német ambíciók ellensúlyozása érdekében a Szovjetunióval keresett támaszt.

A kialakult helyzetet csak az 1969-től kibontakozó, WILLY BRANDT nevével fémjelzett nyugatnémet szerződéses keleti politika² változtatta meg. Az Ostpolitik, amely az NSZK első, valóban saját célokat és érdekeket követő külpolitikájának tekinthető, törekvéseit tekintve teljesen megegyezett az Egyesült Államok és a Nyugat általános enyhülési politikájával. A német külpolitika hosszú távú stratégiájaként azonban felkeltette a DE GAULLE-t követő GEORGES POMPIDOU francia köztársasági elnökben a „rejtett újraegyesülési politika” gyanúját, valamint azt a félelmet, hogy a német partner túl nagy külpolitikai mozgásszabadságra tesz szert.³ Annál is inkább indokolt volt ez a félelem, mert a hetvenes évektől a német gazdaság teljesítménye jelentősen és tartósan meghaladta a franciáét és ezzel párhuzamosan a nyugatnémet állam nemzetközi tekintélye is megnőtt.

1.5. A hetvenes-nyolcvanas évek: „teremtő párosok” a német–francia együttműködés élén

VALÉRY GISCARD D’ESTAING Franciaország Nyugat-Európa-politikájának közép-pontjába a francia–nyugatnémet kapcsolatokat helyezte, amit HELMUT SCHMIDT kancellárhoz fűződő baráti kapcsolata mellett a hetvenes évek közepére kialakult világpolitikai helyzet is magyarázott. Az 1973-as izraeli-egyiptomi háború és az olajválság felszínre hozta ugyanis a nyugat-európai országok és az Egyesült Államok közötti érdekkülönbségeket, aminek következtében a transzatlanti partnerrel szembeni francia távolságtartó magatartás „europaizálódott”, feloldván ezzel az NSZK külpolitikájában az atlanti és az európai elkötelezettségek között fennálló három

¹ Gazdag (1989), 132.

² Az NSZK szerződéseket kötött Kelet-Európa országaival, így a Szovjetunióval, Lengyelországgal, Csehszlovákiával.

³ Soutou (1996), 316.

évtizedes dilemmát.¹ Amíg az enyhülési politika kibontakozásával az NSZK az amerikai külpolitika prioritás-váltásait a Franciaországgal való együttműködés erősítésével kívánta kompenzálni, addig Franciaország a francia–nyugatnémet együttműködést kívánta felhasználni az Egyesült Államokkal és bizonyos mértékben Nagy-Britanniával szemben. Az NSZK gazdasági-pénzügyi hatalmának a francia–nyugatnémet bilaterális kapcsolatok kereteibe történő integrálása elfogadhatóvá tette társvezetői szerepét az Európai Közösségben, így az ország érdekeltté vált abban, hogy saját politikai céljait gazdasági túlsúlyának tudatos korlátozásával, Franciaország számára önkéntes politikai előnyöket nyújtva valósítsa meg. Ez a nyugatnémet magatartás leginkább a Közösség francia elképzelések szerinti továbbfejlesztésében mutatkozott meg, melyek megsabták az integráció elmélyítésének határait. (Példa lehet erre a kormányközi alapon működő, egyhangú szavazással döntő Európai Tanács és az amerikai dollártól való függőségét csökkentő Európai Monetáris Rendszer létrehozása.) A nyugatnémet magatartást francia oldalról a „grandeur” korlátozott voltának gyakorlati politizálásban mindinkább érezhető felismerése, a francia nagyhatalmi szerep de gaulle-i politika tapasztalatai alapján történő reálisabb megközelítése tette lehetővé. Ez járult hozzá az EK hetvenes és nyolcvanas években bekövetkező kibővüléseivel is.

FRANÇOIS MITTERRAND és HELMUT KOHL együttműködése is számos, az európai integráció szempontjából jelentős lépést tett lehetővé, például az iparfejlesztés, a kutatás-finanszírozás területén. A közös programok válaszreakciók voltak Nyugat-Európa Egyesült Államokkal és Japánnal szemben érzékelt technológiai lemaradására. A MITTERRAND-KOHL páros működőképességének legfőbb bizonyítéka azonban a német újraegyesítés nagyobb nemzetközi bonyodalmak nélkül való lebonyolítása és a németeket az integrációba a korábbinál erősebben bekapcsoló Maastrichti Szerződés kidolgozása volt.

Maastricht tágabban véve az európai közösség reakciója volt a világgazdaság és a világpolitika változásaira, szűkebb értelemben pedig válasz a német újraegyesítés révén megváltozott nyugat-európai helyzetre. A Maastrichti Szerződés stratégiai jelentőségű kompromisszumot jelentett Franciaország és Németország között. A franciáknak sikerült a korábbinál erősebben belekötniük Németországot az európai integrációba, ezáltal saját maguk számára kevésbé nyugtalanítóvá tenni a német újraegyesítés tényét. A németek cserébe az újraegyesítés támogatásáért belemertek ebbe a kompromisszumba, aminek elfogadhatóságát növelte számukra az, hogy az EMU terve a német modellt és gazdaságpolitikai prioritásokat követte. Ez a kompromisszum létfontosságú volt az európai integráció továbbélése szempontjából az integrációs fejlődés számos, hosszú idő óta napirenden lévő kérdésére azonban nem adott választ.²

¹„A nyugatnémet külpolitika fejlődése nem más, mint a specifikus nemzeti és atlanti érdekek hosszú távú egyeztetési folyamata azzal az úgynevezett európai gondolattal, amelyet Bonn számára a legtisztábban a francia külpolitika képviselt.” In: Gazdag (1989), 189-190.

² http://www.lib.bke.hu/phd/szemler_tamas.pdf, p.54.

1.6. A kilencvenes évek kihívásai: a német egyesülés következményei

A kilencvenes évek az EU történetében és a francia–német kapcsolatok alakulásában is új korszakot jelentettek, ahol a tradíciók folytatása egyre nehezebbnek bizonyult. A német egyesüléssel az erőviszonyokban Németország javára történt eltolódás: Franciaország elvesztette központi külpolitikai szerepét és a földrajzi súlypont kelet felé tevődésével, a kelet-közép-európai országok szocialista uralom alól való felszabadulásával Németország számára jött létre új politikai mozgástér. Uniós viszonylatban ez azt jelentette, hogy a szervezet politikailag eddig egyértelműen a franciák által meghatározott fejlődésében a német szempontok nagyobb súllyal eshettek latba. Ez a német szerepnövekedés már az EMU-val kapcsolatos viták során is megfigyelhető volt, de talán a franciák részéről kezdetben elodázni vágyott, a németek által viszont mindig is támogatott és rövidtávú feladatként elképzelt keleti (és nem déli) bővítés szolgáltatja rá a legjobb példát.

Az újraegyesült és megerősödött Németországgal szembeni kezdeti francia aggodalmak, melyek egy az integrációból kilépő és újra külön utakon járó Németország rémképét vázolták fel, lassan eloszlottak illetve csak annyiban hatnak elevenen, amennyiben megakadályozzák, hogy a korábbi pozícióját elvesztő Párizs a német–francia kapcsolatok lazításában keresse a kialakult helyzet számára kedvező megoldását. Németországot megnőtt külpolitikai mozgásterének partnerei számára is elfogadható kihasználása, erős gazdasági, politikai kötődései továbbra is az integráció és benne a nyugati szomszédokkal folytatott kétoldalú együttműködés mellé állítják, a szoros kapcsolat szükségességét a felmerülő viták ellenére egyik ország sem kérdőjelezi meg.¹

A kétoldalú kapcsolatokat illetően meghatározó volt a vezető politikusok körében lezajlott generációváltás is: MITTERRAND, majd KOHL távozásával a politikai színtéren immár mindkét oldalon olyan vezetők maradtak, akik számára a francia–német konfrontáció történelem volt csupán. A SCHRÖDER vezette Németország a korábbi kormányoknál kevésbé tesz kedvezményeket Franciaországnak a szolidaritás nevében.

A kilencvenes évek második felében és az ezredfordulón az integráció bővítése és mélyítése melletti elköteleződés állította újabb szakítópróba elé a francia–német párost és tette különösen fontossá a két ország közötti kifinomult kapcsolatrendszer működőképességének megőrzését. A következő fejezetek az ezredforduló néhány integrációs kulcskérdésén (uniós jövőképek, intézményi reformok, közös kül- és biztonságpolitika, gazdasági stabilitás) végighaladva mutatják be a Konvent munkája során kidolgozott közös javaslatok megfogalmazásának küzdelmes előzményeit.

¹ Szemlér (2000), 37.

A két ország kapcsolatában a leggyakoribb véleménykülönbségek a közös költségvetéssel, a monetáris unióra való felkészüléssel és annak működési elveivel kapcsolatosan fogalmazódtak meg a kilencvenes években.

II. NÉMET–FRANCIA JÖVŐKÉPEK A KIBŐVÍTETT EURÓPAI UNIÓ INTÉZMÉNYI KERETEIRŐL

Az intézmények modernizálásának Maastrichtban elhatározott szándéka mindkét országban reformtervek sorát hívta életre az integráció iránt elkötelezett szervezetekben, politikusokban és politikai pártokban. A kilencvenes évek közepétől mindinkább a bővítés kontra mélyítés dilemmája került az érdeklődés középpontjába.

A legnagyobb vitát és leghevesebb reagálást az 1994. szeptember 1-jén közzétett ún. SCHÄUBLE-LAMERS-dokumentum váltotta ki,¹ melynek szerzői német keresztény pártok parlamenti képviselőcsoportjának vezetői voltak. Az unió keleti bővítés utáni cselekvőképességének megőrzése és demokratizálása érdekében az intézményi struktúra egészének föderális átalakítását, a Parlament, a Tanács és a Bizottság szerepének újraszűlyözését javasolták. Figyelembe véve a tagállamok eddig is nagy eltéréseket mutató integrációs készségét, a „többsebességes” Európa modelljét változták, amelyben a szorosabb együttműködésre kész államok kemény magja² a többi államot maga mögött hagyva egyre újabb területeket (pénzpolitika, adó- és költségvetési politika, gazdaság- és szociálpolitika, kül- és védelempolitika) vonna be az integrációba, kijelölve ezzel a továbbfejlődés útjait a közösség egésze számára.

A német koncepcióval szemben CHIRAC nem az egyes tagállamok, hanem a különböző politikaterületek integrációját javasolta, amely elvben minden tagállamnak megadná a lehetőséget arra, hogy valamelyik politikaterületen a „legnagyobb sebességgel” haladjon előre. Az úgynevezett differenciált integráció elképzelése lehetővé tenné, hogy a bővítés után az unióon belül megnövekedő gazdasági, társadalmi, szociális különbségeket kezelni tudják és az integráció elmélyítésében érdekelt tagállamok továbbléphessenek anélkül, hogy a döntési folyamatból kizárt, másodosztályú tagállamok csoportja jönne létre.³

Az európai integráció végső céljáról és az annak megvalósítását legjobban szolgáló intézményi keretekről 2000 májusától kezdve (a nizzai szerződést előkészítő kormányközi konferenciával párhuzamosan) újból élénk francia–német eszmecsere bontakozott ki.

II.1. JOSCHKA FISCHER: „Az államszövetségtől a föderációig”

Quo vadis Europa? – tette fel a kérdést JOSCHKA FISCHER, 2000. május 12-én a berlini Humboldt Egyetemen (hangsúlyozottan magánemberként) elmondott beszédében.⁴ A német külügyminiszter véleménye szerint a tagállamok számát megduplázó (de mind geopolitikai szempontból, mind a globalizációs tendenciák miatt elkerülhetetlennek ítélt) keleti bővítés elodázhatalanná teszi e kérdés felvetését és – a szervezet cselekvőképességének megőrzése érdekében – a szükséges intézményi reformok mielőbbi megvalósítását. ROBERT SCHUMAN elképzelését felelevenítve a megoldást a jelenlegi konföderációs formából az európai föderáció felé történő fokozatos elmozdulásban látja, amely egy törvényhozó és végrehajtó hatalmat gyakor-

¹ <http://www.wolfgang-schaeuble.de/positionspapiere/schaeublelamers94.pdf>

² „Der feste Kern”: az öt alapító ország (Belgium, Luxemburg, Hollandia, Franciaország és Németország).

³ Blahó, 181.

⁴ http://www.auswaertiges-amt.de/www/de/infoservice/presse/presse_archiv?archiv_id=713

ló európai parlamentet és kormányt feltételez. A folyamat azonban csak akkor lehet sikeres, ha a szuverenitás Közösség és a nemzetállamok közötti megosztásán, ennek egy alkotmány érvényű szerződésben való rögzítésén alapul.

A föderációhoz három szakaszon keresztül lehetne eljutni. Az első lépcső a megerősített együttműködés lenne, amely már létezik a közös valuta illetve a Schengeni Egyezmény esetében. A második, a politikai integráció egy „gravitációs központ” létrehozását jelentené. A résztvevő tagállamok¹ tulajdonképpen megvalósítanák a föderációt (alkotmány, intézmények) az integrációs szervezeten belül. Ez az élcsapat azonban nyitva lenne minden tagállam előtt. Utolsó lépésben az integrációs szervezet teljesen átalakulna Európai Föderációvá. FISCHER javasolja egy kétkamrás Európai Parlament létrehozását (az egyik kamarában – a tagállamok képviselőit megvalósítva – a nemzeti parlamentek küldöttei foglalnának helyet, a másikba, amely az állampolgárok Európáját képviselné, közvetlen választások útján vagy a tagállami delegáció útján lehetne bekerülni) és az Európai Tanácsból esetleg a Bizottságból alakított kormány felállítását.

II.2. JACQUES CHIRAC: „A mi Európánk”

FISCHER javaslatát francia oldalról élesen bírálták. Hivatalos reagálásnak JACQUES CHIRAC 2000. június 27-én (a francia EU-elnökség előestéjén) a berlini Bundesratban elmondott „A mi Európánk”² című beszédét tekinthetjük. Ebben a francia köztársasági elnök határozottan elutasítja a nemzetállamok helyébe lépő „európai szuperállam” gondolatát. Az unió intézményeit illetően elismeri, hogy ezek az elkövetkező bővítés miatt tökéletesítésre szorulnak, de nem helyez kilátásba a fisheri elképzeléshez hasonló mélyreható reformokat. A hatékonyság fokozását a szubszidiaritás elvének következetes alkalmazásával, a kompetenciák egyes intézményi szintek közötti újraelosztásával a távoli jövőben látja megoldhatónak. Fontosnak tartja azonban, hogy a kibővített Európa megőrizze lendületét és képes legyen új utakat nyitni az együttműködés számára.³ Ezért abban az átmeneti szakaszban, amíg az intézményi reformok előkészítése megtörténik, javasolja, hogy azok az országok, amelyek messzebb szeretnének jutni az integrációban, megtehessek ezt anélkül, hogy ebben hátráltatnák őket azok a tagállamok, amelyek nem szeretnének ilyen gyorsan haladni. A gyorsabban haladók Franciaországgal és Németországgal közösen „élcsapatot” alkotnának és megerősített együttműködés keretében új területeket vonnának be az integrációba, anélkül azonban, hogy ezzel veszélybe sodornák az unió egységét vagy megkérdőjeleznék a szerződést. FISCHERhez hasonlóan a francia köztársasági elnök is támogatja az európai alkotmány elkészítését, amely szabályozná az unió és a tagállamok közti kompetencia kérdéskörét.

A két ország politikusainak eltérő felfogása az EU struktúrájának jövőbeli alakításáról nem csupán háttérként szolgált a 2000. évi kormányközi konferencia francia–

¹ Azt a kérdést, hogy mely tagállamok csatlakoznának az élcsapathoz Fischer nyitva hagyja. Egy dolog felől azonban nem hagy kétséget: az unió motorjának tartott Franciaország és Németország a tagok között lenne.

² http://www.elysee.fr/cgi-bin/auracom/aurweb/search/file?aur_file=discours/2000/RFA0006D.html

³ Az előrelépés Chirac által megnevezett területei: a gazdaságpolitikák jobb koordinációja, a védelmi és biztonságpolitikai illetve a bűnüldözési együttműködés mélyítése.

német vitáihoz, hanem az elképzelések lényegi különbségeire világított rá. Egyértelművé vált, hogy az intézményi reformok továbbviteléhez elkerülhetetlen a kompromisszum. A francia–német álláspontok következő kifejtésére 2001 tavaszán került sor.

II.3. GERHARD SCHRÖDER Európa-terve

A német kancellár 2001. április 30-án az európai szocialista pártok berlini tanácskozásának előestéjén tette közzé pártja vezetése által is jóváhagyott Európa-tervét. A jövő Európájának szerkezetét a német állami berendezkedés mintájára föderációként képzelte el, amely véleménye szerint megszabadíthatja az uniót a kormányközi mechanizmusok okozta cselekvőképtelenségtől. Javasolja a tagállamoktól független Bizottság európai kormányvá alakítását (a Bizottság jelenlegi elnöke így az Európai Unió miniszterelnökévé válna), az Európai Parlament kompetenciájának szélesítését és erősítését (dönthetne a teljes uniós költségvetésről, a Bizottság és annak elnöke is neki tartozna felelősséggel)¹ és az Európai Parlament kétkamarássá alakítását oly módon, hogy az unió jelenlegi legmeghatározóbb döntéshozó szervéből, az Európai Tanácsból jöjjön létre a felsőház.

II.4. LIONEL JOSPIN: „A kibővített Európáról”

2001. május 28-án elhangzott, a kibővített Európáról szóló beszédében² LIONEL JOSPIN francia miniszterelnök annak tisztázását tartja a legfontosabbnak, hogy a kibővített Európának milyen célokat lehet és kell maga elé tűznie. Csak a feladatok ismeretében tartja meghatározhatónak az integráció szervezeti formáját. Javaslatát tartalmazza ugyan a három alapintézmény reformját, de ellenzi a köztük levő egyensúly SCHRÖDER elképzeléséhez hasonló radikális átalakítását. Egyértelműen elutasítja a német föderális elképzeléseket: a JACQUES DELORS nevéhez köthető „nemzetállamok Európája”-konceptió mellett foglal állást, amely elegyíti a föderatív ideált a nemzetállami realitással.³ Az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek közti párbeszédet egy parlamentek tagjaiból létrehozott, évente egy-kétszer ülésező kongresszus felállításával erősítené meg, amely ellenőrizné a szubszidiaritás elvének betartását. Ez a szervezet helyettesítené a tagállami ratifikációkat is. A Bizottság tekintélyének, legitimitásának megerősítését úgy látja elérhetőnek, hogy a szervezet elnöke az európai választásokon legerősebbnek bizonyuló politikai pártból kerülne ki. A Bizottság az Európai Parlamentnek tartozna felelősséggel, az Európai Tanács azonban a Bizottság vagy a nemzetállamok javaslatára feloszlatathatná a Parlamentet. JOSPIN támogatta az európai alkotmány megszerkesztését is, amely meghatározza a közösségi intézmények

¹Schröder elképzelése a nizzai kormányközi konferencia után látott napvilágot, ahol hosszas viták után elfogadták, hogy az újraegyesített Németország megnőtt népességének megfelelő szavazattöbbséget kapjon az Európai Parlamentben. Érthető, hogy a német kancellár ennek az uniós szervnek a szerepét erősítene.

² http://europa.eu.int/futurum/documents/speech/sp280501_fr.htm

³ Delors a nemzeti azonosságtudatot a közös európai építmény habarcsának tekintette, azonban úgy gondolta, hogy a szuverén nemzetek uniója föderális (összeforrasztó) mechanizmusokat igényel. „Ez lehetővé teszi, hogy meghaladják a kormányközi együttműködés nehézségét és tehetetlenségét nyomatékát.” In: Mezei, 255-256.

működését. A munkát elképzelései szerint a tagállamok, a nemzeti parlamentek, az Európai Parlament és a civil társadalom képviselőiből álló Konvent végezné.

Az integráció előrehaladásának módjára vonatkozó 2000-2001. év folyamán felszínre kerülő német–francia véleménykülönbségeknek hosszú évszázadokra visszanyúló történelmi és filozófiai gyökerei vannak. Megfigyelhető, hogy mindkét nemzet politikusai saját államberendezkedésük mintájára alakítanak ki a közösségi intézményeket. Mivel a központosított államhatalmat működtető és szuverenitásukat féltve őrző franciák számára igen fontos a nemzetállam kategóriája, az integrációs döntéshozatalban is hagyományosan a tagállamok szerepét erősítő kormányközi intézmény (Tanács) javára foglalnak állást.¹ A több mint fél évszázada föderális, tehát decentralizált államban élő németek viszont könnyebben mondanak le döntési jogköreikről Brüsszel javára² és az Európai Parlament megerősítésére tesznek javaslatot.

A francia és német álláspontok közelítését az eltérő történelmi hagyományok mellett tovább nehezítette az egyes kifejezések más-más értelemben való használata. Példa lehet erre a szubszidiaritás fogalma, amelyet a franciák hajlamosak elsősorban a nemzetállam szerepének növelése érdekében felhasználni, a németek pedig annak teljes (egészen a helyi szintig terjedő, a német történelmi hagyományoknak és jelenlegi államberendezkedésnek megfelelő) értelmezését szorgalmazzák.³ De félreértésekre ad okot a föderáció fogalmának eltérő értelmezése is: itt a franciák a nemzetállami szuverenitás szerepét hangsúlyozzák, míg a németek a szuverenitás föderatív szinten történő koncentrálására törekednek.⁴

A különbözőségek mellett érezhető azonban, hogy az ellentétek nem áthidalhatatlanok hosszú távon. A fogalmi különbözőségeken túl tulajdonképpen mind a francia, mind a német álláspont megkerülhetetlennek tartja az európai integráció föderatív keretbe való terelését és egy európai alkotmány megfogalmazását, mivel ezt kívánja Európa világpolitikai pozíciójának megerősítése, az Unió kibővítése és az intézményrendszer hatékonyabbá tétele egyaránt.

II.5. Közös nyilatkozat Európa politikai prioritásairól

A francia és német javaslatok részbeni egyezése tette lehetővé azt, hogy Európa két legerősebb tagállama már az unió jövőjéről szóló vita viszonylag korai szakaszában, 2001. november 23-án, a laekeni csúcs előtt egy hónappal közös nyilatkozatot adjon ki. Az európai prioritások témakörét felvázoló dokumentum a „nemzetállamok föderációja”-koncepció elfogadásával és egy európai alkotmány létrehozásának mindkét fél által elfogadott tervével nyugvópontra helyezte az elmúlt másfél év uniós jövőképet érintő francia–német eszmecserét is. A két fél vállalta, hogy az Alapve-

¹ A franciák eme törekvésének eddigi sikeres keresztülvitelét mutatja az EU intézményrendszerének jelenlegi működése is: a Parlament gyenge és a kormányköziséget biztosító Tanács erős pozíciója, a luxemburgi kompromisszum nyomán a nemzeti érdekekhez kapcsolódó vétójog lehetőségének megteremtése.

² Németországot talán a „korlátozott szuverenitás” gyakorlásában szerzett közel félévszázados tapasztalata is inkább képessé teszi az európai egységesülés és a globalizálódás játékszabályaihoz való alkalmazkodásra, mint a sértetlen szuverenitású, nagyhatalmi múlttal és ambíciókkal rendelkező Franciaországot. In: Mezei, 250.

³ Szemlér (2000), 30-31.

⁴ Horváth Tamás: Párizs és Berlin vitája, in: Magyar Nemzet 2001. 06.28. p.7.

tő Jogok Chartájának jövőbeli európai alkotmányba illesztéséről illetve a kompetenciák átláthatóbb felosztása érdekében a szerződések két (egy alkotmányjellegű és egy alkotmányjelleggel nem rendelkező, könnyebben továbbfejleszhető) részre osztásáról megegyező álláspontot fog képviselni a laekeni csúcson.¹

III. FRANCIA ÉS NÉMET ÁLLÁSPONTOK AZ INTÉZMÉNYI REFORM KAPCSÁN

Az Unió tagállamai 1993-ban Koppenhágában lényegében elhatározták a keleti kibővítést. Meghatározták a csatlakozás feltételeit is: a jelölt államnak stabil demokratikus intézményrendszerrel, működő piacgazdasággal kell bírnia és eleget kell tennie a tagságból származó (jogi) kötelezettségeknek.² Európa egyesítését az unió tagállamai ugyanis úgy szerették volna végrehajtani, hogy az integráció addig elért eredményei ne kerüljenek veszélybe.

Az újabb bővítésnek azonban a csatlakozók felkészültségén, EU-érettségén túl a közösség részéről is komoly előfeltételei voltak: végre kellett hajtani nemcsak a költségvetés, hanem az intézményrendszer belső reformját. E kettő teremti meg ugyanis azokat a mechanizmusokat és kereteket, amelyek által és amelyek között az integráció működni tud.³ Ezért az Európai Tanács Madridban az országjelentések elkészítése mellett arra is felkérte a Bizottságot, hogy mérje fel a keleti bővülés uniós költségvetés finanszírozására illetve közös politikákra gyakorolt hatását, az új tagok befogadásához feltétlenül szükséges intézményi reformokat pedig az 1996-ban kezdődő, a Maastrichti Szerződés rendelkezéseinek felülvizsgálatára összehívott kormányközi konferenciától remélte.

III.1. Az 1996-97-es kormányközi konferencia

Az 1996. márciusában Torinóban megnyitott kormányközi konferencia nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az elhúzódó tárgyalások egyértelművé tették a Franciaország és Németország közti véleménykülönbségeket, mindenekelőtt a gazdasági és monetáris unióval és az Unió keleti bővítésével kapcsolatban. Az előbbi esetben a megértés kölcsönös hiánya a francia és német gazdaságfilozófia (etatista-dirigista vs. liberális-monetarista) eltéréseiből fakadt.⁴ A keleti bővítés kérdéskörét illetően a prioritások voltak eltérőek: míg CHIRAC elnök előfeltételként az Unió valódi intézményi reformját és az új költségvetés kidolgozását szabta, a németek – bár újratárgyalták volna saját, európai költségvetéshez való hozzájárulásukat – gazdasági és diplomáciai szempontból elutasították a keleti bővítés bárminemű késleltetését.

A két ország a minősített többségi szavazás Tanácson belüli kiterjesztésével kapcsolatban is ellentétes oldalra került. Ugyan az NSZK a 80-as évek elejétől kezdve támogatta ezt a reformot, Amszterdamban azonban a kancellár Németország létér-

¹ Blahó, 178.

² „Koppenhágai kritériumok”

³ Szemlér (2000), 31.

⁴ Míg a baloldali francia vezetés a tényleges foglalkoztatás érdekében folytatott kampányt és pénzügy- és költségvetési politikáját a munkanélküliség elleni harc szolgálatába állította, a német vezetés szerint csak a mélyreható strukturális reformok és a stabil pénzügypolitika lehet pozitív hatással a munkaerőpiacra.

dekeire hivatkozva az általa érzékenynek ítélt területeken (bevándorlás és munkanélküliség elleni harc) az egyhangú döntéshozatal megőrzésére szavazott. Ezzel lehetetlenné vált a Franciaország által támogatott, az uniós döntéshozatali mechanizmus megkönnyítését célzó szavazati újraszűlyözés is, és Németország a reformot ellenző kis tagállamokkal került egy érdekcsoportba.

Nem sikerült megegyezni az uniós biztosok számáról sem: az öt nagy tagállam ugyan kezdetben hajlandó lett volna lemondani második biztosáról a kis tagállamok javára, amikor azonban a tanácsi szavazatok újraszűlyözéséről szóló megegyezés meghiúsult, a „nagyok” visszaléptek az engedménytől.

Egyetlen kérdést illetően volt teljes az összhang az integráció két vezető hatalma között: a „kemény mag” és a „differenciált integráció” modelljei által ösztönözve mind Franciaország, mind Németország a nagyobb intézményi rugalmasság mellett foglalt állást és a „megerősített együttműködés” bevezetését ajánlotta azon tagállamok számára, akik bizonyos területeken készek arra, hogy szorosabbra fűzzék az integrációt. Ezt az eszközt az Amszterdami Szerződés végül intézményesítette.¹

III.2. A 2000. évi kormányközi konferencia és a Nizzai Szerződés

1999. nyarán, a kölni csúcsertekezleten a tagállamok hivatalosan is döntöttek egy 2000-ben megrendezendő kormányközi konferenciáról, amelynek középpontjába az „amszterdami maradékok”² kérdését helyezték. Komoly problémát jelentett azonban a francia–német kétoldalú együttműködés hiánya.

A legkomolyabb érdekellentétek a tanácsi szavazatok újraszűlyözésével kapcsolatosan jelentkeztek. SCHRÖDER német kancellár elfogadhatatlannak tartotta, hogy a 27 tagú kibővített unióban Németország a súlyozás régi rendszerével számolva több mint 80 millió lakosával csak 10 szavazattal bírjon, szemben 19 kisebb országgal, melyeknek kevesebb lakossal is együttesen 57 voksuk van.³ A két ország vezetői ugyan egyetértettek a demográfiai tényező fokozottabb figyelembevételét illetően, a franciák azonban arra hivatkozva, hogy Franciaország és Németország tanácsbeli egyenlősége a két ország megbékélésének alapelve,⁴ az egyensúlyt kizárólag a kis tagállamok rovására akarták helyreállítani. A német vezetők nem értettek egyet ezzel az alapelvvel és úgy vélték, hogy az újraszűlyözésnek az unió összes tagállamát érintenie kell. Franciaországban ezt az álláspontot úgy értékelték, hogy Németország a tanácsi szavazatokról folytatott vita ürügyén vezető szerepre tör és politikai hatalomra szeretné váltani azt, amit az újraegyesítés demográfiai és gazdasági szempontból adott neki.⁵ A kérdést végül egy rendkívül komplex döntéshozatali

¹Stark (1998), 9-11.

² Az Európai Bizottság összetételének és méretének meghatározása, a tanácsi szavazatok demográfiai arányok nagyobb figyelembevételével történő újraszűlyözése, a minősített többségi döntéshozatal kiterjesztése.

³ Vagy a költségvetési hozzájárulások nyelvére lefordítva az egyenlőtlenlést: Németország a Tanácsban ugyanannyi szavazattal rendelkezik a régi rendszer szerint, mint Görögország és Portugália együttvéve, noha az európai költségvetés finanszírozásában vállalt szerepe tízszer akkora.

⁴ A tanácsi szavazatok egyenlőségének adott prioritás jól mutatja, hogy a franciák nagyobb fontosságot tulajdonítanak a kormányközi szervezeteknek mint a szupranacionális intézményeknek.

⁵ Stark (2001), 291-293.

rendszer (a hármas többség) bevezetése árán sikerült megoldani, melynek eredményeképpen a többségi döntések gyakorlati esélye ma kisebb, mint Nizza előtt volt. Egy döntés elfogadásához ezután szükséges:

- az újrászavazott tanácsi szavazatok minősített többsége (a küszöböt 71%-ról 73,9%-ra emelték);
- a Bizottság javaslata esetén a tagállamok több mint felének a támogatása (ha nem a Bizottság a kezdeményező, akkor a tagállamok kétharmadát);¹
- a népességi szűrő, amely biztonsági mechanizmusként, blokkolási lehetőségként működik: A szavazásoknál bármely tagállam kérheti annak ellenőrzését, hogy a minősített többség, azaz a támogató országok népessége eléri-e az unió összné-
pességének 62%-át.²

Az Európai Bizottság összetételének kérdésében a kis államok vitték keresztül akarataikat. A megegyezés értelmében minden tagállamnak – így az újonnan csatlakozóknak is – egy képviselője lesz a testületben, miután a „nagyok” 2005-től kezdődően lemondanak második biztosukról. A bizottság létszámának – a testületben szövetségesüket látó kisebb országok óhajára – csak akkor húznak majd határt, amikor az unió 27 tagúvá válik.

Németország az Európai Parlamentben is sikerrel juttatta érvényre érdekeit. Belgiumon kívül az egyetlen ország volt, amelynek parlamentáris képviselője nem szenvedett el létszámcsökkentést. Németországnak ugyanis az új rendszerben megmaradt a régi rendszer szerinti 99 képviselője, míg Franciaország és Nagy-Britannia 15-15 képviselőt veszítettek, tehát külön-külön csak 72 mandátummal bírnak. E változásnak tekintélyes hatása lehet a Parlament működésére, annál is inkább, mert a német euroképviselek, eltérően francia és angol társaiktól a két legjelentősebb parlamenti csoporthoz, a Néppárthoz és a Szocialista Párthoz tartoznak. Ebből kiindulva feltételezhető, hogy Franciaország és Nagy-Britannia – Németországgal ellentétben – nem fogja támogatni azokat a jövőbeli intézményi reformjavaslatokat, amelyek az Európai Parlament szerepének további erősítéséhez vezetnének.

Igazságtalan lenne a nizzai csúcs nehézségeit egyedül a francia-német véleménykülönbségeknek tulajdonítani. A konferenciának az Európai Unió tagállamai szempontjából az volt a legfőbb tétje, hogy a keleti bővítés miatt kikényszerített intézményi reformok nyomán egyáltalán ne, vagy lehetőleg minél kevesebbet veszítsenek eddigi befolyásukból és az érzékeny kérdéseket illetően megtartsák vétőjogukat. Alátámasztja ezt az a tény is, hogy bár a Nizzai Szerződésben további területekre (mintegy harmincra) terjesztették ki a minőségi többségi eljárásokat, számos nagy horderejű kérdésben (adópolitika, szociális politika, strukturális alapok, kultúra, menedékjog, bevándorlási politika) továbbra is konszenzusra van szükség. Míg az

¹ Tehát a minősített többség esetében és bizottsági javaslatnál a 15 tagállamnál legalább 8, míg 27 tagállamnál legalább 14 támogatására van szükség. (Az úgynevezett blokkoló kisebbséget úgy állapították meg, hogy a három nagy ország összefogva szavazatai révén ne tudja megtorpedózni a döntéseket.)

²A Bizottság ugyan egy ennél átláthatóbb módszert javasolt, az ún. kettős egyszerű többséget, amely a szavazók és a mögöttük álló népesség többségét jelentette volna. A 2003. decemberi uniós alkotmánnyal kapcsolatos kormányközi konferencián Franciaország és Németország ehhez az elképzeléshez tért vissza Spanyolországgal és Lengyelországgal szemben, akik a számukra kedvezőbb Nizzában elfogadott döntéshozatali rendszer bevezetése mellett érveltek.

utóbbi három területen a francia–német ellenállás akadályozta meg a minősített többségi döntéshozatal kiterjesztését, az adóügyi és szociális kérdéseket illetően Nagy-Britannia, a kohéziós politikát illetően pedig Spanyolország ragaszkodott az egyhangúsághoz.¹

Bár a Nizzában elfogadott reformokat a legnagyobb jóindulattal sem lehetett ambiciózusnak nevezni, mindenképpen a konferencia javára kell írni, hogy a maratoni tárgyalásoknak köszönhetően az utolsó utáni pillanatban elhárult a társult országok elől a csatlakozás intézményi akadály.

JACQUES CHIRAC és GERHARD SCHRÖDER tudatában lévén a francia–német feszültségek európai egyensúlyra és a közösségi vívmányokra gyakorolt destabilizáló hatásának, 2001. január 31-i blaesheimi találkozásjuk alkalmával megbízták külügyminisztereiket, hogy kéthavonta szervezett magasabb szintű informális találkozók keretén belül közösen készítsék elő az Unió jövőbeli elmélyítésének tervét. Az intenzív eszmecseréknek köszönhetően már az unió jövőjéről szóló vita viszonylag korai szakaszában, 2001. november 23-án, a laekeni csúcs előtt egy hónappal lehetővé vált egy francia–német közös nyilatkozat kiadása.²

A francia–német közös állásfoglalás előfeltétele volt az állam- és kormányfők Laekenben megszületett, az Unió jövőjével kapcsolatos nyilatkozatának. Ebben megjelölték azt a négy területet, ahol a viták során az Uniónak mindenképpen eredményeket kell elérnie³ és döntöttek a szervezeti keretokről is, melyek között e kérdések megtárgyalása zajlani fog.

III.3. Francia–német kezdeményezések a Konvent munkája során⁴

A kibővített Unió alkotmányos kereteinek meghatározására összehívott testület 2002. februárjában kezdte meg munkáját VALÉRY GISCARD D'ESTAING elnökletével. A Konvent összetétele a minél szélesebb reprezentativitás elvén alapult: a tagországok kormányainak képviselői mellett helyet kaptak benne a nemzeti parlamentek, az Európai Parlament és az Európai Bizottság képviselői is, sőt a tagjelölt országok kormányküldöttei és parlamenti delegáltjai is uniós kollégáikkal megegyező jogosítványokkal vehettek részt a tárgyalásokon.

Az alkotmányozás európai folyamata lehetővé tette Franciaország és Németország számára, hogy egy félreértésekkel és súrlódásokkal terhelt időszak után újra-élesszék kétoldalú kapcsolataikat. Az Európa jövőjével foglalkozó Konvent munkáján belül 2002. júliusában jelent meg a közös javaslatokra irányuló francia–német törekvés. Ekkor a Schwerinben megrendezett 78. kétoldalú megbeszélés alkalmából a két ország kormányainak konventbeli képviselői, PIERRE MOSKOVICI és PETER GLOTZ aláírták az együttműködésről szóló megállapodást és bejelentették az Unió jövőjével foglalkozó francia–német munkacsoport felállítását. A két országnak a

¹ Stark (2001), 294-295.

²A nyilatkozattal és a 2001. év francia–német eszmecseréivel részletesebben a cikk megelőző, uniós jövőképekről szóló fejezete foglalkozik.

³A hatáskörök jobb meghatározása és megosztása, a szerződések és a közösségi eszközrendszer egyszerűsítése, az átláthatóság, a demokrácia és a hatékonyság fokozása és az európai polgárok alkotmányának megalkotása terén.

⁴A fejezet megírásához Joachim Schild munkája szolgált alapul.

következő hónapokban öt közös javaslatról sikerült megegyeznie, mégpedig kulcskérdéseket illetően:

- „a kompetenciák újraelosztásáról” (2002. június 14-én)
- az európai biztonság és védelmi politika területén (2002. november 22-én)¹
- az igazságszolgáltatással és a belügyekkel kapcsolatosan (2002. november 28-án)²
- a gazdasági kormányzásról (2002. december 22-én)³
- az Unió intézményi szerkezetéről (2003. január 16-án).

A legélénkebb vitát minden kétséget kizáróan ez utóbbi, az Unió intézményi szerkezetét érintő francia–német javaslat váltotta ki, melynek két kulcseleme a kettős elnökség intézménye és az Unió külpolitikai tevékenységét illető intézményi struktúra volt.

A CHIRAC francia köztársasági elnök és SCHRÖDER német kancellár nevéhez fűződő kezdeményezés a kettős elnökség intézményét illetően kompromisszumnak tűnik a közösség szupranacionális szerveit (a Bizottságot és az Európai Parlamentet) erősítő német, valamint a nemzetállamok érdekeit szem előtt tartó (éppen ezért az állam- és kormányfőkből álló Európai Tanács súlyának megőrzésére irányuló) francia szándék között. A javaslat a döntés-előkészítő és végrehajtó Európai Bizottság súlyát úgy növelné, hogy annak elnökét ezután nem a Tanács, hanem az Európai Parlament választaná,⁴ egyidejűleg pedig az Európai Tanács élére is kerülne egy a testület által két és fél-öt évre minősített többséggel megválasztandó elnök.

A Bizottság elnökét illetően a 2004. júniusában elfogadott alkotmány végül nem ment olyan messze, mint a francia–német javaslat: a jelöltet a parlamenti választások eredményeit figyelembe véve továbbra is az Európai Tanács nevezi meg, de a döntést az Európai Parlamentnek is meg kell erősítenie többségi szavazással. A közös javaslat másik eleme, a kettős elnökség intézménye azonban bekerült az alkotmány szövegébe. A Bizottság elnöke mellett a Tanács két és fél évre megválasztja saját első emberét is minősített többséggel.

A Konvent ülései során elhúzódó vitákat eredményezett a Bizottság jövőbeni összetételének kérdése is. Az egy tagállam – egy biztos elvtől tágítani nem akaró kis- és közepes tagállamokkal ellentétben Németország és Franciaország a szavazati joggal rendelkező biztosok számának maximálása (15 fő) és szavazati joggal nem rendelkező pótbiztosok kinevezése mellett foglalt állást. Az alkotmány végül a nagyobb tagállamok számára kedvezőbb megoldást intézményesített: a Bizottság a tagállamok számának kétharmadával megegyező számú biztosból fog állni 2014 végétől.

A minősített többségi döntéshozatal tanácsbeli módozatait illetően a kettős többség alkalmazásához határozottan ragaszkodó francia és német elképzelések lengyel

¹ E javaslat részletesebb kifejtését a cikk közös kül- és biztonságpolitikáról szóló fejezete tartalmazza.

² A belügyekkel és az igazságszolgáltatással foglalkozó javaslat több ponton egyensúlytalanságokat mutat: a szabadság, biztonság, igazság térségét illetően a biztonságra vonatkozó kérdések esetében jóval ambiciózusabb, mint a szabadságra és igazságra vonatkozó felvetések tekintetében.

³ A kompetenciák újraelosztásáról és a gazdasági kormányzásról szóló javaslatok nem voltak döntőek a Konvent munkájának végeredménye szempontjából.

⁴ A javaslat szerint azonban a Parlament döntését a Tanácsnak is jóvá kell hagynia.

és spanyol érdekekkel kerültek ellentétbe.¹ A tárgyalások során végül a kettős többséget illetően született konszenzus: a minősített többséghez a tanácsstagok 55%-ának (15 tagállam) szavazatára van szükség és arra, hogy mögöttesen az Unió népességének 65%-a álljon.

Az alkotmányozás folyamatának elhúzódó vitáiért egyes vélemények szerint Nizza és a megváltozott német–francia kapcsolat is felelős: 2000-ben a franciák számára az intézmények működésének bővítés utáni helyzettel történő összhangba hozása volt a legfontosabb. A francia politika ugyanis – tartva az esetleges német hegemonia kialakulásától – igyekezett nyitni a közép-kelet-európai államok felé, biztosítván számukra a népességarányos tanácsi szavazatokat, míg a németek esetében ugyanezt az igényt nem ismerte el. 2003-ban azonban – párhuzamosan a német–francia kapcsolatok újraéledésével – a „tandem” (és a „nagyok”) további meghatározó szerepét biztosító szempontok kerültek előtérbe.²

IV. A „TANDEM” SZEREPE A MÁSODIK PILLÉR FEJLŐDÉSÉBEN

IV.1. A kilencvenes évek új kihívásai

Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája viharos évtizedet tudhat maga mögött. A megváltozott gazdasági és politikai környezet, az ex-Jugoszláviában és a Perzsa-öbölben kirobbant háborúk nyomán fokozottan előtérbe kerültek az EU nemzetközi biztonsági szerepvállalásának kérdései és szembetűnővé váltak komoly hiányosságai.

Bebizonyosodott nemcsak az, hogy Európa az Egyesült Államok nélkül nem képes hatékony fellépésre nemzetközi szinten (elsősorban a NATO csúcstechnológiájától való függés miatt), hanem az is, hogy sok esetben az egységes európai álláspont kialakítása is nehézségekbe ütközik. Különösen szembetűnő volt ez a délszláv válság kezdetén és éppen a francia és német megnyilatkozások kapcsán: míg a francia külpolitika Jugoszlávia egyben tartására törekedett (ezzel lényegében a szerbket támogatva), addig az újraegyesült Németország első önálló külpolitikai akciója Szlovénia és Horvátország elismerése volt 1991 decemberében. A boszniai háború idején nagyobb volt az összhang, azonban átmeneti megoldást csak hathatós amerikai közreműködéssel sikerült elérni.

Az európai biztonságpolitikai pillér megerősítése mind Franciaország mind Németország számára fontos volt, a motivációkat, feladatokat, eszközöket illetően azonban nem volt egyetértés. Franciaország az Unió második pillérét az Egyesült Államok és a NATO befolyásával szembeni ellensúlyként, míg Németország inkább ezek kiegészítőjeként képzelte el. Alapvető különbség mutatkozott az aktív kül- és biztonságpolitikai szerepvállalás határainak értelmezésében is: a francia külpolitika fenntartotta a globális fellépés lehetőségét, a német a szerepvállalást Európára, illetve az Európához földrajzilag közeli, ezért Európát közvetlenül érintő konfliktusokra szerette volna koncentrálni. A haderők reformját illetően is eltérőek voltak az

¹ Lengyelország és Spanyolország ragaszkodott a nizzai szerződés által lefektetett szavazati arányokhoz, mert ezek esetükben csökkennének a népességi arányokat jobban figyelembe vevő alkotmány elfogadása esetén.

² Christophe Barbier-Dominique Lagarde: Europe – les raisons d'un échec, in: L'Express international n°2737 p.12-13.

elképzelések: Franciaország hadseregét teljesen professzionális, a világ bármely pontján reagálni képes haderővé kívánta fejleszteni, Németország azonban (alapvetően területvédelemre berendezkedett) hadseregének csak kis részét tette volna alkalmassá ilyen feladatokra.¹

IV.2. Az 1996–97-es kormányközi konferencia

A Maastrichtban felállított második pillér sikereként kell elkönyvelni, hogy megteremtette a közös kül- és biztonságpolitika korábban hiányzó kereteit: jogi kötelezettséget rótt a tagállamokra és meghatározta az eszközöket. Korántsem működött azonban problémamentesen, mint ahogy azt a közös fellépés több esetben előforduló kudarca is igazolta. Ebben elsősorban intézményi hiányosságok akadályozták. A folyamatos konszenzusra törekvés nehézkessé, sokszor lehetetlenné tette a közös álláspontok és akciók elfogadását és egyesek egy európai álláspontot kompetensen képviselő személynek is hiányát érezték. E kudarccokat és problémákat értékelve az 1996-97-es kormányközi konferencia egyik fő célkitűzése a közös kül- és biztonságpolitika közösségi jellegének erősítése, egy valóban közös külpolitika felé való elmozdulás volt.

A konferencia során Németország a pillér működőképessége érdekében a többségi döntéshozatal messzemenő kiterjesztését szorgalmazta, az egyhangú döntéshozatalt csak néhány területen kívánva fenntartani. Franciaország azonban (Nagy-Britanniával együtt) alapvető döntések esetében ragaszkodott a kormányközi jelleg megőrzéséhez. Bevezetésre került ugyan a konstruktív tartózkodás intézménye, amely csökkentette a tagállami obstrukció lehetőségét azáltal, hogy lehetővé tette, hogy egy ország a többiek akadályozása nélkül maradjon távol egy közös akciótól, de ez a változtatás lényegileg nem növelte az Unió külpolitikai cselekvőképességét.

A franciák álláspontja szerint a közös kül- és biztonságpolitika korábrinál nagyobb koherenciája és átláthatósága egy az Uniót kifelé több éven keresztül megjelenítő magas rangú külpolitikai képviselő által lenne biztosítható. Németország kritikusan viszonyult egy ilyen felelős kinevezéséhez és azt javasolta, hogy az új poszt intézményesítése helyett a Tanács főtitkárának hatáskörét terjesszék ki külpolitikai kérdésekre is. Német indoklás szerint az EU még nem érett meg arra, hogy egy „európai külügyminiszter” képviselje, ráadásul a közös kül- és biztonságpolitikai felelős kompetenciája átfedné a külpolitikai biztos hatáskörét. Amszterdamban a német álláspontot fogadták el a tagállamok.²

Elfogadásra került az a német javaslat is, amely a válságok megelőzésének és kezelésének hatékonyabb biztosítása érdekében a tagországok, a Bizottság és a Nyugat-Európai Unió titkárságának tagjaiból egy tervező-elemző csoport létrehozását javasolta a Tanács főtitkárságán belül. Ezzel az elképzeléssel Franciaország is egyetértett, felvetette továbbá a főtitkárság esetleges kibővítésének ötletét is.

A második pillérhez kapcsolódó kiadások finanszírozását illetően azonban a tagállamok elvetették a német álláspontot, mely szerint a logisztikai és pénzügyi terhek viseléséből a tizenötöknek együttesen kellene kivennie a részét. A közös kül- és biztonságpolitika működési kiadásaira a – franciák elképzelését követve – az Európai Közösségek költségvetéséből kell forrásokat biztosítani. Kivételt képeznek ez alól az

¹ http://www.lib.bke.hu/phd/szemler_tamas.pdf p.50-51.

² Az első külpolitikai képviselő, Javier Solana 1999 októberében kezdte meg működését.

esetleges katonai és védelmi jellegű kiadások, melyek továbbra is a tagállamok költségvetését terhelik.

Komoly vitát váltott ki a közös védelempolitika megteremtésének francia és német részről felmerült igénye, amelyet a két tagállam a NYEU¹ EU-ba való integrálásával látott megvalósíthatónak. A francia–német vélemény szerint az Unió – gazdasági súlya mellett – igazából csak komoly védelmi erővel is megtámogatott kül- és biztonságpolitika révén játszhat meghatározó szerepet a világpolitikában és csökkentheti az Egyesült Államoktól való biztonsági függés mértékét. A britek, a dánok és a semleges államok azonban elleneztek a francia–német javaslatot, mivel a közös védelmet a NATO-n belül, pontosabban az Egyesült Államok szerepvállalásával látták biztosítotttnak és el akarták kerülni, hogy a NATO és az EU intézményei párhuzamos tevékenységeket folytassanak, esetleg a NATO-ban már meglévő tevékenységeket duplikáljanak. Az Amszterdami Szerződés csak a két szervezet szorosabb integrációja mellett foglalt állást, ami komoly akadályt jelentett a második pillér ambiciózusabb reformját illetően.²

Az 1996-97-es kormányközi konferencia eseményeivel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a francia–német páros – a biztonsági és védelmi kérdéseket illető elméleti nézetkülönbségei ellenére – ezen a területen is elő tudott állni az integrációt előrelendítő javaslattal. A kezdeményező szerepet azonban 1998. végén a franciák és a közös védelempolitika megteremtését addig kategorikusan elutasító britek együttműködése váltotta fel.

IV.3. Saint Malo

Az 1998-99-es koszovói háború során újra nyilvánvalóvá vált, hogy saját védelmi képességek nélkül az Unió harmadrangú szereplője a nemzetközi politikának. 1998. decemberében a francia–brit kétoldalú találkozón Saint Malóban TONY BLAIR brit miniszterelnök maga sürgette, hogy az integrációs folyamatot terjesszék ki a védelem kérdésére is. E lépéssel radikális fordulat történt a biztonság és védelem kérdéseit mindaddig a NATO-ra korlátozó brit Európa-politikában³ és minden jel szerint az Unió közös kül- és biztonságpolitikájában is. A brit elképzelések az önálló európai védelmi politikát ugyan az Unió negyedik pilléréként szándékoztak kialakítani, azonban el akarták kerülni az önálló európai hadsereg felállítását, a NATO-struktúrák megkettőzését és a védelempolitikával kapcsolatos döntéseket továbbra is a kormányok hatáskörébe utalták volna. A franciák számára nyilvánvaló volt, hogy ez a koncepció nem illeszthető be maradéktalanul az általuk képviselt önálló európai irányvonalba, azonban mindenképpen olyan előrelépésnek tekintették, amely a jövőben elfogadható kompromisszum kialakításához vezethet.

¹ Nyugat-Európai Unió, avagy WEU (Western European Union)

² Horváth, 368.

³A brit fordulat háttérében az a felismerés állt, hogy a NYEU beolvasztása nem jelent igazi kihívást a NATO közös védelem területén élvezett primátusára, ugyanakkor amellet, hogy a szervezet ily módon történő megszűnése lehetővé tenné a NATO és az EU közti kompetenciák és hatáskörök világosabb megosztását, az „egyetlen európai hang” megteremtése révén Európa világpolitikai súlyát is erősítené. Nagy-Britannia szerepe is felértékelődne úgy Európában, mint az Egyesült Államokban.

A találkozón kiadott közös nyilatkozat kimondta, hogy az EU-n belül fel kell építeni a katonai feladatok végrehajtásához szükséges struktúrákat, amelyeket a NYEU már meglévő eszközeire kell alapozni. Az Unió lépne fel minden olyan területen, ahol az Egyesült Államok nem kívánna beavatkozni és az európai akciókat a NATO-n belüli képességek megkettőzése nélkül hajtanák végre.¹

IV.4. A kölni és helsinki csúcs döntései

A soros elnöki tisztelet betöltő Németország 1999. elején továbbfejlesztette a francia–brit javaslatot. Miután a britek már hajlottak a közös kül- és biztonságpolitika reformjára és ennek jegyében a Nyugat-Európai Unió EU-ba való beolvasztására, leginkább a politikai szempontból semleges tagállamok számára kellett elfogadható alternatívát keresni.

A kölni csúcson a tagállamok határoztak arról, hogy a NYEU-t, mint szervezetet megszüntetik és válságkezelési (ún. petersbergi) feladatait az EU-ba integrálják, míg a régebbi feladatkör (a közös védelem) – a semleges tagállamok ellenkezése és a NATO-intézmények megduplázásának elkerülése miatt – nem kerülne uniós szintre. A Kölni Nyilatkozat tehát az Uniót a biztonságpolitika területén mindenelelőtt konfliktusmegelőző, válságkezelői feladatokkal ruházta fel és ugyan továbbra sem teremtette meg a közös védelempolitikát, de azáltal, hogy az EU feladatainak ellátásához hatékony katonai erőre és megfelelő intézményi háttérre tett javaslatot, lefektette a későbbi együttműködés alapjait.²

Az 1999. decemberében megrendezett helsinki csúcson megpróbálták meghatározni a Közös Európai Biztonság- és Védelempolitikának³ elkeresztelt együttműködés konkrét feladatait. A közösen elfogadott dokumentum előírja, hogy az EU-nak 2003. év végére képesnek kell lennie egy 50-60 ezer főig terjedő katonai erő két hónapon belül történő telepítésére és egy éven keresztül való fenntartására. Az autonóm képességek megteremtése lehetővé teszi, hogy – amennyiben a NATO mint szervezet nem kíván beavatkozni – az Unió katonai műveleteket indítson és hajtson végre válsághelyzetek rendezése érdekében. Helsinkiben felvázolták a közös biztonság- és védelempolitika intézményi struktúráját is.⁴

A következő években tovább folyt második pillér működési feltételrendszerének és az Unió katonai képességeinek kialakítása. A nizzai szerződésben az új Európai Biztonsági és Védelmi Politika döntéshozatali rendszerét a közös kül- és biztonságpolitika részeként szerződésileg is szabályozták.

IV.5. Francia–német együttműködés a Konvent munkája során

Az alkotmányozás folyamatát jellemző francia–német összhang az európai biztonsági és védelempolitika területén is megnyilatkozott. A 2002. november 22-én napvilágot látott közös javaslat a megerősített együttműködés jogi alapjainak megteremtésén kívül tartalmazta még:

- bizonyos, a tagállamok által korábban a Nyugat-Európai Unió keretén belül jóváhagyott kötelezettségek (pl. közös védelem) uniós szintre utalását,

¹ Gazdag (2003a), 186-187.

² Horváth, 373.

³ CESDP: Common European Security and Defence Policy

⁴ Gazdag (2003a), 191.

- az Európai Védelmi Ügynökség felállítását,
- egy az együttműködés új formáiban résztvevő tagállamokat katonai kapacitásaik javítása érdekében nagyobb erőfeszítések megtételére kötelező jegyzőkönyvnek a szerződéshez való csatolását.¹

A francia–német együttműködés másik élénk vitát kiváltó felvetése az Unió intézményi szerkezetére vonatkozó, a Közösség jövőbeli külpolitikai tevékenységét is érintő 2003. január 15-i javaslat volt. Az indítvány az Európai Tanács tagjaiból választott és az Uniót nemzetközi szinten képviselő elnök hivatala mellett egy operatív kül- és biztonságpolitikáért felelős uniós külügyminiszteri poszt megteremtését is ajánlotta. A külügyminiszteri hivatalban a kül- és biztonságpolitikai képviselő (a Tanács főtitkára) és a külügyi biztos hivatalait olvasztanák össze.² A miniszter ebből következően a tanácsi és a bizottsági struktúrába is illeszkedne, munkáját egy európai diplomáciai szolgálat támogatná. A javaslat francia részről figyelemreméltó engedményt tartalmaz: a közös kül- és biztonságpolitika területén lehetővé tenné, hogy a döntéseket általában minősített többséggel hozzák. Ha egy tagállam nemzeti érdekeire hivatkozva elutasít egy határozatot, legfelső fokon az Európai Tanács döntene a kérdésben minősített többséggel.

IV.6. Francia–német összhang az Irak-politikában

A konventbeli tárgyalásokon kívül Franciaország és Németország a 2002. nyara óta eleven iraki krízis során is meglepően egységes politikát folytatott, az Egyesült Államok háborús terveit, későbbi közel-keleti fellépését mindvégig elleneztek.³ Igaz ez az állítás annak ellenére is, hogy a konfliktus kezdetén JACQUES CHIRAC még nem képviselt egyértelműen háborúellenes irányvonalat, sőt, ahogy az Egyesült Államok, úgy Franciaország sem volt hajlandó az ENSZ-határozatok iraki semmibe vételét tétlenül szemlélni. Amikor azonban a háborúpárti angolszászoknak⁴ 2002 őszén egy háborút legitimáló szavazatra volt szükségük a Biztonsági Tanácsban, elkezdődött CHIRAC küzdelme, elvben azért, hogy az ENSZ tekintélyét védelmezze, valójában azonban azért, hogy saját országa nemzetközi súlyát érvényre juttassa.⁵ A kemény tárgyalások során 2002. november 8-án egyhangúlag elfogadott híres 1441-es ENSZ-határozat révén sikerült a francia politikának minden háborút legitimáló automatizmust kizárnia és úgy tűnt, megmarad a Biztonsági Tanács egyedüli joga arra, hogy háború és béke kérdésében dönthessen.⁶

¹ Schild, 7.

² Azok az elképzelések, melyek korábban a Bizottság kül- és biztonságpolitika klasszikus területeiről való kiszorítására irányultak, messzemenően a francia oldalt juttatták érvényre, Németország azonban fontosnak tartotta az első és a második pillért összekapcsolását.

³ Tisztázásra vár még, hogy a kétoldalú kapcsolatokban a Konvent munkája során újra megtalált összhang ösztönözte-e a közös Irak-politikát vagy megfordítva.

⁴ A Tony Blair vezette brit kormány 2002 áprilisában nyilvánította ki háborúban való részvételének lehetőségét az Egyesült Államok oldalán.

⁵ Franciaország ugyanis egyedül az ENSZ-ben (a Biztonsági Tanács állandó, vétójoggal bíró tagjaként) egyenrangú az Egyesült Államokkal. Ha azonban a nemzetközi szervezet véleménye figyelmen kívül hagyható, akkor a francia külpolitika eme központi hatalmi eszköze értéktelenné válik.

⁶ Müller-Brandeck-Bocquet, 45-46.

Míg a franciák Egyesült Államoktól való külpolitikai függetlenségének igénye egyáltalán nem számított újdonságnak, addig az amerikai háborús tervek nyílt ellenzése Németország számára szakítást jelentett az elmúlt ötven év gyakorlatával. A német kormányzat álláspontja nem csupán SCHRÖDER kancellár sikeres választási húzása volt 2002 nyarán,¹ hanem a politikai kultúra és a politikai értékek különbözőségét is tükrözte. A XX. század történelmi tapasztalatainak fényében ugyanis Németországban másként vetődnek fel az erő alkalmazásának, a nemzeti önérvényesítésnek és az önálló, nem szövetségi vagy közösségi keretekben folytatott külpolitikának a kérdései. A kooperáció és a multilateralizmus a német külpolitika legfontosabb sajátossága lett az elmúlt évtizedekben s ez homlokegyenest ellentétes volt a Bush által képviselt amerikai felfogással. A német közgondolkodásba az utóbbi évtizedekben mélyen beágyazódott pacifizmus és antimilitarizmus határozottan elutasítja a katonai fenyegetést és a fegyveres erők védelmen túli alkalmazását. Ez volt az oka annak, hogy már a koszovói és afganisztáni szerepvállalást is csak nagy nehézségek árán sikerült keresztülvinnie a SCHRÖDER-FISCHER kormánynak, amely nem kísérrelhetette meg egy még aktivistább, a katonai akciót támogató álláspont kialakítását.²

Franciaország és Németország mellett Oroszország is ellenezte a háborút. Mivel azonban Nagy-Britannia – annak ellenére, hogy a fegyverzetellenőrök semmi bizonyítékot nem találtak a tömegpusztító fegyverek létezésére – egy második, háborút legitimáló ENSZ-határozatot sürgetett,³ a három ország 2003. február 10-én közös nyilatkozatban foglalt állást amellett, hogy Irak békés lefegyverzésének lehetőségei nincsenek még teljes mértékig kimerítve. Egy hónappal később, 2003. március 14-én Franciaország és Németország nyújtott be közös határozattervezetet az ellenőrzések meghosszabbítására, miközben a Biztonsági Tanács állandó és nem állandó tagjainak többsége újra a háború ellen voksolt, immár teljesen lehetetlenné téve az USA beavatkozását legitimáló ENSZ-határozat megszületését. 2003. március 20-án azonban az amerikai és brit csapatok ennek hiányában is megindították a támadást Irak ellen.⁴

IV.7. Háborúpártiak és háborúellenesek Európája

Az iraki konfliktus bebizonyította, hogy az elmúlt évek biztonsági és védelempolitika területén történt figyelemreméltó előrelépései ellenére újabb impulzusokra van szükség Európa nemzetközi cselekvőképességének további erősödéséhez. A kontinensen kialakult háborúellenes szövetséggel⁵ szemben ugyanis nem a britek voltak az egyetlenek, akik támogatták az Egyesült Államok lépéseit, mint ahogy arról 2003. január végén a „nyolcak levele” hírt adott. A tagjelölt államok, Lengyelország,

¹ 2002 augusztusában a közvélemény-kutatók szerint vesztésre álló kancellár a hannoveri nagygyűlésen megígérte, hogy Németország nem vesz részt semmiféle katonai akcióban. Ettől az állásponttól jutott el 2003 februárjában oda, hogy mások részvételéhez sem hajlandó hozzájárulását adni. (Európai-amerikai ellentét Irak ügyében – Óvatos béketábor, in: HVG, 2003. február 1. p.6.)

² Dérer, 17-18.

³ A brit kormány belpolitikai okokból tartott egy ENSZ-felhatalmazás nélküli iraki beavatkozás következményeitől.

⁴ Müller-Brandeck-Bocquet, 46.

⁵ Franciaországon és Németországon kívül Belgium és Luxemburg is ellenezte az iraki hadviselést.

Csehország, Magyarország mellett Olaszország, Dánia, Portugália és Spanyolország is az Európában Nagy-Britannia által képviselt háborúpárti állásponthez csatlakozott. A francia köztársasági elnök tagjelöltek elleni heves kirohanását ez utóbbiak a francia–német vezetési törekvések kifejeződésékként értékelték és a továbbiakban konventbeli közös javaslataikra is ennek fényében tekintettek. Félő volt, hogy ez a bizalmatlan légkör megakadályozhatja, sőt leállíthatja az európai biztonsági és védelempolitika területén a Konvent munkája során történt előrelépést.

A 2003. április 29-i brüsszeli négyes csúcs, amely az Egyesült Államok iraki politikájának európai ellenzőit ültette egy tárgyalóasztalhoz, tovább mélyítette az uniós megosztottságát. Nyilatkozatukban ugyanis a négyek javaslatot tettek egy az Észak-Atlanti Szövetségtől független, külön műveleti tervezőközpont létrehozására a kizárólag európaiak által végrehajtott, NATO-eszközöket nem igénylő katonai akciók esetére.¹

A kialakult feszültséget végül a 2003. novemberében Berlinben megrendezett háromoldalú francia–német–brit találkozó oldotta fel, mely előkészítette a háborút ellenző és támogató európai országok későbbi konventbeli megegyezését.² Döntés született a „strukturált védelmi együttműködés” alkalmazásáról, amely – bizonyos felvételi követelmények teljesítése után, melyeket az uniós alkotmányhoz csatolt külön jegyzőkönyv rögzít – minden tagállam számára nyitott, ideértve a kis és semleges tagállamokat is. Az alkotmánytervezetből kikerült a kollektív védelmi klauzula javaslata, vagyis ha egy NATO-tag EU-országot saját területén külső támadás ér, a jövőben is az Észak-Atlanti Szövetség siet a segítségére. Az Egyesült Államok nyomása ellenére azonban megegyeztek egy kicsi, de a NATO-tól független európai katonai tervezési és irányítási központ létrehozásáról, amelynek kapacitásait szükség esetén a katonailag erős tagállamok nemzeti tervezőközpontjai egészítik ki.³

Az erősebb és függetlenebb európai biztonsági és védelempolitika érdekében 2002 novemberében tett német–francia javaslatok (a megerősített együttműködés bevezetése, a védelem uniós szintre utalása, az Európai Védelmi Ügynökség felállítása) lényegében szerepelhettek a Konvent által 2004 júniusában elfogadott alkotmányban is. Az uniós külügyminiszteri poszt létrehozásáról is megegyeztek a tagországok. A közös kül- és biztonságpolitika területén indítványozott minősített többségi döntéshozatal azonban nem találta meg a szükséges támogatást. Elsősorban Nagy-Britannia és néhány tagjelölt állam ragaszkodott a konszenzushoz, de – látva az Unió tagállamainak Egyesült Államok iraki politikájával kapcsolatos megosztottságát – JACQUES CHIRAC és a Konvent elnöke, VALÉRY GISCARD D'ESTAING is lemondtak a minősített többségi döntéshozatal második pillérben való bevezetéséről.⁴

¹ Nyilvánvaló volt, hogy brit tapasztalatok és katonai technika híján a NATO-tól független európai védelem hosszú távon nem lehet erős és Nagy-Britannia hozzájárulása nélkül a kezdeményezés nem vehető komolyan.

² A hármast csúcsot a brit politikában 2003. koraőszétől – részben belpolitikai indíttásra, részben az iraki hadviselés tapasztalatai következtében – beállt fordulat tette lehetővé.

³ Az amerikaiak megnyugtatóra hangsúlyozták, hogy az uniós katonai tervezőközpont csak olyan hadi eseményeknél lép majd működésbe, amelyek végrehajtásában – az EU és a NATO közti tavalyi berlini megállapodás alapján – az észak-atlanti szövetség nem kíván közreműködni. Védelmi kompromisszum az EU-ban – Hadititok, in: HVG, 2003. december 16.

⁴ Müller-Brandeck-Bocquet, 44.

V. FRANCIAORSZÁG ÉS NÉMETORSZÁG AZ EURÓÖVEZETBEN

V.1. Francia és német motivációk a monetáris unió kapcsán

A gazdasági és monetáris unió napirendre tűzése elválaszthatatlan a német egységtől. A kilencvenes évek elején – tartva attól, hogy az egységes Németország létrejötte felborítja a gazdasági, főleg pedig a politikai és katonai viszonyokat Európában – Franciaország csak azzal a feltétellel egyezett bele Németország újraegyesítésébe, ha az NSZK támogatja a gazdasági és monetáris unió ötletét, annak részeként az euró bevezetését és ezzel lemond saját nemzeti valutájáról. Német részről nagy áldozat volt ez, mert az Európai Monetáris Rendszer 1979-es megteremtése óta a márka referenciavaltává vált azáltal, hogy egyes országok – Hollandia, Ausztria, Franciaország – nemzeti pénzeiket szorosan a német valutához kötötték. Nyilvánvaló volt, hogy a pénzügyi unió bevezetése által véget ér Németország monetáris központi szerepe, emiatt kezdettől fogva megoszlottak a vélemények az EMU szükségességét illetően. Négy érv szól német részről a gazdasági és monetáris unió mellett:

- az Egységes Európai Piac szükségessé teszi a közös pénz bevezetését
- közös monetáris politika a gazdasági környezet stabilitását eredményezheti
- Németország más országokkal szembeni domináns pozíciója politikai okokból nem tartható sokáig pénzügyi területen
- a kilencvenes évek elejére a márka referenciaváluta szerepköre inkább hátrányos volt mint előnyös, mert a nemzeti valutát kitétte nemzetközi pénzügyi piacok zavarainak.

Franciaország számára a monetáris unió létkérdés volt. Az EMU francia támogatóinak fő érve szerint ugyanis csak az egységes pénz bevezetésével élvezhetőek teljes mértékben az 1983-ban bevezetett stabilitásorientált gazdaságpolitika eredményei. Az ellenzők szerint azonban a monetáris stabilitás érdekében hozott intézkedések veszélyeztetni fogják a gazdasági növekedést és foglalkoztatást.¹

Nem ugyanazok az okok készítették tehát Németországot és Franciaországot a közös pénz bevezetésére, de a különböző stratégiai érdekek közös tervben egyesültek. A közös terv azonban nem jelentette azt, hogy a két fél egyformán képzelel el annak megvalósítását. Ezt illusztrálják a kilencvenes évek második felében Franciaország és Németország között zajló viták, amelyeket az eltérő koncepciók mellett politikai megfontolások is fűszereztek.

V.2. Francia és német elképzelések a Gazdasági és Monetáris Unió megvalósításáról

A viták középpontjában a monetáris politika szerepének és felelősségének eltérő értékelése állt. A német szemlélet szerint a monetáris politika egyetlen célja az alacsony inflációs ráta révén az árstabilitás biztosítása. E cél prioritásáról a független jegybank intézménye gondoskodik. A francia gazdaságpolitikusok véleménye szerint azonban az alacsony inflációt nem lehet a gazdasági stabilitás egyetlen meghatározó elemének tekinteni: a monetáris politika felelőssége kiterjed a növekedés és a foglalkoztatás alakulására is, a munkanélküliség elleni harc egyik eszköze. A német megközelítés elutasította a monetáris politika eszközkeret felfogását és azt

¹ Guérot, 141-142.

állította, hogy az aktív foglalkoztatáspolitikai ellentmond a stabilitás követelményének.

Ez a francia–német vita azért is figyelemreméltó, mert megvilágítja a monetáris unióval kapcsolatos eltérő várakozásokat. Franciaországban a foglalkoztatottság területén vártak pozitív hatásokat, Németországban azonban azt hangsúlyozták, hogy csak a nemzeti szinten meghozott strukturális intézkedések vezethetnek a munkaerő-piaci helyzet javulásához. A vita alapján úgy tűnik, mintha a stabilitáspolitikai német és a foglalkoztatáspolitikai francia követelménye egymásnak ellentmondó és nem egymást kiegészítő elképzelések lennének, holott a Maastrichti Szerződésben a két cél összekapcsolódik: az EMU által megkövetelt stabilitás a tervek szerint hosszú távon erőteljesebb növekedést és alacsonyabb munkanélküliséget fog eredményezni. A konvergenciakritériumok teljesítéséhez szükséges rövidtávú intézkedések azonban épp ellentétesek voltak a recesszió enyhítéséhez szükséges lépésekkel.¹ A francia és német álláspontok ellentéte jól végigkísérhető a stabilitási paktumként indult, majd végül stabilitási és növekedési paktumként elfogadott szabályozórendszer körüli gyakorlati vitán is.

V.3. Viták a Stabilitási és Növekedési Paktumról

A Gazdasági és Monetáris Unióra való felkészülés idején egyértelművé vált, hogy a konvergenciakritériumok közül a leendő tagországok gazdaságpolitikái számára az igazán nagy kihívást nem a monetáris feltételek, hanem a nemzeti keretek között maradó fiskális politikát érintő kritériumok betartása fogja jelenteni. Mivel a Maastrichti Szerződésbe nem iktattak be hatékony szankciókat azon országokkal szemben, amelyek az euróövezetbe való belépés után nem teljesítik a konvergenciakritériumokat, Németország számára az egyik legfontosabb stratégiai feladattá vált az, hogy a tagállamok költségvetési politikája részére szigorú feltételeket teremtsen az EMU létrejötte utáni időszakra is.

1995. novemberében az akkori német pénzügyminiszter, THEO WAIGEL javaslatot tett egy stabilitási paktumra, amely hosszú távon garantálná a költségvetési fegyelmet a monetáris unió keretein belül. Az eredeti német elképzelés az volt, hogy az eurót bevezető országokban a határt meghaladó éves államháztartási hiányt (normális gazdasági körülmények esetén 1%, kedvezőtlen helyzetben 3%) automatikusan büntessék, ha az érintett ország meghatározott időn belül nem tesz lépéseket annak csökkentésére. A szankciók automatizmusa és szigora igyekezett minden olyan szándékot eloszlatni, amely a konjunktúra költségvetés általi befolyásolására irányulna és azt célozta, hogy a gazdaságok az egyszerűbb megoldástól megfosztva kénytelenek legyenek elfogadni a globális környezet változása miatt szükséges strukturális reformokat.

A francia közgazdászok elismerték a költségvetési fegyelem szükségességét, de elenezték azt, hogy a nemzetgazdaságok a pénzügypolitika mellett a költségvetési politika terén is meg legyenek fosztva mindenfajta mozgástértől. Elfogadták ugyan a költségvetési hiány túllépését érintő automatikus szankcionálást, de kritizálták a német javaslatot azért, mert túl nagy hangsúlyt fektet a szankciókra, kevesebbet a monetáris unió belüli monetáris és fiskális együttműködési mechanizmusokra. A franciák szerint figyelembe kell venni a gazdaság valódi tényezőit is (növekedés,

¹ Guérot, 151.

foglalkoztatás) és meg kell teremteni fellendülésük konkrét módozatait.¹ A tárgyalások során ezért Franciaország két helyen igyekezett módosítani a javaslat eredeti szövegén: egyrészt próbálta érvényre juttatni a foglalkoztatáspolitikai fontosságát, másrészt kivételes konjunkturális helyzetben lehetőséget igyekezett teremteni a szankciók alóli mentességre. A javaslat szerint az Európai Tanácsot illetné a jog, hogy eldöntse, kell-e alkalmazni a büntetések.

A Tanács 1996. decemberében Dublinban megtartott ülésén végül figyelembe vették a francia igényeket és a paktum nevét Stabilitási és Növekedési Paktumra módosították. A csomag értelmében, ha egy ország államháztartási hiánya meghaladja GDP-jének 3%-át², akkor a GDP 0,2%-át valamint a határ túllépésének egytized részét letétbe kell helyeznie (a büntetés felső határa a GDP 0,5%-a). Amennyiben a helyzet két év alatt nem változik meg, a letétből büntetés lesz és az összeget a paktumot betartó országok javára írják. A fenti mechanizmus beindulása azonban az adott ország konjunkturális helyzetétől is függ: ha az ország a kérdéses évben GDP-jének 2%-nál nagyobb visszaesését szenvedte el, mentesül a szankciók alól. Amennyiben ez a visszaesés 0,75 és 2% közötti, az érintett ország kedvezőtlen konjunkturális helyzetére hivatkozva kérheti a Tanácstól a szankciók elengedését. Az automatikus büntetés az ennél kedvezőbb konjunkturális helyzetekre korlátozódna.

A Stabilitási és Növekedési Paktumról az 1997 júniusában Amszterdamban tartott EU-csúcson egyezett meg az összes tagállam (L. az 1. táblázatot.)

V.4. A paktum utóélete

A Stabilitási és Növekedési Paktum jelentősen szűkítette a fiskális politikák mozgásterét az eurózónában, emiatt kezdettől fogva konfliktusforrás volt. A 2001-ben elkezdődő világ gazdasági recesszió hatására szigorának tértől és időtől független célszerűségét egyre többen megkérdőjelezték. Úgy tűnt, hogy a megegyezés a konjunkturális ciklusok felfelé ívelő szakaszában működőképes, viszont pótlólagos fék a gazdaságok számára, amikor a növekedési ütem lassul vagy recesszió alakul ki.³

Portugália volt az első ország, amely ellen a Bizottság megindította az eljárást, mivel költségvetési deficitjének aránya 2001-ben 4,1%-ra nőtt GDP-jéhez képest. 2002 óta a költségvetési deficit az európai integráció motorjának tartott Németországban és Franciaországban is meghaladja a paktumban előírt referenciaértéket.

A hasonló gazdasági problémák így a kilencvenes évek gazdaságpolitikai vitái ellenére egy érdekcsoportba állították az eurózónán belül a két országot, háttérrel nyújtva az integráció egyéb kérdéseit érintő együttműködésükhöz. A pénzügyminiszterek tanácsa 2003 elején el is marasztalta mindkét nagy tagállamot, novemberben azonban felfüggesztette az előírt eljárási rend velük szemben való alkalmazását és megelégedett ígéretükkel, hogy legkésőbb 2005-re a GDP 3%-a alá szorítják a hiányt.

¹ Guérot, 155.

² A GDP-ben mért egyszázalékos folyó deficit eltűnt a szövegből, helyette a Maastrichti Szerződés konvergenciakritériumaként meghatározott 3%-os költségvetési hiány lett irányadó.

³ A lassúbb növekedés következtében a zsugorodó adóbevételek a költségvetési deficitet felduzzadásához vezettek. A paktum azonban arra kényszerítette a kormányokat, hogy recesszióban vagy lassú gazdasági növekedés idején is megszorító fiskális politikát kövessenek.

1. táblázat
A Stabilitási Paktum néhány ismérve¹

	Stabilitási Paktum THEO WAIGEL javaslata (1995. 11. 10.)	Stabilitási és Növekedési Pak- tum, amszterdami EU-csúcs, (1997. 06. 17.)
Cél	Az EMU biztosítása a hibás pénzügypolitikai magatartással szemben a szerződés intézményi biztosítékainak pontosításával. Normális gazdasági körülmé- nyek között a hiány ne haladja meg a GDP 1%-át. Kedvezőtlen gazdasági helyzet- ben se lépnek túl a MSZ 3%-os deficithatárát. Az államadósság nagyságát tar- tósan 60%-os határ alatt tartásák.	A stabilitási feltételek javítása a költségvetési fegyelem révén. A folyó hiány nem haladhatja meg a GDP 3%-át. Középtávon közel kiegyenlített költségvetés vagy szufficit.
Szankcioná- lási eljárások	Túlzott mértékű deficit kialaku- lása – a költségvetés tervezése- kor vagy megvalósításakor – automatikus szankcionáláshoz vezet.	A túlzott mértékű deficit megál- lapítása után legkésőbb tíz hó- napon belül, a költségvetési ada- tok közzéje után következnek a szankciók.
Kivételek	Csak a résztvevők minősített többségének egyetértésével, ext- rém helyzet (természeti kataszt- rófa, gazdasági recesszió) esetén. Pl. akkor, ha négy egymást köve- tő negyedévben a GDP csökke- nése eléri a 2%-ot.	Kivételesen kedvezőtlen gazda- sági helyzetben: • ha a GDP visszaesése legalább 2%; • ha a GDP visszaesése kevesebb, mint 2%, de minimum 0,75% és további kedvezőtlen körülmé- nyek tételezhetőek fel.
A szankció befizetése	Nem kamatozó betét és pénz- büntetés formájában.	Nem kamatozó betét és pénz- büntetés, kiegészítve kibocsátási és kölcsönkorlátozásokkal.
A szankció mértéke	Minden megkezdett százalék- pont után a GDP 0,25%-a.	A GDP 0,2%-a és egytizede a 3%- os kritériumhatárt túllépett ösz- szegnek, együttesen maximáli- san a GDP 0,5%-a.
A szankció automatikus érvénye	A deficithatár megsértése esetén automatikus, az ECOFIN dön- tése nélkül.	Automatikus nem lép érvény- be a szankció, csak a Tanács döntése alapján.
Betétből au- tomatikus büntetés	Két év után a 3%-os deficithatár további átlépése esetén.	Automatikus nem válik a be- tétből büntetés. Két év után a Tanács dönt a kérdéstről.

¹ Rác (2002) alapján.

A döntés a stabilitási paktum eddigi legkomolyabb válságát eredményezte. A Bizottság véleménye szerint ugyanis az ECOFIN politikai megfontolások miatt meghozott döntésével megsértette az egyezményt, ezért az Európai Bírósághoz ítéletét kérte, amely 2004. július 13-án semmissé tette az uniós pénzügyminiszterek Franciaország és Németország elleni eljárás felfüggesztésére vonatkozó döntését.

Az euró védelmét szolgáló stabilitási és növekedési paktum súlyát az új uniós alkotmányba való felvétellel igyekeztek újból megerősíteni és a jogkörök módosításával a fentihez hasonló eseteket elkerülni. A korábbinál több jogosultságot kapott az Európai Bizottság, amely javasolhatja a deficittúllépés miatti büntetőeljárás megindítását és ezt a pénzügyminiszterek csak egyhangúan utasíthatják el. A deficitküszöb megsértőinek szóló, a takarékoság mikéntjére vonatkozó bizottsági ajánlást azonban a Miniszterek Tanácsa a korábbinál könnyebben blokkolhatja.

V.5. Tervek a paktum megreformálására

Az alkotmányozás során kialakult konszenzus ellenére a paktum módosítása nem kerülhető el, felülvizsgálata 2005 elején, a luxemburgi elnökség idején várható. A reformot mindenképp a költségvetési deficithatár túllépésével küzdő, a Bizottság által 2004 januárjában előzetesen figyelmeztetett nagyobb országok (Franciaország, Németország, Nagy-Britannia és Olaszország) szorgalmazzák, a paktum előírásait betartó kisebb tagállamok (Ausztria, Írország, Hollandia) a korábbi szigorúbb szabályok mellett foglalnak állást. A Bizottság tervezete szerint a változtatások négy fő szempont szerint történnének:

1. A költségvetési hiány mellett nagyobb figyelmet fordítanak az államadóságra és a költségvetési helyzetre, ugyanis a szerződés az államadóságot a deficittel egyenrangú problémaként kezeli, de ez a paktum előírásainak eddigi alkalmazása során a háttérbe szorult. A régi-új szempont szerint a kisebb államadósággal rendelkező országoknak átmenetileg magasabb költségvetési hiányt engedélyeznének.
2. A középtávú deficitcél meghatározásakor figyelembe vennék az egyes országok sajátos, specifikus körülményeit. A középtávú deficitcél egy intervallum, amelynek során az egyes tagállamoknak egyensúlyba kell hozniuk a költségvetésüket, vagy többletet kell produkálniuk. A kormányoknak így gazdasági lejtmenet esetén elegendő mozgásterük lenne ahhoz, hogy ne kerüljenek a 3%-os referenciaérték közelébe. A középtávú célhoz igazodás lehetőséget nyújt a GDP-hez viszonyított államadóság csökkentésére, felkészülve a lakosság elöregedésének költségvetési hatásaira.
3. A deficiteljárás végrehajtására vonatkozó szabályok is lazulnának. A jövőben az is enyhítő körülmény lenne a túlzottan magas hiány elbírálásakor, ha egy ország elhúzódó „lanyha növekedést” mondhat magáénak. Eddig erre csak „súlyos, a GDP legalább 2%-os csökkenéséhez vezető recesszió” esetén nyílt lehetőség. Az egyes országok gazdasági helyzetüknek megfelelő határidőt kapnának a költségvetési hiány 3% alá való leszorítására és a szükséges korrekciókra.
4. Célként fogalmazódott meg az is, hogy a kormányok gazdasági konjunktúra idején ne mulasszák el meghozni a megfelelő intézkedéseket. Ennek érdekében a közösen elfogadott középtávú gazdaságpolitikai irányelvek mellett a csoportnyomás vagy a korai figyelmeztetés eszközét alkalmaznák az eddigieknél hatékonyabban.¹

¹ Lazít a költségvetési szigoron az EU Bizottság?, in: Figyelő 2004. augusztus 30.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban megkíséreltem nyomon követni azt az érdekegyeztetési folyamatot, amely lehetővé tette, hogy az elmúlt évek véleménykülönbségeit felülmúlva az integráció motorjának tartott francia–német páros az egész integrációt előrelendítő közös javaslatokkal álljon elő a Konvent munkája során. Egyúttal az alkotmányozás folyamatának vitái kapcsán szerettem volna választ kapni arra a kérdésre, hogy milyen perspektívái vannak a kibővült Európai Unióban a francia–német együttműködésnek, betöltheti-e a jövőben is az eddigi katalizátor-szerepet vagy a kooperáció új formái alakulnak ki és viszik majd előre Európát. Az alkotmányozó folyamat vitái és a 2004 júniusában elfogadott új alkotmány tükrében a következő megállapítások tehetők:

1. Az uniós tandem intézményeket érintő reformjavaslatai sikeresnek mondhatók, a tagállamok többsége elfogadta őket, kisebb módosításokkal lényegében az új alkotmányban is benne foglaltatnak. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a kis- és közepes tagállamokkal kibővült Unióban a kizárólagos francia–német együttműködés legitimitása megkérdőjeleződött. Ezt alátámasztják a biztosok számáról és a minősített többségi döntéshozatal tanácsbeli kiterjesztéséről szóló, a kis- és közepes illetve nagy tagállamok közti tartós érdekkülönbségekről tanúskodó elhúzódo tárgyalások is. Ezekre tekintettel elmondható, hogy a francia–német páros jövőbeli közös javaslatai akkor válhatnak termékennyé egész Európa számára, ha a kisebb tagállamok érdekeit tekintetbe véve, azokkal kompromisszumra kész tárgyalásokat folytatva születnek.
2. A tagállamok francia–német vezető szerepet érintő kritikái mindenekelőtt a védelem és a stabilitás kérdéskörét illetően kerültek kifejezésre és egész Európa számára új, a közeljövőben megoldandó feladatokat vetnek fel. Az Egyesült Államok iraki politikája következtében kialakult európai megosztottság és a Konventben az Unió külpolitikai szerepéről és a közös biztonság- és védelempolitika megerősítéséről zajló élénk vita világossá tette, hogy a második pillért illetően a kétoldalú együttműködést a francia–német–brit háromoldalú javaslatoknak kell felváltaniuk, mert az atlanti szövetségre való tekintettel csak ez lehet legitim és elfogadható minden tagállam számára.

A stabilitási és növekedési paktum referenciaértékeinek túllépése miatti szankciók elkerülésére tett sikertelen német és francia lépések is a tandem dominanciájának gyengülésére utalnak. A szabályozás rugalmasabbá tétele mellett mindazonáltal Európa két legnagyobb gazdaságának a szükséges strukturális intézkedések véghezvitele által történő fellendítése lenne az egész térség szempontjából döntő jelentőségű feladat.

IRODALOMJEGYZÉK

- BLAHÓ ANDRÁS (szerk.): Európai integrációs alapismeretek, Bp., Aula 2002.
- DÉRER MIKLÓS: Az amerikai-európai viszony Irak után, in: Európa 2002, 2003/3. p.14-19.
- GAZDAG FERENC: Franciaország története 1945-1988, Kossuth Könyvkiadó Bp. 1989.
- GAZDAG FERENC [2003a]: Az Európai Unió közös kül-és biztonságpolitikája, Budapest Osiris, 2003

- GAZDAG FERENC: A francia–német együttműködés évtizedei, Negyvenéves az Elysée-szerződés, in: *Európai Utas* 2003/1. p.21-24.
- GUÉROT, ULRIKE: Bonn, Paris et l'union monétaire, in: *Les relations franco-allemandes: état et perspectives* (sous la direction de Hans Stark), Cahiers de l'Ifri n°25. 1998 p.137-172.
- HORVÁTH ZOLTÁN: Kézikönyv az Európai Unióról, Magyar Országgyűlés 2002
- KOOPMANN, MARTIN – STARK, HANS: Quel avenir? Relations franco-allemandes et PESD, Note du Cerfa n°8. janvier 2004
- MEZEI GÉZA: A helyreállított Európa, Bp. Osiris 2001
- MÜLLER-BRANDECK-BOCQUET, GISELA: Der deutsch-französische Gleichklang in der Irak-Krise: Ausgangspunkt für weitere außen- und sicherheitspolitische Gemeinsamkeiten? in: *Politische Studien* n°392. November/Dezember 2003 p.41-49.
- RÁCZ MARGIT: A német gazdaság fiskális politikai kihívásairól, in: *Közgazdasági Szemle* 2002/5. p.396-413.
- SCHILD, JOACHIM: La France, l'Allemagne et la constitution européenne: un bilan mitigé, un leadership contesté, Note du Cerfa n°10 mars 2004
- SOUTOU, GEORGES-HENRI: A francia–német megbékélés, in: *Rubicon* 2002/9-10. p.44-52.
- SOUTOU, GEORGES-HENRI: L'alliance incertaine. Les rapports politico-stratégiques franco-allemands 1954-1996, Fayard 1996.
- STARK, HANS: France-Allemagne, reculs et rapprochements in: *Les relations franco-allemandes: état et perspectives* (sous la direction de Hans Stark), Cahiers de l'Ifri n°25. 1998 p.7-26.
- STARK, HANS: France-Allemagne: quel après Nice? in: *Politique Étrangère* 2001/2. p.289-299.
- SZEMLÉR TAMÁS: Az Európai Unió elmélyítése és kibővítése a francia–német kapcsolatok tükrében, in: *Külgazdaság* 2000/4. p.25-44.
- HORVÁTH TAMÁS: Párizs és Berlin vitája, in: *Magyar Nemzet* 2001. június 28. p.7.
- Európai-amerikai ellentét Irak ügyében: Óvatos béketábor, in: *HVG*, 2003. február 1. p.6-9.
- KOCSIS GYÖRGYI: Védelmi kompromisszum az EU-ban, *Hadititok*, in: *HVG*, 2003. december 16.
- CHRISTOPHE BARBIER-DOMINIQUE LAGARDE: Europe – les raison d'un échec, in: *L'Express international* n°2737 p.12-17.
- Lazít a költségvetési szigoron az EU Bizottság?, in: *Figyelő* 2004. augusztus 30.
- <http://www.auswaertiges-amt.de>
- www.elysee.fr
- <http://europa.eu.int>
- www.ifri.org
- www.kum.hu
- http://www.lib.bke.hu/phd/szemler_tamas.pdf
- <http://www.wolfgang-schaeuble.de>

HÍZ HENRIETT*

Németország és Franciaország érdekei az Európai Unió keleti kibővítésében. Francia–német tengely: motivációk és érvek

1. A FRANCIA–NÉMET VISZONY ÁTALAKULÁSA NÉMETORSZÁG EGYESÜLÉSE UTÁN

A második világháború utáni kölcsönös bizalmatlanság talaján kialakult német-francia viszony több területen is aszimmetriát tükrözött.

A német állam megosztottsága sokáig Franciaország nagyhatalmi státusával, az ENSZ Biztonsági Tanácsában elfoglalt állandó tagságával, és önálló nukleáris erejével állt szemben. A két ország közötti relatív egyensúly kettős egyensúlytalanságon alapult: A Franciaország rovására meglévő gazdasági egyensúlyhiányt a Németország rovására fennálló politikai egyensúlyhiány egyenlítette ki.¹

Az 1990-es német egyesülés, és a közép -kelet-európai változások következtében átértékelődtek a francia–német kapcsolatok is. Az európai és német megosztottság megszűnésével eltűntek azok az aszimmetriák, amelyek Párizs számára a politikai fölényt és elsőbbséget biztosították. A korábban a német márka és a francia nukleáris erő (*force de frappe*) egyensúlyán alapuló kapcsolat felborulni látszott.

A német egyesüléssel a NATO és az EU súlypontja észak-keleti irányban eltolódott, ami Németországot geopolitikailag is központi helyzetbe hozta.

* A BGF KKFK Gazdaságdiplomácia szakán 2004-ben végzett hallgató. A jelen cikk szakdolgozatának átdolgozott változata. Szakdolgozati konzulensei voltak: Ferkelt Balázs (BGF KKFK Külgazdaságpolitika Intézeti Tanszék, főiskolai adjunktus) és Szemlér Tamás (MTA Világgazdasági Kutatóintézet, kutató).

¹Daniel Vernet: Franciaország és Németország, Európai Szemle 1997/2. p. 46.

A franciák a német újraegyesülés vesztesének érezték magukat, ezért megpróbálták ellensúlyozni Németország megnövekedett erejét, és szuverenitásuk korlátozásából adódó gyengeségüket.

MITTERRAND az Európai Pénzügyi Unió (EMU) mielőbbi megvalósítására, Németország kordában tartására, valamint a hagyományosan német befolyási övezetnek számító keleti térség helyett az angolszász, mediterrán és Maghreb területekhez való közeledésre törekedett.

1.1. Az integráció mélyítése, az együttműködés nehézségei

A német és egyúttal európai egyesítésre adott válasz egybehangzóan mind francia, mind német részről a maastrichti, majd az amsterdami szerződésekben az EU elmélyítése volt. A maastrichti szerződésben foglaltak alapján a Gazdasági és Pénzügyi Unió (EMU) létrehozásában Franciaország és Németország vezető szerepet vállalt.

A két ország eltérő szemlélete és berendezkedése következtében azonban ez sem zajlott le súrlódások nélkül. Problémát okozott és okoz ma is, hogy Franciaország és Németország eltérő gazdaságfilozófiájukból adódóan eltérően értelmezte a konvergencia-kritériumokat, valamint eltérően értékeli a monetáris politika szerepét is.

Ennek kapcsán a két ország viszonyában megmutatkoztak az eltérő szuverenitás-felfogásban, és nemzetállami gondolkodásban meglévő érdekkülönbségek is.

Eltérő integrációs elképzelésükből adódóan a franciák ragaszkodnak a kormányközi módszerekhez, míg a német félnél a szövetségi állam lett a domináns elképzelés. Ezt bizonyítja a franciák által elérendőnek tartott „európai államok szövetsége”, amely nyilvánvalóan különbözik a németek által preferált „európai államszövetség” koncepciójától. A franciák számára fontos a nemzetállam kategória, amelyet a hagyományos központosított formában képzelnek el, míg a németek inkább a brüsszeli hatalom gyengítését szorgalmazzák.

Jól kikristályosodik az eltérő elképzelés az Európai Unió jellegét illetően is: míg a franciák egy „európai Európát” akarnak, addig Németország szükségesnek tartja az USA-val a szoros transzatlanti kapcsolatok ápolását.¹

A '90-es évek gyakori szembenállása ellenére 2002 második felében újra egy francia–német közeledésnek lehettünk tanúi. Néhány hónap leforgása alatt előbb mezőgazdasági, majd védelmi, adóügyi és jogi együttműködésre szánta el magát az EU motorjának számító két nagyhatalom.

A francia–német kapcsolatok reneszánszát jelenti a német és francia kormány által közösen kidolgozott adóharmonizációs javaslat, mellyel Párizs és Berlin a vállalati adó összehangolását, valamint az ÁFA és társasági adó leszállítását célozta meg.²

Politikai síkon 2003-ban, az Elysée-szerződés megkötésének negyvenedik évfordulója alkalmából új lendülettel láttak neki a francia–német kapcsolatok gyümölcsötvetésének a két vezető EU-állam honatyái. Az új koncepció a francia régiók és a német szövetségi államok közti szorosabb együttműködést szorgalmazza, mely a két ország polgárainak mindennapi életét könnyítené meg.

¹ Heinz-Jürgen Axt: Középhezlet vagy központi helyzet Európában? A német-francia kapcsolatok távlatai, Európai Szemle, 1997/1, p. 73.

² http://www.bbc.co.uk/hungarian/sajtoszemle_021203.shtml

A 2003 decemberi kormányközi konferencia is azt a nézetet erősítette meg, hogy a több szálon kapcsolódó érdekközösségen alapuló német-francia együttműködés a jövőben is tovább él. SCHRÖDER és CHIRAC egy emberként harcolt a nizzai szerződésben megállapított számukra kevésbé előnyös tanácsi szavazati arányok 2009 után történő megváltoztatásáért.

1.2. Az együttműködést kedvezőtlenül befolyásoló tényezők

A francia–német kapcsolatokat hagyományosan mérgező tényező az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyuk. Míg a francia kormány Európa függetlenségét hangsúlyozza, addig a németek legalább annyira fontosnak tartják a transzatlanti kapcsolatokat, mint az európai elkötelezettséget.

A másik alapvető ellentét abból adódik, hogy Németország gyanakvó a francia gazdasági, kereskedelmi szokásokat illetően. A hazai gazdaságot hagyományosan jobban támogató és védő Franciaországot protekcionistaának tartja, ami a német szabadkereskedelmet előnyben részesítő állásponttal alapvetően ütközik.

A gazdaság terén fennálló másik konfliktus az agrárpolitikát érinti, a fő finanszírozó Németország a kiadások csökkentésére törekszik, miközben a francia érdek mezőgazdasági szektoruk jelentős súlyát tekintve továbbra is a magas támogatások fenntartása.

Ehhez kapcsolódóan Németország érdekei folyamatosan ellentétben állnak Franciaországgal az EU költségvetésének finanszírozását illetően. A fő nettó befizető számára növekvő teher a közös költségvetéshez való nagy mértékű hozzájárulása, pláne, amiért a kiadások egy része francia érdekeket szolgál.

A korábban konfliktusokat okozó keleti bővítés kérdése többé már nem vitatéma a két ország között. A francia és német álláspont közeledni kezdett, amikor a sokáig tartózkodó francia vezetők megértették, hogy a kelet-közép-európai államok gazdasági és demokratikus stabilizációja csak ezen térség EU-ba való beemelésével biztosítható.

A keleti kibővítést megelőző reformokról, az integráció elmélyítésének jövőbeli lehetőségeiről, és az EU továbbfejlődésének kérdéseiről szóló álláspont-egyeztetésben majd később a szükséges döntések meghozatalában Franciaország és Németország egyaránt érdekelt volt.

Az Európai Unió jövőjének alapkérdései tisztázására és az európai alkotmány kidolgozására felállított Konvent munkája során mindkét fél megértette, hogy az ellentéteken, félreértéseken és nézetkülönbségeken túl kell lépni a közös tettekben.

A francia–német tandem megszűnése vagy a kapcsolatok lazulása nem megengedhető, hiszen az az Unió két versengő tömbre való szakadását jelentené, amely a két országnak az EU fejlődésében meghatározó szerepe miatt az Unió megtorpanásához vezetne, és ami végső soron számukra jelentene hátrányokat.

A német–francia tengely törésével már csak azért sem kell számolni, mert azok a partnerek, akik Franciaország helyett szóba jöhetnének a németek számára, távol vannak az Európai Unió magjától földrajzilag és az integráció jövőképét illetően is (Nagy-Britannia, Olaszország).

A francia reláció mellett szól emellett a két ország külkereskedelmének és tőkeáramlásának összefonódása is. Németországnak olyan partnerre van szüksége, aki képes és hajlandó is a német monetáris modell szerint cselekedni, és a kapcsolatok eddigi alakulását tekintve a franciák hajlandóak erre.

Annai bizonyos, az Európai Unió minőségi változásával a francia–német tengely is szükségszerűen változni fog, és sokkal nagyobb szerepe lesz a koalícióépítésnek és a váltakozó szövetségeknek.

Ha TONY BLAIR brit kormányfő erőfeszítéseit siker koronázza, és sikerül Nagy-Britanniát meggyőznie a Gazdasági és Pénzügyi Unió szükségességéről, az euró bevezetésének előnyeiről, London harmadikként csatlakozhat a Berlin–Párizs tengelyhez. Ekkor az európai hatalmi erőviszonyok alapjaiban változnának meg.

Egy úgynevezett „weimari háromszög” kialakulásának is megvannak az esélyei, hiszen a tanácsi szavazati arányok újraelosztása körüli vita ellenére (2003. december) a francia–német tengely rendszeresen tárgyal és egyeztet a májusban csatlakozó Lengyelországgal.

2. FRANCIAORSZÁG ÁLLÁSPONTJA AZ EU KELETI KIBŐVÍTÉSE KAPCSÁN

2.1. Politikai indíttatás

Az 1989-90-es évek fordulóján bekövetkezett világpolitikai fordulat Franciaországot új magatartás kialakítására készítette Európa keleti felével kapcsolatban.

A bipoláris világrend és a két szuperhatalom versengésének megszűnésével a nagyhatalmi szerepét történelme, kultúrája, szellemisége és geopolitikai helyzete miatt elvitathatatlanak tartó Franciaországnak történelmi lehetőség nyílt korábbi nemzetközi súlyának visszaállítására.

Ehhez kiváló eszköznek bizonyult a keleti – egykori szocialista – tömb országainak segítése a kommunista diktatúra összeomlása után a demokrácia helyreállításában, a piacgazdaságra való áttérésben, mely által az áhított befolyásnövelés az európai térségben számára biztosítva látszott.

A gazdasági nyitás és a kereskedelmi kapcsolatok normalizálásának érdekében 1989-ben francia kezdeményezésre életre hívták a PHARE-programot, s francia javaslatra született meg az elmaradott kelet-közép-európai térség felzárkóztatásában segítséget nyújtó Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) is.

Az Európai Unió bővítése szerves része a franciák – elsősorban politikai – Európa-konceptiójának. A politikai síkot szemlélve *Franciaország motivációi*¹ egyrészt *történelmi hagyományokon* alapulnak. Ebből a szempontból leginkább Lengyelország és Románia (a latin nyelvrokonság, kulturális szimpátia alapján) a franciák pártfogoltja a térségben, annak ellenére, hogy a gazdaság terén jelentős francia ellenérdekeltség tapasztalható.

A *biztonságpolitika* kérdése különleges fontossággal bír Franciaország esetében. A francia törekvés, hogy Európa biztonságát „önállóan” (az USA közreműködése nélkül) biztosítsa kudarcot vallott a délszláv háborúk során, és Franciaországnak el kellett ismernie, hogy a kibővülő integráció biztonsága legjobban az euroatlanti rendszer keretei közt, a NATO felelősségvállalása által garantálható. Épp ezért a NATO bővítése is kiemelt érdeke.

¹ Szemlér Tamás: Franciaország: Európa-politika a nemzeti érdek szolgálatában, A tizenötök Európái: Közösségi politikák-nemzeti politikák, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, p. 164-167.

A politikai érdekek közt nagy súllyal szerepel az *EU-n belüli erőviszonyok* és az intézményrendszer átalakulása, mely téren Franciaország ismét egy hagyományos elvéhez, a hatalom központosításához ragaszkodik.

Az EU keleti kibővítésének egyik alapfeltétele az Unió intézményrendszerének és döntéshozatali mechanizmusának átalakítása úgy, hogy az képes legyen egy 27-30 tagú integráció vezénylésére is. Franciaország a reformok kidolgozása során Brüsszel (a Bizottság) hatalmának megőrzése mellett szállt síkra.

A *közösségi döntéshozatal* szempontjából a kis és nagy országok súlyának aránya foglalkoztatta leginkább az EU tagállamait. Mivel a keleti bővítés során a kis országok eddig is magas aránya csak tovább nőne, Franciaország, mint nagy ország aggodott érdekérvényesítési lehetőségeinek korlátozódása miatt. A Nizzai Csúcson az intézményrendszer átalakításáról született döntésben ennek hatására került bele az a szavazati rendszer, mely a minősített többség mellett szükségessé teszi az Unió lakosságának többségi támogatását is egy intézkedés elfogadásához.

Az Unió keleti irányú bővítése új megvilágításba helyezi a *francia–német erőegyensúly* kérdését is. A közös történelmi múlt és a földrajzi közelség miatt kétségkívül Németország lesz előnyösebb helyzetben a csatlakozás megvalósulásakor, de van már a társulási szerződés aláírása óta is. A hagyományosan német érdekszférába való betörésre a franciáknak leginkább a gazdaság révén van és lesz lehetőségük.

A bővítés mégis egy olyan területre lehet pozitív hatással, amely a franciák számára hagyományosan nagy jelentőséggel bír; Európa megerősítheti helyét a világ-gazdaságban és a világpolitikában, még akkor is, ha ez Németország szerepének további erősödését jelenti.

2.2. A keleti bővítéshez fűződő francia gazdasági érdekek

A kelet-közép-európai régióban lezajlott rendszerváltozások után csak némi késséssel fedezték fel a francia vállalatok, hogy a régió egyik legnagyobb vonzereje az új, perspektivikus piacok megszerzésének lehetőségében rejlik, ezt azonban gyorsan a kapcsolatok dinamikus fejlődése – legfőképpen a visegrádi országokkal – követte.

A piac mérete, fizetőképessége és a Kelet-Közép-Európai Szabadkereskedelmi Térség (CEFTA) országok prosperáló gazdasági kapcsolatai meghatározó tényezők voltak, hiszen a regionális integrációba tömörülő országok egyenként nem túl jelentős piacai felértékelődnek. A térség fejlettebb balti államaiban ebből és a földrajzi távolságból, valamint a történelmi kapcsolatok hiányából adódóan nem jelentős a francia érdekelttség.

2.2.1. Kereskedelem

A CEFTA országok által a kilencvenes években kiépített regionális szabadkereskedelem, illetve az európai mértékkel mérve is igen tekintélyes méretű piac folyamatosan bővülő lehetőségeket biztosított a francia kereskedővállalatok számára versenyképességük növelése szempontjából.

A bipolaritás és a megosztott Európa megszűnte után beinduló kereskedelmi kapcsolatok fejlődési üteme jóval meghaladta Franciaországnak az EU-val folytatott kereskedelemének, és még inkább az észak-afrikai–francia kereskedelem növekedési ütemét.

A '90-es évek elején tapasztalt lassú növekedés, majd recesszió Franciaország gazdaságát akadályozta a bővülésben, de az 1993-94-ben bekövetkező fellendülés

motorját képező exportnövekedés segítette a kereskedelmi kapcsolatok felvirágzását a visegrádi országokkal.

Ennek ellenére a francia gazdaság számára a tagjelölt országok piacai – az export és import terén egyaránt – elmaradnak az uniós tagországok piaca mögött: 1999-ben az EU tagországokkal bonyolított export hatszorosan, az import pedig nyolcszorosan haladta meg a tagjelöltekkel folytatott kereskedelem értékét.

A magyar–francia kereskedelem rendszerváltás utáni kései kibontakozásához, majd lassú növekedéséhez még hozzájárult, hogy az 1991-ben az EU-val aláírt Társulási Megállapodás értelmében a vámlebontás csak fokozatosan (2001-ig bezáróan) valósult meg.

A francia (és tágabban az Európai Unióból származó) export először az agrár - élelmiszeripari termékkörben kezdett meredeken emelkedni, melynek oka az 1990-1991-ben a kereskedelem terén beindult liberalizáció, mely a korábbinál nagyobb mennyiség és nagyobb választék biztosítását tette lehetővé, illetve az 1992-1994-es magyar agrárválság, ami miatt a korábban a hazai gazdaság által megtermelt nyers-termékekből (gabona, hús) szorultunk behozatalra.

Ebből következően a Franciaországból származó agrár -élelmiszeripari import lényegében megnégyszereződött, ennek ellenére azonban Franciaország továbbra sem játszott meghatározó szerepet a magyar agrár -behozatalban (Németország és Hollandia mögött csak a harmadik helyet foglalt a el).

A Magyarországra irányuló francia export szerkezete koncentrált, 5-6 termékkéleség adja az export 90%-át.

A francia ipari export hasonló tendenciákat mutat, a kivétel 1993-ban bekövetkezett meglódulása mögött a magyar gazdaság modernizációs igényének jelentkezése állt. Mivel a gazdaság (azaz a termelés) modernizációjához a lakosság életkörülményeinek, tehát fogyasztásának modernizálása is hozzátartozik, a fogyasztási cikkek az importban folyamatosan magas arányt képviseltek. Gondoljunk itt a folyamatosan terjeszkedő francia érdekelttségű hipermarket-hálózatok (CORA, később az AUCHAN) a fogyasztási cikkek és az élelmiszertermékek terén indított exportoffenzívájára. Ezen kívül az életkörülményekre igen nagy hatással lévő járműpark korszerűsítésében nagy szerepe volt a francia iparnak.¹

Az ezredfordulón a 938 millió eurós nagyságrendű exporttal Franciaország hazánk hatodik legfontosabb partnerévé lépett elő (Magyarország ezzel szemben csak a harmincharmadik Franciaország partnerei rangsorában).

2001-re Magyarország Franciaországba irányuló kivitele valamelyest csökkent, ami árualaphiánnyal, minőségi problémákkal és a kereskedelem magas költségeivel magyarázható, a Franciaországból hazánkba érkező export viszont dinamikus fejlődést mutat.

Már a kilencvenes évek második felétől meginduló, s a visegrádi országokba irányuló francia export dinamikus (10-20%-os) növekedésére hatással volt az ezen országokban a Társulási Megállapodás alapján végrehajtott fokozatos (2001-ig tartó) importliberalizáció, a gazdasági növekedés és a piacgazdasági átmenet hatására megnövekedett beruházási és fogyasztási importkereslet, valamint a régióban befektető francia cégek folyamatos aktivitása.

¹ Somai Miklós: Franciaország szerepe a magyarországi modernizációban, MTA VKI, Budapest, 1997, p. 13-20.

A hosszú évtizedekig tartó távolmaradás (a szocializmus 40 éve alatt szinte nem is léteztek ezen régió országai és a franciák közt gazdasági kapcsolatok) és Franciaországnak a hagyományos partnerek mögé szorulása ellenére a '90-es évek fejleményei azt mutatják, hogy az országnak megkülönböztetett helye van Kelet-Közép-Európa (de elsősorban a visegrádi országok) piacain.

Az EU keleti kibővítéséből a francia vállalatok nagy hasznot húzhatnak, elég, ha arra gondolunk, hogy az 1992-től 2001-ig tartó időszak között (a társulási viszony keretei között) Franciaország több mint megnégyszerezte exportját a régióba (12 milliárd euró/év), 2001-re a Kelet-Közép-Európa országaiba áramló francia export 13%-kal, az ezen országokból származó import 15,5%-kal nőtt.¹

2.2.2. Működőtőke-befektetések a régióban

Franciaországnak a Visegrádi országok modernizációjában betöltött szerepe a kereskedelem mellett a működőtőke-beruházások terén volt érzékelhető.

A térségbe irányuló befektetési hullám csak 1994-től kezdett el erősödni, amely a politikai és gazdasági stabilitásnak, tehát általában véve a tőke biztonságának igényét jelzi. 1995-től Franciaország a világ negyedik nettó tőkebefektetőjévé vált (az USA, Nagy Britannia és Németország után), tőkeállományának első húsz célországa között csak az ezredfordulón jelent meg Lengyelország, egyedül képviselve Kelet-Közép-Európát a franciák befogadásában.²

Ennek, illetve a kulturális, gazdasági hagyományokban meglévő különbségeknek hatása azonban a francia befektetések lemaradása az amerikai és a német tőke mögött. A földrajzilag is távol eső Franciaország elsősorban Dél-Európában volt érdekelt, és meghatározó tényező volt az is, hogy a piacgazdasági átmenet rögzös útján elindult országokba csak a hosszú távon gondolkodó, jó kockázatvállalási képességekkel rendelkező cégeknek volt érdemes befektetni.

Franciaországban az állam – az erősen támogatott német iparral szemben – nem vállalta fel a francia vállalatok kelet-közép-európai terjeszkedésének finanszírozását, épp ezért a visegrádi országok modernizációjában való francia részvétel legtöbbször (állami) nagyvállalatok beruházásaként valósult meg, eleinte kevés példa akadt a kis- és közepes vállalatok jelenlétére. Ráadásul a nagy cégek is főként a kevésbé kockázatos, viszonylag alacsonyabb költségigényű tercier szektorban próbálkoztak.

A francia vállalatok befektetési döntéseit a piac méretén kívül befolyásolták még a munkaerő költsége, és minősége, és a privatizáció kínálta lehetőségek is.

A francia befektetők bizalmát eleinte leginkább Lengyelország és Magyarország élvezte, az 1990-es évek közepéig Magyarország volt a térségbe áramló működő tőke legfőbb célországa. A kelet-közép-európai országokba irányuló működőtőke-kivitel ugyan dinamikusan, a kereskedelmi forgalmat meghaladó ütemben bővült, a francia tőkeexportnak ez mindössze 5%-át tette ki, ami nem jelent mást, mint hogy a régió nem kínál kiemelkedően attraktív beruházási lehetőségeket Európa nagy tőkeexportőrei számára.

¹ Le commerce extérieur de l'année 2001, MINEFI, Direction générale des douanes et droits indirects.

² La balance des paiements et la position extérieure de la France 2000, Rapport Annuel du MINEFI, Banque de France, Revue économique, 2000/2001, 2002/2003 p. 189.

A magyarországi modernizációban való francia részvétel a hagyományok hiánya és az ebből adódó bizalmatlanság miatt leginkább a privatizáció által valósulhatott meg. 1995-ben a gáz- és áramszolgáltatók privatizációjában való aktív francia részvétel hatására a Magyarországon befektetett francia tőke állományának megduplázódásához vezetett, amely azonban a nálunk befektetett működő tőke 11% -át tette csak ki, az USA és Németország mögé utasítva ezzel Franciaországot a befektetők rangsorában. A francia lemaradásban szerepet játszik a nagyobb horderejű eseményekből (MATÁV-privatizáció) való kimaradása épp úgy, mint távolmaradása a legdinamikusabban fejlődő és legtöbb tőkét vonzó autóiipartól.

A privatizációs folyamatba történő bekapcsolódása miatt a francia vállalatok hazánkban eleinte leginkább a hazai piac ellátására szakosodott szektorban (építőipar, élelmiszeripar, szolgáltatások) képviseltették magukat. Később a fokozatos diverzifikációnak köszönhetően a pénzügyi szférában (bankügyek, biztosítás) és a szolgáltatások egyéb területein (vendéglátóipar, szállodaipar) is „megvetette lábát” a francia működő tőke (Total, Accor, Alcatel, Renault Hungária, Peugeot Hungária, L'ORÉAL, BNP, Société Générale (CIB), PARIBAS). A francia tőke vette át az irányítást olyan magyar vállalatok élén is, mint: Chinoin (Sanofi), Egis (Servier), Démász, Édász és Budapest Erőmű (EDF), Dégáz és Égáz (GDF), Fővárosi Csatornázási Művek (Vivendi), Taurus (Michelin), Fővárosi Vízművek (Suez).

A '90-es évek második felében pedig az ipari és szolgáltató vállalatok kései privatizációja, valamint az egyes közszolgáltatásokban (autópálya-építés, telekommunikáció, városi infrastruktúra) meghirdetett koncessziós pályázatok kínáltak jó lehetőségeket (Transroute, Bouygues).¹

Az ezredfordulón 2,3 milliárd euró értékű (az összes külföldi befektetés 10%-át jelentő) működőtőke-befektetésével Franciaország a harmadik helyen maradt a magyarországi rangsorban.

A francia befektetések Kelet-Közép-Európában általában koncentráltan, egy-egy szektorban hangsúlyosabban jelentek meg.

Magyarországon például az élelmiszeripar (tejjipar, cukorgyártás, növényolajipar), az infrastruktúra-fejlesztés, építőipar, a vegyipar-gyógyszeripar, illetve a műszeripar területén volt az átlagosnál jóval erősebb a francia tőke jelenléte.

2.2.3. A keleti bővítéssel szembeni fenntartások

A megélnkülő gazdasági kapcsolatokból származó előnyök ellenére, illetve azok mellett Franciaország több szektorának szereplői is tartanak a kelet-közép-európai országok csatlakozása után várható versenytől, a térség országainak a munkaerő-költségek terén fennálló komparatív előnyétől.

A nehézipar (elsősorban a kohászat), vegyipar és textilipar mellett a mezőgazdaság terén figyelhető meg jelentős félelem francia részről. E téren az egyébként az egyéb területeken preferált Lengyelország, Magyarország (és a 2004. évi csatlakozók köréből még kimaradó Románia) termelési potenciáljától tartanak, valamint az élelmiszeriparban kibontakozó erős versenytől leginkább a francia termelői körökben.

¹Somai Miklós: Franciaország szerepe a magyarországi modernizációban, MTA VKI, Budapest, 1997, p. 5-12.

3. NÉMETORSZÁG MOTIVÁCIÓI A KELETI KIBŐVÍTÉS BEN

3.1. A rendszerváltozások utáni német álláspont

Az 1990-es évek elején bekövetkezett világpolitikai átrendeződés által kialakult nemzetközi nyomás és korábbi korlátozott szuverenitásának megszűnése arra készítette az újraegyesült Németországot, hogy aktív szerepet vállaljon a szocialista tömb felbomlása során keletkező kelet-közép-európai vákuum stabilizálásában.

A németek érdekeltségét indokoltta tette a Szövetségi Köztársaságnak a kelet-közép-európai államokkal a történelem során kialakult regionális tapasztalatai és szerteágazó ismeretei („*Ostkompetenz*”), olyan kapcsolat és érdekrendszer, amely Franciaország és Nagy-Britannia esetében a mediterrán és tengeren túli térség irányában figyelhető meg.¹

A nyugati államok közül először Németország vette fel a kapcsolatot a rendszerváltozást megindító országokkal, és 1988-ban Magyarországgal kötött kereskedelmi és gazdasági együttműködésről szóló szerződést 1991-ben már a Társulási Szerződés követé, amelyben a német állam a lengyel, csehszlovák és magyar piacnyitások fejében elkötelezte magát az átalakuló térség gazdasági, politikai átmenetének, a demokrácia és piacgazdaság kiépítésének segítése iránt. A 90-es évek elejére Kelet-Közép-Európa legtöbb országának már Németország volt a legfontosabb nyugati külkereskedelmi partnere.

A közeledésnek politikai motivációkon kívül (béke, stabilitás megteremtése) természetesen gazdasági okai is voltak (befektetési lehetőségek, piacszerzés; l. később).

Történelmi múltjában a kelet-közép-európai országokkal közös fejezeteket tartalmazó, és többükkel szomszédos Németországot geopolitikai helyzete, kereskedelmi és gazdasági kapcsolatainak a térséggel erős összefonódása is az EU keleti kibővítésében leginkább érintett országgá tette.

A német vezetés felismerte, hogy az egyesülés után szomszédokká váló kelet-közép-európai országok „európaivá tétele” a nyugati integrációban országuk pozícióját is erősítheti, középhezletbe hozva ezzel az addig Európa peremén egyensúlyozó államot.

Németország mindvégig differenciáltan közelítette meg a tagjelölt országokat, és integrációra való érettségüket gazdasági mutatóikon keresztül, piacgazdasági érettségük, belpolitikai stabilitásuk, jogharmonizációs előrehaladásuk alapján határozta meg. E szempontok szerint az általa preferált országok elsősorban Lengyelország, Csehország és Magyarország voltak, a kiváló gazdasági fejlődést produkáló, szomszédjaival jó viszonyt fenntartó, és az EU -normákhoz idejekorán alkalmazkodó Szlovénia felvételével kapcsolatban sem merült fel kétség (érdemes megjegyezni, hogy Franciaország is Szlovénián kívül e három ország csatlakozását találta a legindokoltabbnak).

Lengyelország mielőbbi felvételét a „történelmi lelkiismeret” megszólalása sürgette, a német diplomácia szükségét érezte a háborúban történtek jóvátételének a baráti és jószomszédi viszony kialakítása és megerősítése által.

¹ Kiss J. László: Korlátozott szuverenitás és integráció. A német Európa-politika gyökerei és mai dilemmái. A tizenötök Európái: Közösségi politikák-nemzeti politikák, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, p. 113.

Szlovákiával kapcsolatban a francia vélekedéshez hasonló módon a sokáig instabil belpolitikai helyzet, az emberi jogokat sértő rezsim fenntartása miatt inkább az EU-ba történő felvétel elodázását szorgalmazták, a jelentős kisebbségi gondokkal küzdő balti államokhoz hasonlóan. Ciprus esetében a máig meg nem oldott török–görög feszültség, Észtországban pedig az orosz kisebbségi problémák alkották sokáig az ellenérvek nagy részét.

A KOHL kancellár idején még olyannyira idealizált bővítés veszített vonzerejéből a '90-es években az egész világgazdaságot érintő recessziónak köszönhetően, amely az erős német, sőt európai gazdaságot is megrázta, súlyos teherrel téve az EU költségvetéséhez való hozzájárulás egyébként sem kis mértékét.

Emiatt a német vezetés nem szorgalmazta a korábbihoz hasonló mértékben a csatlakozási tárgyalások előbbre vitelét, hiszen az ország mindvégig tudatában volt a bővítés anyagi vonzatának. Emellett a német állampolgárok tartanak az Unióban betöltött vezető szerepük gyengülésétől, az anyagi eszközök átcsoportosulásától a kelet-közép-európai államok irányába, és nem utolsósorban félnek egy a jelenleginél jóval nagyobb munkanélküliség kialakulásától.

Németországnak a demokrácia megteremtésében és a piacgazdasági átmenetben nyújtott segítsége mégis igen sokrétű volt, a multilaterális együttműködéstől kezdve (PHARE program, EBRD felállítása, IMF, IBRD hitelek) a bilaterális hiteleken keresztül a tanácsadásig (gazdasági együttműködés, tapasztalatok megosztása, privatizáció lebonyolításának, a piacgazdasághoz szükséges jogi és intézményi keretek kiépítésének segítése) igyekezett az egész gazdasági és politikai spektrumot átfogni. Tudatában volt annak, hogy vezető szerepének megtartásához stabilizálnia kell a szomszédos országok politikai helyzetét, gazdaságát.

3.2. A bővítéshez fűződő német gazdasági érdekek

A kelet-közép-európai államok rendszerváltozása, és külgazdasági kapcsolatrendszerüknek nyugati irányú reorientációja lényegesen átalakította Németországnak a térséggel fenntartott kereskedelmi, gazdasági kooperációs, tőkebefektetési kapcsolatrendszerét.

3.2.1. Kereskedelem

Miután szinte teljesen összeomlott a kelet-német tartományok és a kelet-közép-európai országok közti kereskedelem a rendszerváltást követően, a korábbi szállítói kapcsolatok dezorganizálódtak, a német vállalatok kooperációs kapcsolatok segítségével igyekeztek kiépíteni a gazdasági együttműködés hálóját a Visegrádi országokkal, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a Kelet-Közép-Európából származó olcsó import révén javítsák fajlagos költségüket és ezáltal növeljék versenyképességüket.¹

A kilencvenes évek első felében Németország külkereskedelme a visegrádi hármas (majd négyes) országaival igen dinamikusán nőtt, a piacgazdasági átmenet útjára lépő országok fő célja a Németországba irányuló kivitel növelése volt. Ebben eleinte Magyarország és Lengyelország, majd később Csehország járt az élen. A visegrádi országok nyugati viszonylatú külkereskedelmüknek több mint felét Néme-

¹ Kőrösi István: Németország és Ausztria érdekeltsége az Európai Unió keleti kibővítésében, Európai Tükör, Műhelytanulmányok, Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest, 1997 p. 9.

tországgal bonyolították le, és bonyolítják ma is, miközben a német importkereslet is dinamikusan növekszik (2001-2002-ben 6%-kal bővült).

A társult országok exportnövekedésének dinamikáját azonban a még sérülékeny gazdasági szerkezettel rendelkező és konjunktúra-érzékeny országokban a versenyképes árualapok és az ipari termelés csökkenése törte meg. Az átmeneti nehézségeket az újonnan alakult kis- és középvállalati szektornak a külkereskedelemben való intenzív bekapcsolásával, és az exportorientált beruházások növelésével igyekeztek leküzdeni.

Az 1990-es évek közepén Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Bulgária és Románia térségének részesedése az összes német importban 6,7% volt, ugyanez az érték a francia importot tekintve csupán 1,6% volt.

Jól látható tehát a kelet-közép-európai országok és Németország közötti gazdasági erőviszonyok aszimmetrikus jellege. Bár a térség együttes súlya a német külkereskedelemben 1993-2000 között 4,9%-ról 8,3%-ra nőtt, a régió egyoldalú függése a német gazdaságtól nem kérdéses.¹

A társulási viszony során megvalósult liberalizációból Németország az elejétől fogva nagyobb hasznot húzott. A kereskedelmi és vámliberalizációból adódóan a német piaci részvétel olyan arányú lett, hogy térnyerésük által sok hazai termelőt szorítottak ki saját piacaikról.

Mindemellett a német üzleti szféra tudott ellenérveket felsorakoztatni a keleti bővítéssel kapcsolatban. Általános aggályok voltak, hogy az EU-piacokat eláraszthatják a kelet-közép-európai termékek, hogy a német vállalatok nem lesznek képesek ellenállni a konkurenciának, vagy hogy a kelet-közép-európai országokba történő termelés-kihelyezés hazai munkahelyeket szüntet meg.

Természetesen ezeket a félelmeket a német vezetés sorra meg tudta cáfolni.

Az EU keleti kibővítését igenlő érvek közül álljon itt néhány:

A német cégek óriási exportnövekedést értek el már eddig is (1991-2000 közötti exportjuk a térségbe több mint megnégyszereződött), Németország a régióval folytatott külkereskedelme során rendszeresen – az utóbbi évek kivételével – jelentős aktívumot ért el. A társulás óta több ezer új munkahely keletkezett Németországban a kelet-közép-európai kapcsolatok nyomán, a térségben működő német vállalatok profitabilitása megnőtt a beruházások és kooperációk által, a termelés egy részének kitelepítése révén pedig megnőtt a német gép- és berendezésexport.

Az agrárszektorra illetően is kétségei és kérdései voltak Németországnak, de leginkább a szektorban foglalkoztatottaknak. Tartottak attól, hogy az EU keleti kibővülése után megnő az olcsóbb keleti konkurencia, mely által termelők jövedelme csökkenni fog.

Tény, hogy Németországnak nem áll érdekében a kelet-közép-európai agrárszektor uniós pénzen való feltámasztása, egyébként is, a németek – a földrajzi közelség és a hagyományok, szokások ismerete okán – kiváló lehetőségekkel rendelkeznek ahhoz, hogy saját termékeikkel ellássák az új tagországok piacait a csatlakozást követően. A gyakorlat azt mutatja, hogy a félelemekkel ellentétben már a társulási viszony során lényegesen megnőtt a német agrárexport a közép-kelet-európai országokba, és hosszas vita és alkudozás után 2003 júniusában sikerült megegyezniük

¹Michael Dauderstädt: Von der Ostpolitik zur Ostweiterung, Deutschlands Aussenpolitik und die postkommunistischen Beitrittsländer, Friedrich Ebert Stiftung, 2002. február p. 14.

az uniós agrárminisztereknek az agrárpolitika gyökeres átalakításáról, melynek köszönhetően a német érdekekkel egybehangzóan 2013-ig nem lépik át a Közös Agrárpolitikára előírányzott keretet¹, ennek köszönhetően Németország bővítéssel kapcsolatos kétségeinek egy része még néhány évig nem jön felszínre.

3.2.2. Német működőtőke-beruházás

A német vállalatok és tőke jelentősebb mértékben az 1990-es évektől kezdődően van jelen Kelet-Közép-Európa országaiban, a kilencvenes évek közepétől vettek azonban a működőtőke-befektetések nagyobb lendületet.

A három – majd négy – visegrádi ország különösen fontos helyet foglalt el a német közvetlen külföldi befektetések (FDI) portfóliójában, a német investíció 6-10%-át ők fogadták be.²

A rendszerváltó országok privatizációjában aktívan részt vevő vállalatok (Stollwerck, Linde, Knorr-Bremse, Deutsche Telekom) stabilan be tudtak kapcsolódni ezen országok gazdaságába, a multinacionális vállalatok leányvállalataikon keresztül pedig az újonnan alapított külföldi érdekeltégű cégek vagy a kereskedelmi láncolatok tagjainak számát gyarapították (GM-Opel, Volkswagen Audi, Metro, Allianz, Kempinski, Plus, Siemens).

A magyarországi privatizációban például Németország (1990-1999 között) 107 céggel, 292,78 milliárd forinttal vett részt, amely az összes ezen időszakban megvalósult privatizációnak 25,32%-át tette ki. Összehasonlításként a francia részesedés 13,25% volt, amely 43 cégnek 103,25 milliárd forinttal való bekapcsolódását jelentette a privatizációs folyamatba.

A befektetések szektorális megoszlását vizsgálva látható, hogy Magyarországon az energiaipar (31%) és a feldolgozóipar (31%), azon belül is a gépgyártás, elektronikai ipar, valamint az élelmiszer- és dohányipar vonzotta a legtöbb tőkét. Az összes befektetett tőkének 12%-a a kis- és nagykereskedelemben, vendéglátásban talált magának kedvező feltételeket, 9% a pénzügyi, 7% a telekommunikációs és közlekedési szektorba áramlott.³

A német működőtőke-kivitelre jellemző, hogy igen szoros korrelációt mutat az áruexport földrajzi és szerkezeti megoszlásával, amely azt mutatja, hogy a német beruházók egyik fő szempontja az exportpiacok biztosítása, értékesítési lehetőségek kiszélesítése volt.

Kelet-közép-európai viszonylatban a német működőtőke-beruházások összes átlományában a kilencvenes évek második felében 60% körüli volt a szolgáltató ágazatok részesedése, a befektetések 20%-a pedig a kereskedelemben realizálódott, amely piacszerzés és piacbiztosítás elsődlegességét jelzi.⁴

A kelet-közép-európai térségben megvalósított német *működőtőke-befektetéseknek* különböző motivációik voltak. Az új és fejlődőképes piacok felfedezésén, piaci részesedés szerzésén és az *olcsó, képzett munkaerőn* kívül a német befektető-

¹ Kőrösi István: Az Európai Unió üzleti szférájának érdekeltége a keleti kibővülésben, különös tekintettel Németországra és Ausztriára, VKI Kihívások, 146.szám, Budapest, 2001. június p. 2-4.

² Andrea Éltes-Tamás Szemlér: Entwicklung und Ausmass deutscher Direktinvestitionen in Ungarn, MTA VKI, Budapest, 2000, p. 1.

³ ua. p. 2-3, ÁPV Rt, KSH, 1999.

⁴ Kőrösi István: Németország és Ausztria érdekeltége az Európai Unió keleti kibővítésében, Európai Tükör, Műhelytanulmányok, Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest, 1997 p. 10.

ket stratégiai pozíciójuk erősítésének vágya hajtotta. Nem kevésbé fontos motívum volt a *regionális piacokhoz való hozzáférés* lehetősége, amelyet a működő *szabadkereskedelmi övezet* (CEFTA) megléte és tevékenysége megkönnyített, valamint a *politikai stabilitás, és a piacok közelsége* az Unió egységes belpiacához.

Hatással volt döntéseikre az *elérhető pénzügyi hatékonyság*, (profit, munkaerőköltség, termelési költségek), és a *befektetői klíma*, a számukra nyújtott *kedvezmények* is. A termelési költségben megmutatkozó különbségek, amelynek előnyeit a német befektetők a fenti módszerrel igyekeztek kiaknázni, nem csupán a bérszínvonal különbségén alapultak, hanem a szakképzett munka, a K+F, az infrastruktúra-használat és a szállítási költségek által kínált előnyöket is magukba foglalták.¹

Ezen tényezők közül leginkább mégis az olcsó és képzett munkaerő motiválta a német működő tőkét, mely lehetővé tette, hogy a Németországban már nem rentábilis termelést, vagy annak egy részét a kelet-közép-európai országok valamelyikébe kitelepítsék, ezáltal a fajlagos költségeket csökkentsék, és versenyképességüket a globális piacokon javítsák.

Mіндеzen motivátorok ellenére a *működő tőke áramlását zavaró tényezők* is jelen voltak a társult országok piacain. A német érdekeltségű cégek leginkább a *munkaerőhiányra, a bürokrácia nehézségére, a gyenge munkateljesítményre, az alacsony termelékenységre, a korrupcióra és bűnözésre* panaszkodtak.

A működőtőke-befektetések intenzitása az ezredforduló után valamelyest csökkent, leginkább hazánkban érzékelhető a beruházások megtorpanása. Épp ezért a fent említett akadályozó tényezőket az érintett kelet-közép-európai államok a piaccgazdasági átmenetben egyre előrébb haladva igyekeznek fokozatosan kiküszöbölni.

Emellett szükség van arra, hogy ezen országok újra kedvező klímát és környezetet alakítsanak ki, ösztönözzék a külföldi érdekeltségű cégek profitjának országon belüli befektetését a nagyarányú repatriálás elfogadása helyett, hogy ezáltal aztán újra kiváló telephellyé váljanak.

A közvetlen beruházások nagyon fontos szerepet játszottak és játszanak ma is a társult országok modernizációjában, segítik az Európai Unió színvonalához való felzárkózást. Makrogazdasági hatásaik mellett igen jelentősek a befektetéseknek a mikrogazdaságra gyakorolt hatásai. A legjelentősebb a termelés szerkezetének, az alkalmazott technológiának, a vállalati munkaszervezésnek megújítása, fejlesztése, amely a vállalati szektor modernizációjának alappillére is egyben.²

Tény, hogy az államközi és integrációs intézményi kapcsolatok megléte erősíti a működőtőke „biztonságérzetét”, ezért a közép-kelet -európai országokban elsősorú tőkebefektetőnek számító Németországnak alapvető politikai érdeke fűződik ezen országok teljes jogú EU-tagságának megvalósításához, hiszen a csatlakozás után kialakulnak olyan intézményi feltételek is, amelyek eddig nem álltak a két partner rendelkezésére kapcsolataik elmélyítésében.

Ami a közeljövőt illeti, a régió országaival fenntartott külgazdasági és termelési kooperációs kapcsolatok fejlesztése, új alapokra helyezése, ezen belül a német és

¹ Kőrösi István: Az Európai Unió üzleti szférájának érdekeltsége a keleti kibővülésben, különös tekintettel Németországra és Ausztriára, VKI Kihívások, 146. szám, Budapest, 2001. június p. 7.

² Kőrösi István: Németország és Ausztria érdekeltsége az Európai Unió keleti kibővítésében, Európai Tükör, Műhelytanulmányok, Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest, 1997 p. 11.

kelet-közép-európai ipari struktúrák egymáshoz igazítása újra nagyobb volumenű működőtőke-beáramlást indukálhat Közép -Kelet-Európába.

Erre készítette Németországot az ezredforduló után sem szűnő recesszió és dekonjunkció és pénzügyi helyzetének romlása is.

Egyelőre a folyamat ellen hatnak a német munkaerő-piaci feszültségek, és a társult országokban a jelentős bérköltség-növekedés, ezen felül, mint már említettem, a térségnek is új módszereket kell találnia, amellyel újra „tőkevonzóvá” teszi magát a nyugati (német) befektetők számára.

Németország leginkább attól tart az EU keleti kibővítése kapcsán, hogy a térség még nem teljesen versenyképes piacgazdasági berendezkedése fokozni fogja az EU-n belüli gazdasági instabilitást és különbségeket. A csatlakozó országok egy ideig (várhatóan 2008-2010-ig) nem lesznek képesek teljesíteni a Gazdasági és Pénzügyi Unió követelményeit, veszélyeztetve ezzel az Unión belül az amúgy sem túl stabil pénzügyi egyensúlyt.

A munkaerő szabad áramlásával összefüggő félelmek is megalapozottak a magas és növekvő tendenciát mutató munkanélküliségi rátájú Németországban. Mindenekelőtt az importkonkurenciától, ingázóktól és emigránsoktól tartó szektorokban, mint például az építőiparban, mezőgazdaságban dolgozó munkavállalókat fenyegeti a munkahelyek számának és jövedelmüknek csökkenése, illetve tartanak attól, hogy alacsony képzettségű munkaerő árasztja el az Uniót és országukat.

A munkavállalói hullám elindulásának elodázására irányuló német törekvéseket siker koronázta, a csatlakozó országok számára még 3 (+2) éven át nem fog megnyílni a munkaerő-piac azokban az országokban, melyek ehhez ragaszkodtak (Németország, Ausztria).

A már említett ellenérdekeltség a Regionális Alapokat és a közös költségvetés finanszírozását illetően szintén fennáll, és szintén érthető, de a német vezetésnek az átmeneti nehézségek ellenére sem szabad szem elől tévesztenie azt a hosszú távon jelentkező előnyt, amely a német export lehetőségeinek bővüléséből adódik, és ami a modernizáció és a növekedés hajtómotorjaként jelenik majd meg.

A német politika tudatában van annak, hogy a gazdasági szakadék fennmaradása Európa két fele között az európai integráció -és Németország- stabilitását veszélyeztetné, ezért szorgalmazza a kelet-közép-európai országok minél előbb történő bekapcsolását a uniós intézményrendszerbe és vérkeringésbe.¹

A kelet-közép-európai országok csatlakozásához fűződő német érdekekről elmondható még, hogy az új gazdasági lehetőségeket kínáló, de biztonságpolitikai veszélyekkel fenyegető államok felvételének megítélésénél a gazdasági motivációk csak másodrendű szerepet kaptak, a leglényegesebb kérdést politikai szempontok (politikai és gazdasági érettség, intézmények fejlettsége, stabilitási foka, fejlődési perspektívák) döntötték el.

És bár politikai síkon egyértelmű ezen országok EU-csatlakozásának támogatása, a gazdasági érdekviszonyokra, érvekre és ellentmondásokra fokozottan oda kell figyelni a multilaterális keretek között is.

¹ Kőrösi István: Németország és Ausztria érdekeltsége az Európai Unió keleti kibővítésében, Európai Tükör, Műhelytanulmányok, Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest, 1997 p. 17.

4. A FRANCIA–NÉMET TANDEM ÉS A KIBŐVÜLŐ EURÓPA

4.1. Viták az EU jövőjéről

Az Európa jövőjéről szóló viták az Európai Unió keleti kibővítésének közeledtével csak kiéleződtek, hiszen a bővülés példa nélküli állomást jelent az EU fejlődéstörténetében. Európa nagy részének újraegyesítése alkalmából megkerülhetetlen a „*finalité politique*”, azaz az integráció végső formájának kérdése.¹

A Franciaországot és Németországot egyaránt érdeklő legégetőbb kérdés, hogy vajon az Unió képes lesz-e megőrizni cselekvőképességét 27 vagy még több taggal, illetve képes lesz-e majd továbblépni a politikai unió irányába.

Az Európai Unió végső formájáról kirobbant vitában az álláspontok az évtizedek során történt változások és közeledés következtében nem állnak annyira távol már egymástól.

Németország az „európai föderáció” kialakítása mellett száll síkra. A német kormány az ún. „Mag-Európa” (*Kerneuropa*) koncepciót támogatja. Eszerint a megerősített együttműködés az első, a „Mag-Európa” létrehozása a második, az európai föderáció pedig a végső fázisa lenne a folyamatnak, mely során az államok ezen csoportja új intézményeket, szorosabb együttműködést hozna létre.²

Ezzel szemben CHIRAC a „hatalmi geometria” elmélete alapján nem a tagállamok, hanem a különböző politikaterületek integrációját javasolja.³

A koncepció lényege, hogy meg kell különböztetni közös értékeken és elveken alapuló, és a négy szabadság áramlását (tőke, áru, szolgáltatások, személyek) lehetővé tevő és az *acquis communautaire*-re épülő „Európa-térséget” az „Európa-nagyhatalom” fogalmától, mely a szorosabb politikai integrációt megvalósítani képes országokból állna.

A francia „változó geometria” (*géométrie variable*) elképzelés így tehát az eddig minden tagállamra ugyanúgy vonatkozó, a homogenitást lehetővé tevő közösségi módszer helyett differenciálná az országokat a különböző mélységű integrációk megvalósításának érdekében.⁴

Végső soron mindkét elképzelés egy „kétsebességes Európa” létrejöttét irányozza elő, amely a 2003. decemberi kormányközi konferencián már nyílt javaslat formájában bukkant elő. A mind a francia, mind a német politikai vezetés támogatását élvező kezdeményezés célja, hogy a 25 tagú Unióban a szorosabb, gyorsabb együttműködésre kész tagállamok szűkebb csoportja (a hat alapító, kiegészülve esetleg Nagy-Britanniával, Görögországgal, Magyarországgal) bizonyos területeken mélyebb integrációt alakítson ki.

¹ Nemzeti érdek, integráció és jövőkép: Németország, Franciaország és Nagy-Britannia (2000-2010), Európai Tükör, 2001.6. 1. kötet/1. szám, p. 32.

² Vö. Nemzeti érdek, integráció és jövőkép: Németország, Franciaország és Nagy-Britannia (2000-2010), Európai Tükör, 2001.6. 1. kötet/1. szám, p.35-36.

³ Kiss J. László: Korlátozott szuverenitás és integráció. A német Európa-politika gyökerei és mai dilemmái. A tizenötök Európái: Közösségi politikák-nemzeti politikák, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, p. 99.

⁴ Bárány Péter: Az Európai Unió francia elnöksége, Külpolitika, 2001/1. p. 79.

4.2. A francia–német tengely keleti bővítéssel kapcsolatos gazdasági motivációi

4.2.1. Kereskedelem

A földrajzi közelség és a történelmi hagyományok miatt Kelet-Közép-Európa országait sokkal erősebb kereskedelmi-gazdasági szálak fűzik Németországhoz, mint Franciaországhoz. Kelet-Közép-Európa kereskedelme mind Franciaországgal, mind Németországgal aszimmetrikus jellegű. Amíg Németország a térség exportjának legfontosabb célpontja, addig a nyolc leginkább kelet-közép-európai tagjelölt (Lengyelország, Csehország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia, Észtország, Lettország, Litvánia) gazdaságának súlya Németország esetében nem számottevő (7% alatti), Franciaország esetében pedig szinte elenyésző (1-2%) a kereskedelmi kapcsolatok utóbbi években bekövetkező dinamikus fejlődése ellenére.

A nyolc fent említett országon belül a forgalom 75-80%-a a három legfontosabb partnerre, Lengyelországra, Magyarországra és Csehországra koncentrálódik, Franciaország számára azonban a kis Szlovénia is legalább olyan fontossággal bír, mint a közepes méretű cseh, szlovák vagy magyar állam, amelyben a szlovéniai Renault-összeszerelésnek nagy szerepe van.

A kelet-közép-európai térség országaiba áramló német és francia export összetételéről elmondható, hogy az EU két legfejlettebb államának kivitele többnyire különböző ágazatokban szerzett magának érvényesülési lehetőséget.

A francia exportot leginkább a gyógyszerek, kozmetikai cikkek, személygépkocsik és élelmiszeripari termékek alkotják, a német kivitelben sokszor a termelés-kihelyezésből adódóan a gép- és feldolgozóipari termékek magas aránya figyelhető meg.

4.2.2. Tőkekapcsolatok

A kilencvenes évek második felében az EU két vezető országa által a tagjelölt országokba (Máltát és Ciprust nem számítva) kivitt működő tőke állományának majdnem 90%-án három állam, Magyarország (31%), Csehország (30%) és Lengyelország (29%) osztozott. Németország befektetése körülbelül nyolcszor akkora volt, mint Franciaországé.

1994-1998 között a fent említett nyolc országba irányuló német és francia tőkebefektetések jóval nagyobb ütemben növekedtek, mint az export, az összes német illetve francia tőkeexporton belül a térség azonban csak kis hányadot képvisel, amely ezen országok nem túl jelentős tőkevonzó képességéről tesz tanúbizonyságot.

¹ A tőkebefektetések rendkívüli fontossággal bírtak a társult, majd tagjelölt országok modernizációjában.

A német és francia kelet-közép-európai beruházások jellegük és motivációik szerint eltérőek. A francia tőkekihelyezést a privatizációban való aktív részvétellel általában (állami kézben lévő) nagyvállalatok valósítják meg, az ismeretlen térséggel kapcsolatos bizonytalanság és nagyobb kockázat miatt.

¹ Somai Miklós: Franciaországnak és Németországnak az EU keleti bővülésével kapcsolatos érdekei, különös tekintettel a mezőgazdaságra, MTA VKI, Budapest, 2001 p. 1-5.

A befektetéseknek magasabb a koncentrációja, főként az autó- és repülőgépgyártásba, élelmiszeriparba és vegyiparba áramlik. A francia tőke kevésbé aktív a zöldmezős beruházásokban, melynek oka ismét az ismerethiány, bizonytalanságérzés. Jellemző még, hogy a francia vállalatok kevésbé érdekeltek a bér munkában, hiszen a főbb befektetési területnek számító élelmiszeriparban, vegyiparban, szolgáltatási szektorban, infrastruktúra területén nem meghatározó a bér munka szerepe.¹

Németország ezzel szemben vegyesvállalatok alapításával a térséggel kapcsolatos ismereteire építve a kis- és középvállalati szektorban is megjelent befektetőként, a több száz éves gazdasági-kereskedelmi kapcsolatoknak köszönhetően volt bátorsága zöldmezős beruházások indításához. A bér munka-kooperációk nagyarányú kihasználásának a textil- és ruhaiparban meglévő aktív német jelenlét az oka, ahol a munkaerőköltség az összes termelési költség nagy hányadát teszi ki.

Mindkét országnak erősen befolyásolta tőkekihelyezéssel kapcsolatos döntéseit a politikai, gazdasági, jogi stabilitás, a piacméret, a regionális piachoz való hozzáférés lehetősége, az olcsó és képzett munkaerő, de míg a francia beruházókat a gazdaságossági előnyök, a kedvező befektetői klíma (nagy adókedvezmények) nagyban motiválták, addig a német vállalatok csak emiatt nem fektettek volna tőkét a régióba. Számukra a leglényegesebb tényező piaci részesedésük növelése volt, mely által a térségben (és az EU-ban) meghatározó pozícióhoz jutva tovább bővítheti gazdasági-kereskedelmi kapcsolatait Kelet-Európával.

Míg a kereskedelmi és tőkekapcsolatokat elemezve jól látható, hogy Németország sokkal inkább érdekelt az EU keleti kibővítésében, mint Franciaország, a bővítés finanszírozásának kérdésében már sokkal inkább konvergálnak a német és francia érdekek.

4.2.3. Felzárkóztatási problémák, félelmek

A csatlakozó országok uniós színvonalhoz való felzárkóztatásához a strukturális alapok nem kevés hozzájárulása szükségeltetik, hiszen a kelet-közép-európai térség átlagos fejlettsége jóval elmarad az EU tagállamainak átlagától (a jogosultság pedig azokat a területeket illeti meg, ahol az egy főre jutó GDP nem haladja meg az uniós átlag 75%-át).

A tetemes mezőgazdasági szektorral rendelkező Lengyelország, valamint a többi agrárszempontról érintett ország (Magyarország, Csehország) pedig már most számít az erősen szubvencionált agrárpolitikát folytató EU különböző támogatásaira.

A bővítés mellett elkötelezett Németország a pénzügyek terén azonban kevésbé lelkes: az EU költségvetés legnagyobb hozzájárulójaként sokba fog kerülni számára a kelet-közép-európai térség beemelése az integrációba, de Franciaországot sem érinti kevésbé ez a kérdés, hiszen nettó befizetőként ő is érezkeli fogja a költségek növekedését.

Az agrárfinanszírozás azonban az a terület, ahol a francia és német érdekek ütközhetnek és ütköznek is. Hiszen az erősen dotált mezőgazdasági termelés haszonélvezői nem a németek, az ehhez szükséges pénzek nagy részét mégis ők fizetik be.

¹ Tamás Szemlér–Andrea Éltes: Analysis of French-Hungarian trade relations: A gravity-model approach, MTA VKI, Budapest, 1996.

Németországnak nem áll szándékában a csatlakozás után a kelet-közép-európai országok mezőgazdaságának felfejlesztése, sőt, jó ideje már a Közös Agrárpolitika, és finanszírozása reformját próbálja kiharcolni.

Ebben azonban nem partnere a mezőgazdasági nagyhatalomként számon tartott Franciaország, a különböző uniós támogatásokról ugyanis nem áll szándékában lemondani, az agrártámogatások részleges renacionalizálása vagy megvonása ütközne Párizs érdekeivel.

Párizs és Berlin is egyetért abban, hogy a csatlakozással nem indulhat meg a keleti mezőgazdaság korszerűsítésének közösségi megfinanszírozása, ehelyett arra törekednek, hogy maguk lássák el ezeket a piacokat.

Mínt hogy a bővülés az ipari termékek kereskedelmét nem érinti (ezen piacnak a Társulási Szerződések alapján megtörtént a liberalizációja), Franciaország és Németország mindössze agrárcikkei számára remélhet új és gyorsan bővülő piacot.

A mezőgazdasági többlettermelés beindulásától való félelem pedig a potenciálisan versenyképes kelet-közép-európai agrárgazdaságok közösségi finanszírozásának elmaradását vonhatja maga után. Ennek következtében a térség nem nagyon számíthat az álláspontok változására, az agrárpolitikának a közeljövőben számára kedvező átalakulására, vagy esetleg az ebben a kérdésben erősen konvergáló francia-német érdekek megváltozására.

A keleti kibővítés a költségek és problémák ellenére csak tovább fogja növelni Németország gazdasági (és politikai) súlyát az EU-n belül, de a kelet-közép-európai térség csatlakozása a francia vállalatok számára is óriási esélyt jelent versenyképességük javításában. Így a gazdasági előnyök révén Franciaország is jelentős hasznot tud húzni a kibővítésből, nem beszélve arról a sokat hangoztatott tényről, hogy a 25 tagú Európai Unió és világgazdasági szerepének erősödése az integráció nemzetközi tekintélyének és világpolitikai súlyának növekedését is előidézi. Az Unió színvonalától elmaradó, de gazdasági növekedésben az EU-t lepipáló új tagok húzóerőt jelentenek majd az EU manapság lassú gazdasági fejlődéséhez, a beruházások remélhető felélénkülése révén az integráció GDP-növekedése is újra magasabbra lendülhet az utóbbi évek 1-2%-ánál.

VÉGSZÓ

Az Európai Unió 2004. májusi keleti kibővítését mind a tagok és tagjelöltek között, mind az Unión belül hosszas egyeztetések előzték meg a politika, gazdaság és biztonság terén.

Németország és Franciaország álláspontja és érdekei az EU-ban képviselt súlyuk miatt jelentős mértékben befolyásolták a bővítés menetét.

A tagjelölt országok felvételének alapfeltétele volt, hogy az integráció motorját jelentő két ország között konszenzus alakuljon ki.

A csatlakozási tárgyalások sikeresen lezárultak 2002. december 13-án, amely azt bizonyítja, hogy az EU tagállamainak, különösen annak két legbefolyásosabb országának, az egymásnak nyújtott kölcsönös engedmények és kompromisszumok révén, és azáltal, hogy megértették, a küszöbön álló történelmi pillanatot nem lehet elszalasztani, sikerült megegyezniük.

Mind Franciaországban, mind Németországban sokáig éltek félelmek a bővítéssel kapcsolatban, melynek megcáfolása vagy megmagyarázása az újonnan csatlakozó államok feladata volt a tárgyalások során.

Végül győzedelmeskedett a politikai akarat, s az eltérő, ugyanakkor sokhelyütt kapcsolódó német és francia érdekrendszereket sikerült közös nevezőre hozni.

A francia–német tandem tudatára ébredt annak, hogy az Európai Unió keleti kibővítése a többletköltségek ellenére hosszú távon az EU egésze számára nyereséget fog hozni, mind politikai, mind gazdasági szempontból, Európa megerősítheti pozícióit a világban.

A Unió továbbfejlődése még mindig el nem döntött kérdés. A „kétsebességes Európa” koncepciója, egy integrációs élcsapat alakulása is egy lehetőség, melyben azonban szintén a német–francia tandem – esetleg Belgiummal kiegészülve – játszaná a főszerepet.

Akármilyen irányba is halad tovább a 25 tagú integráció, egy biztos, Németország és Franciaország meghatározó szerepet fognak benne játszani, és a kibővült Unió adta lehetőségekből sok hasznot fognak húzni.

IRODALOMJEGYZÉK

- AXT, HEINZ-JÜRGEN: Középhelyzet vagy központi helyzet Európában? A német–francia kapcsolatok távlatai, Európai Szemle, 1997/1, p. 73.
- BÁRÁNY PÉTER: Az Európai Unió francia elnöksége, Külpolitika, 2001/1. p. 79.
- DAUDERSTÄDT, MICHAEL: Von der Ostpolitik zur Ostweiterung, Deutschlands Aussenpolitik und die postkommunistischen Beitrittsländer, Friedrich Ebert Stiftung, 2002. febr. p. 14.
- ÉLTETŐ–SZEMLÉR: Analysis of French-Hungarian trade relations: A gravity-model approach, MTA VKI, Budapest, 1996.
- ÉLTETŐ–SZEMLÉR: Entwicklung und Ausmass deutscher Direktinvestitionen in Ungarn, MTA VKI, Budapest, 2000.
- GRÜBER–ZALAI–MÁTRAI: Nemzeti érdek, integráció és jövőkép: Németország, Franciaország és Nagy-Britannia (2000-2010), Európai Tükör, 2001/6. 1. kötet/1. szám.
- KISS J. LÁSZLÓ: Korlátozott szuverenitás és integráció. A német Európa-politika gyökerei és mai dilemmái, A tizenötök Európai: Közösségi politikák – nemzeti politikák, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- KÖRÖSI ISTVÁN: Az Európai Unió üzleti szférájának érdekeltsége a keleti kibővülésben, különös tekintettel Németországra és Ausztriára, VKI Kihívások, 146. szám, Budapest, 2001. június.
- KÖRÖSI ISTVÁN: Németország és Ausztria érdekeltsége az Európai Unió keleti kibővítésében, Európai Tükör, Műhelytanulmányok, Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest, 1997.
- LEBLOND, LAURENT: Le couple franco-allemand depuis 1945, Chronique d'une relation exemplaire, Le Monde editions, France, 1997.
- SCHARPING, R.: Die deutsch-französische Zusammenarbeit vor neuen Herausforderungen, Aussenpolitik 1994. I.
- SOMAI MIKLÓS: Franciaország szerepe a magyarországi modernizációban, MTA VKI, Budapest, 1997.

SOMAI MIKLÓS: Franciaországnak és Németországnak az EU keleti bővülésével kapcsolatos érdekei, különös tekintettel a mezőgazdaságra, MTA VKI, Budapest, 2001 p. 1-5.

SZEMLÉR TAMÁS: Franciaország: Európa-politika a nemzeti érdek szolgálatában, A tizenötök Európái: Közösségi politikák-nemzeti politikák, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

VERNET, DANIEL: Franciaország és Németország, Európai Szemle 1997/2. p. 46.

Egyéb dokumentumok:

La balance des paiements et la position extérieure de la France 2000, Rapport Annuel du MINEFI, Banque de France, Revue économique, 2000/2001, 2002/2003.

Problèmes économiques, Pays d'Europe Centrale et Orientale, La documentation Française, No. 2760, 08. 05. 2002.

Internetes oldalak

bmwi.de/navigation/aussenwirtschaft_und_Europa/Aussenwirtschaftspolitik/bilaterale_wirtschaftsbeziehungen,did=5688.html

commerce_exterieur.gouv.fr/sommaire.htm

europa.eu.int/comm/mediatheque/photo/select/symbol99_fr.html

gksoft.com/govt/eu/de.html

gksoft.com/govt/eu/fr.html

http://www.bbc.co.uk/hungarian/sajtoszemle_021203.shtml

SÁGI JUDIT*

ÁRFOLYAM-KONVERGENCIA, ERM-II. TAGSÁG

[BEVEZETÉS]

A központi bankok gyakorlata azt mutatja, monetáris politikájuk legfőbb eszköze a rövid lejáratú kamatlábak meghatározása. Az a képességük, amellyel egyedül képesek kijelölni a monetáris tartalékok árát, a jegybankok végső hitelezői szerepéből következik, a bankszektor strukturális likviditáshiánya közepette. A bankközi kamatszint befolyásolása összefüggésbe hozható a központi bankok inflációs célkitűzéseivel.

Felmerülhet a kérdés, milyen kapcsolat van a központi banki döntés és a pénzügyi piacok reakciója között. A központi bank szándéka a belföldi kamatszint valamilyen célérték közelében történő rögzítése, de egyúttal vonatkozik is a kamatrögzítéstől, attól tartva, hogy a pénzügyi piacok irreális devizaárfolyam-szintet vagy hosszú lejáratú hozamgörbét alakítanak ki. Másrészt, a nemzetközi tőke mozgások effektíve lehetetlenné teszik az önálló monetáris politikák folytatását.

[DÖNTÉSI HELYZETEK]

Elsőként vizsgálom azt a helyzetet, amelyben a piaci szereplők kamatvárakozásai a monetáris hatóság döntéseitől függenek. Másként fogalmazva, a monetáris politikai beavatkozások ismertek a piaci szereplők számára, és egyúttal alátámasztják a min-

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar, Pénzügy tanszék, főiskolai adjunktus. A jelen cikk a Budapesti Gazdasági Főiskola által 2004. november 4–5-én, a Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezett, „Tudástranszfer és információs társadalom” c. konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

denkori monetáris politikai kurzus hitelességét. Ebben a feltételrendszerben a monetáris hatóság képes orientálni a pénzügyi piacok várakozásait azáltal, hogy világos stratégiát határoz meg. Döntéseinek hitelessége részben a múltbeli monetáris politikai döntéshozataltól (azaz reputációjától) függ, részben pedig az alkalmazott eszközöktől.

Ezt követően elemzem azt az esetet, amelyben a monetáris politika nélkülözi a pénzügyi piacok általi bizalmat, mindamelllett – institutionális megoldások révén – megőrizhető a jegybank hitelessége. A pénzügyi piacok várható reakcióit többek között a KYDLAND–PRESCOTT modell, illetőleg a BARRO–GORDON modell illusztrálja.

Végül bemutatom azt a döntési helyzetet, amely különösen a kis és nyitott gazdaságok jellemzője. A mindenkori monetáris politikai kurzus nélkülözi a hitelességet és az elszámoltathatóságot, sőt szélsőséges esetben a központi bank függetlensége is megkérdőjeleződik. Ebben a szituációban a piaci szereplők bizonytalanok a monetáris hatóság valós inflációs preferenciáit illetően. Még akkor is, ha jogilag deklarált a központi bank önállósága, nem valószínű, hogy inflációs célkitűzését – reputáció hiányában – a piaci szereplők elismerik.

[ELTÉRŐ ÁLLÁSPONTOK]

A monetáris hatóság számára azért fontos a hitelesség, mert általa a piaci szereplők késedelem nélkül beépítik terveikbe a monetáris politikai döntéseket, következésképp a pénzügyi piacok alkalmazkodása csak minimális költséggel jár.

A központi bank elszámoltathatóságával összefüggő fogalom az átláthatóság vagy másképpen transzparencia. Meglétekor a központi bank a pénzügyi piacok szereplőit ellátja a monetáris döntéshozatal szempontjából releváns információkkal. Az említett információk köre felöleli a makrogazdaság állapotának becsléséhez alkalmazott elemzési keretrendszert csakúgy, mint a monetáris politikai beavatkozás jogosságát alátámasztó érveket. Ebben az értelemben a transzparencia képezi a monetáris politika azon elemét, amely felelős a magánszektorral folytatott kommunikáció hatékonyságáért.

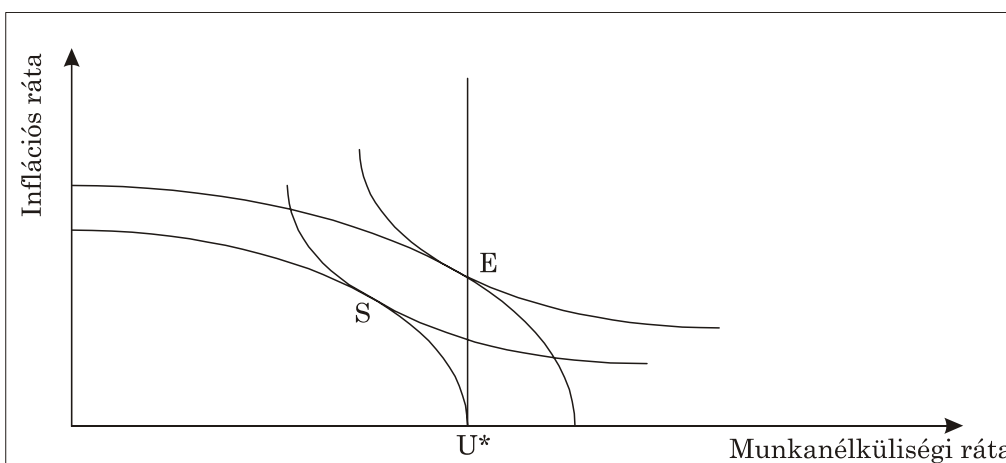
A KYDLAND–PRESCOTT modell feltételezi a piaci szereplők racionális várakozásait. Következtetése, hogy a monetáris hatóság – játékelméleti megközelítésben – dinamikus stratégiát követ. Egymást követő időszakokban ugyanaz a monetáris stratégia nem lehet optimális, hiszen a központi banknak érdeke, hogy egy új szituációban eltérjen a korábban bejelentett stratégiától, és ezáltal meglepje a piaci szereplőket. Az a tény azonban, hogy a monetáris politika időben inkonzisztens lehet, szignifikánsan lerontja a monetáris döntéshozatal hitelességét. Következésképp, a piaci szereplők valószínűleg nincsenek meggyőződve arról, hogy valós a központi bank bejelentett inflációs célkitűzése. Ha ebben a szituációban a központi bank megkísérli az inflációs célkövetést, az inflációs várakozások csak késve követik az infláció tényleges mérséklődését. A monetáris döntéshozatal hitelessége azáltal nyerhető vissza, hogy az ország devizájának árfolyamát egy alacsony inflációjú ország devizájához kötik és/vagy deklarálják a központi bank függetlenségét. A jegybanki függetlenség – az általánosan elfogadott definíció szerint – azt jelenti, hogy a monetáris hatóság inflációs célt követ, és ebben eszközfüggetlenséggel rendelkezik.

A BARRO–GORDON modell kiinduló helyzetében a gazdaságot a munkanélküliség természetes rátája jellemzi (a vertikális PHILLIPS-görbe mentén) zérus infláció mel-

lett („U”). Ekkor a következő gazdaságpolitikai beavatkozás lehetősége adódik: fiskális expanzió a rövid távú PHILLIPS-görbe mentén, továbbra is feltételezve a stabil inflációs várakozásokat. Ezzel a gazdaság egy olyan – adott közömbösségi görbe által meghatározott – állapotba kerül, amely magasabb jólétet képvisel; ahol a munkanélküliségi ráta csökkentésének ára az infláció emelkedése („S”).

A gazdaság „S” állapota nem lehet tartós. A várakozásokkal kibővített PHILLIPS-görbe elemzési modelljéből ismert, hogy a természetesnél alacsonyabb munkanélküliségi ráta téves gazdasági döntésekhez vezethet. Mi több, a tényleges infláció magasabb a vártnál – amint a piaci szereplők realizálják a különbséget, korrigálják az inflációs várakozásaikat. A korábbi reál-bérszínvonal megőrzése végett a nominálbérek emelkedni fognak, így a munkanélküliségi ráta újra magasabb lesz. Végül eredményben visszaáll a munkanélküliségi ráta korábbi természetes értéke, de immár pozitív inflációs ráta mellett.

A gazdaság előbbi állapota rosszabb, mint az induló állapot volt; mindazonáltal jóléti szempontból ismételten a rövidtávú PHILLIPS-görbe mentén történő fiskális expanzió tűnik előnyösnek. Ez a beavatkozás mindaddig folytatódik, míg elő nem áll egy olyan hosszú távon egyensúlyi állapot, amelyben a rövidtávú PHILLIPS-görbe és az ennek megfelelő közömbösségi görbe metszéspontja a hosszú távú PHILLIPS-görbére esik („E”). (Ekkor a fiskális politika csak nagy inflációs áldozat árán lenne képes a munkanélküliségi rátát csökkenteni, feltehetően a termelő kapacitások szűkössége miatt. Az inflációs áldozat pedig egyértelmű jóléti veszteséget jelentene.) Másként, egy időben konzisztens egyensúlyi állapot jön létre, amelyben az infláció várt és tényleges értéke megegyezik (noha messze nem optimális...).

1. ábra
A BARRO–GORDON modell

Az időben konzisztensnek tekinthető inflációs ráta országonként különbözik, a társadalombiztosítási rendszer jellege és a munkanélküliség természetes rátája eltéréseiként. Azokban az országokban, ahol a kormányzat képes számottevően növelni a népszerűségét azáltal, hogy rövidtávon lecsökkenti a munkanélküliségi rátát, feltehetően magas az inflációs ráta. Ilyen környezetben bármiféle monetáris szűkítés

bejelentése nem lesz hiteles a pénzügyi piacok előtt, és a magas inflációs várakozásoknak megfelelően alakul majd a nominális bérek indexálása is.

A BARRO–GORDON modell következtetései alkalmazhatók a rögzített és a flexibilis devizaárfolyam-rendszerek közötti választásra is. Ha egy adott ország monetáris hatóságának hitelessége megkérdőjelezett, akkor megoldásként adódhat, hogy az ország devizájának árfolyamát rögzítik egy olyan ország(csoport) devizájához, amelynek központi bankjának inflációs célkövetése hiteles. Ez lehet egy érv a monetáris unió mellett; feltételezve, hogy az Európai Központi Bank független, inflációs célkövetés mellett kötelezte el magát, és a térség ténylegesen mért inflációs rátája a célértéknél nem magasabb.

Az árfolyampolitikák koordinációjának három szintjét érdemes megkülönböztetni:

- az országok monetáris hatóságai deklaráltan alárendelik magukat valamilyen egységes intézmény- és szabályrendszernek;
- operatív ajánlások orientálják a monetáris hatóságokat, hogyan reagáljanak adott helyzetekben;
- állandó intézményi megoldás létezik az árfolyampolitikai környezet értékelésére és a beavatkozások időzítésére.

Ezek az árfolyampolitikai koordinációs megoldások utalnak arra a struktúrára, amelyet a Központi Bankok Európai Rendszere, illetőleg az Európai Központi Bank képvisel: jogilag deklarált monetáris unió, amely – a tagországok valutáinak viszszavonhatatlan rögzítését követően – egy közös pénzzel rendelkezik.

A Központi Bankok Európai Rendszerére épülő együttműködésen belül az eurórendszer (vagyis az eurót bevezetett országok) jegybankjai egységes monetáris politika, pontosabban az Európai Központi Bank mindenkorai monetáris politikai döntéseinek végrehajtása mellett kötelezték el magukat. Az eurórendszeren kívüli jegybankok vagy fenntartották maguknak a távolmaradás jogát (Dánia, az Egyesült Királyság, ill. Svédország), vagy még nem készültek fel a monetáris unióhoz történő csatlakozásra (ilyenek a 2004-től az Európai Unió új tagállamai, köztük Magyarország is).

Az euróövezet árfolyam-politikájáról az Európa Tanács határoz, az Európai Központi Bankkal folytatott konzultációt követően, amelynek célja az árstabilitás célkitűzésével összhangban álló konszenzus elérése. Az euróövezeten kívüli EU-tagállamok saját hatáskörben döntenek az árfolyam-politikájukról (bizonyos mértékig figyelembe véve az Európai Központi Bank ajánlásait).

[KÖVETKEZTETÉSEK]

A monetáris politikai döntéshozatal, illetőleg a pénzügyi piacok reakciói közötti összefüggésrendszer megkérdőjelezhetetlenül komplex. A pénzügyi piacok információt közvetítenek a gazdasági és pénzügyi folyamatokról, és ezen keresztül értékeli a monetáris politika hitelességét és transzparenciáját.

A bemutatott BARRO–GORDON modell egyik jelentősége abban rejlik, hogy gazdasági indikátorok (munkanélküliségi ráta, inflációs ráta) környezetében értelmezi a jegybankpolitika hitelességét, reputációját és időbeni konzisztenciáját. A modell részben magyarázatot adhat a független, adott esetben nemzetek feletti központi bankok létrejöttére. Mindez nem jelenti azt, hogy a központi bankok függetlensége önmagában elégséges az inflációs ráták mérséklődéséhez.

LAMBERTNÉ KATONA MÓNIKA*
KOVÁCSNÉ ANTAL ANITA**

A MAGYAR ÁRFOLYAMRENDSZER VÁLTOZÁSAI ÉS ANNAK HATÁSAI NAPJAINKIG

AZ ÁRFOLYAMRÓL

A valutaárfolyam fő funkciója, hogy a világgazdaságban bekövetkező változásokat közvetítse a belgazdaság szereplőinek. Elméleti feltevések szerint az árfolyam a paritás (egyensúlyi érték) körül ingadozik. Ez a viszonylag zárt, kis külkereskedelmi forgalommal rendelkező országok esetén fenntartható elméletnek tűnt, ezzel szemben a tőkepiaci műveletek liberalizálásával, valamint az országok gazdaságának növekvő nyitottságával a spekuláció szerepe egyre nagyobb lett az árfolyam megállapításában.

Adott valuta lehet *alul-*, illetve *felülértékelt* is attól függően, hogy a kialakult piaci árfolyam mellett hogyan értékeljük az illető ország teljesítményét. A valuta iránti kereslet-kínálat által kialakított árfolyam (főleg kisebb országokban, illetve ahol a devizapiac forgalma korlátozott) nem mindig felel meg a vizsgált ország gazdasági fejlettségének, belső arányainak. Ebből a szempontból *alulértékelt* lehet egy ország fizetőeszköze, ha más országokkal összevetve sokkal olcsóbban, *felülértékelt*, ha más országokkal összevetve drágábban szerezhetők be a javak és szolgáltatások. Így a helyes valutaárfolyamot gyakran a vásárlóerő-paritással hozzák kapcsolatba. Az alulértékeltség a hazai pénz felértékelésével, a felülértékeltség a hazai pénz leértékelésével csökkenthető vagy szüntethető meg. *A valutáját felértékelő* ország ver-

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, Pénzügyi Tanszéki Osztály, főiskolai adjunktus.

** BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, Pénzügyi Tanszéki Osztály, főiskolai tanársegéd. A jelen cikk a Budapesti Gazdasági Főiskola által 2004. november 4–5-én, a Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezett, „Tudástranszfer és információs társadalom” c. konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

senyképpessége romlik, mert a hazai árak változatlansága esetén külföldi valutában kifejezett exportárai emelkednek, az importért belföldön fizetendő árak viszont csökkennek az egyéb devizában kifejezett árak változatlansága esetén. *A felértékelést – az előbbi hatás miatt, átmenetileg – a külföld által közvetített (importált) infláció korlátozásának eszközeként alkalmazzák.* Eszerint a hazai piacra termelők helyzete romlik az importverseny miatt, miközben az exportálók is veszteségeket szenvednek (a költségek növekedését nem tükrözik az exportbevételek). *A leértékelés hatására* először megdrágul az import hazai pénzben, a külföldi pénzben kifejezett exportárak csökkenhetnek, de hazai pénzben nőhetnek.

A leértékelést – az előbbi hatások miatt, átmenetileg – exportösztönző, illetve importkorlátozó (a fizetési mérleg passzívumát csökkentő) eszközként alkalmazzák, ugyanakkor a tapasztalatok szerint a leértékelés egy idő után egyértelműen megnöveli a hazai inflációs rátát.

Az intervenció sáv szélessége azt jelzi, hogy az adott valuta árfolyama milyen mértékben ingadozhat. Az intervenció sávnak van úgynevezett teteje, közepe és alja. A sáv alja az intervenció középától $-x\%$ -ra, teteje pedig $+x\%$ -ra van. Az adott jegybank akkor avatkozik be a kereskedelembe, ha az árfolyam eléri a sáv alját, illetve tetejét.

AZ ÁRFOLYAM-POLITIKA

A pénzügypolitika alapvetően három ágból tevődik össze: a fiskális, a monetáris és a deviza politikából. A devizapolitika kapcsolatot teremt a belső és a külső pénzügyi rendszer között.

Az árfolyampolitika a monetáris hatóságok gyakran alkalmazott eszköze, amely egy célrendszer megvalósítását segítheti. Ilyen célrendszer lehet: a külső egyensúly, a versenyképesség javítása, a dezinfláció, a kamatprémium, a tőkebeáramlás növelése stb.

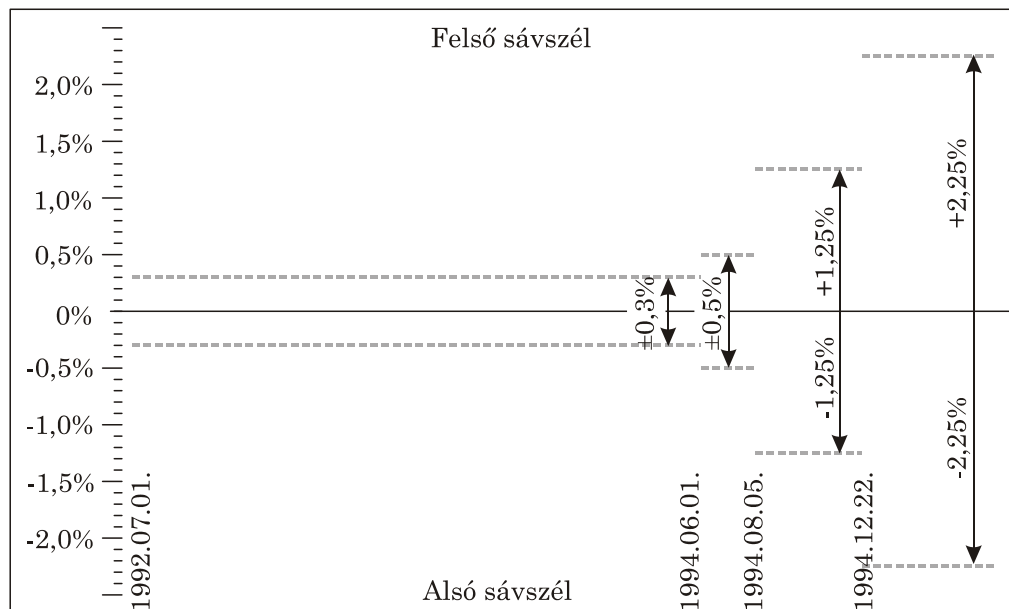
Az átmeneti gazdaságokban *az infláció csökkentése* hangsúlyos kérdés, ugyanakkor a gazdaságpolitika *a növekedést* is preferálja. Mindez azonban ellentétes irányú lépéseket kíván a gazdaságpolitikai döntéshozóktól. Egyfelől reálleértékeléssel javítani lehet az exportálók helyzetét, s ezen keresztül impulzust kap a növekedés, másfelől azonban a leértékelés általában erős növelő hatást gyakorol a különböző árindexekre, azaz inflációt okozhat. Meg kell jegyezni azonban, hogy az inflációs hatás nagyban függ attól, hogy milyen az importált termékek aránya az összes fogyasztáson belül, illetve hogy a hazai termelés és export mennyire importfüggő. Ezenkívül a piaci szerkezet (például a monopóliumok súlya) is hat az áremelési szándékok megvalósulására.

A MAGYAR ÁRFOLYAMRENDSZER

Az árfolyamrendszer 1990-2000 között

A forint árfolyamának mozgása a különböző devizákkal szemben – ezen szakaszban – két, jól elkülöníthető időszakra osztható: az 1995. március 15. előtti és utáni időszakokra, vagyis a csúszó leértékelés bevezetése a választóvíz. A forint árfolyamát az MNB 1981 óta valutakosárhoz (melyben az ország külkapcsolatai alapján határozták meg a valutákat) kötötte és előre nem kiszámítható módon, rendszeretlenül értékelte le, az árfolyam módosítható volt.

Ezen időszakban az intervenció sáv szélessége többször változott.

1. ábra
Intervenciós sáv szélesség¹

Ez a rendszer alapvetően bizonytalanná tette a várakozásokat és így a gazdasági kalkulációt is. Ezzel szemben a monetáris hatóságok kezébe jól felhasználható eszközt adott: a le- és felértékelést.

1990. 01.01. és 2001.10.01. között a forintleértékelések két szakaszra bonthatók:

1. 1990. 01.01 – 1995. március 15. között: az ad hoc leértékelés szakasza

Mindenki próbálta elemezni, hogy a leértékelés milyen ütemben és mekkora mértékben fog jelentkezni. Két-három hónap leértékelés nélküli időszak után már minden piaci résztvevő a leértékelést várta. Ilyen légkörben elkezdtek vásárolni a különböző devizákat és ezzel szemben a forintot eladni, aminek következtében a forint árfolyama kezdte megközelíteni az intervenciós sáv tetejét. Ha a különböző politikai, gazdasági és egyéb fundamentális elemzések biztosra vehető leértékelést támasztottak alá, akkor a devizák vásárlása még nagyobb méreteket öltött, ami természetesen öngerjesztően hatott a piacra. A bankközi forintkamatok ennek megfelelően változtak, időnként elérve a többszörösét a normálisnak. Az MNB állandó intervenciót hajtott végre, vagyis szinte minden piaci résztvevő az MNB-től vette a devizát. Ugyanakkor várható volt az is, hogy a forintleértékelés után közvetlenül nem lesz újabb leértékelés. Ennek megfelelően a leértékelés után a forint árfolyama az intervenciós sáv tetejéről a sáv aljára zuhant. A hosszú devizapozíciókkal rendelkező piaci résztvevők lezárták addigi pozícióikat, és elkezdtek kiépíteni a rövid pozíciókat, vagyis forintot vásároltak a devi-

¹ Adatsor forrása: MNB honlap.

zakosárral szemben. Mivel a forint árfolyama az intervenciós sáv alján volt ebben az időszakban, a devizaeladások többsége az MNB-nél csapódott le. A piaci résztvevők a kamatnyereség reményében határidős devizát adtak el forint ellenében. Mivel a határidős árfolyam (a forint- és a devizakamat különbségéből kalkulált árfolyam) magasabban alakult, mint a határidő lejártakori azonnali, spot ár, a határidős eladást olcsóbban lehet visszavásárolni, árfolyamnyereséget realizálva.

2. 1995. 03. 16. – 2001. 10. 01.: a csúszó leértékelés

A romló kül- és belgazdasági helyzet miatt a kormány és az MNB 1995. március 16-ától a korábban eseti jelleggel végrehajtott árfolyam-kiigazítást a forint előre bejelentett és naponta végrehajtott csúszó-leértékelésével váltotta fel. Az 1995. márciusban bevezetett *árfolyamrendszer célja* az volt, hogy egy előre bejelentett és hiteles sávban tartsa a forint valutakosárral szembeni árfolyamát, és ezzel visszafogja a leértékelési várakozásokat, amelyek akkorra már veszélyes mértékeket öltöttek: egyrészt megnövelték az ország külföldi finanszírozásának költségét, másrészt – beépülve a hazai szereplők inflációs várakozásaiba – veszélyeztették a belföldi árszínvonal stabilitását.

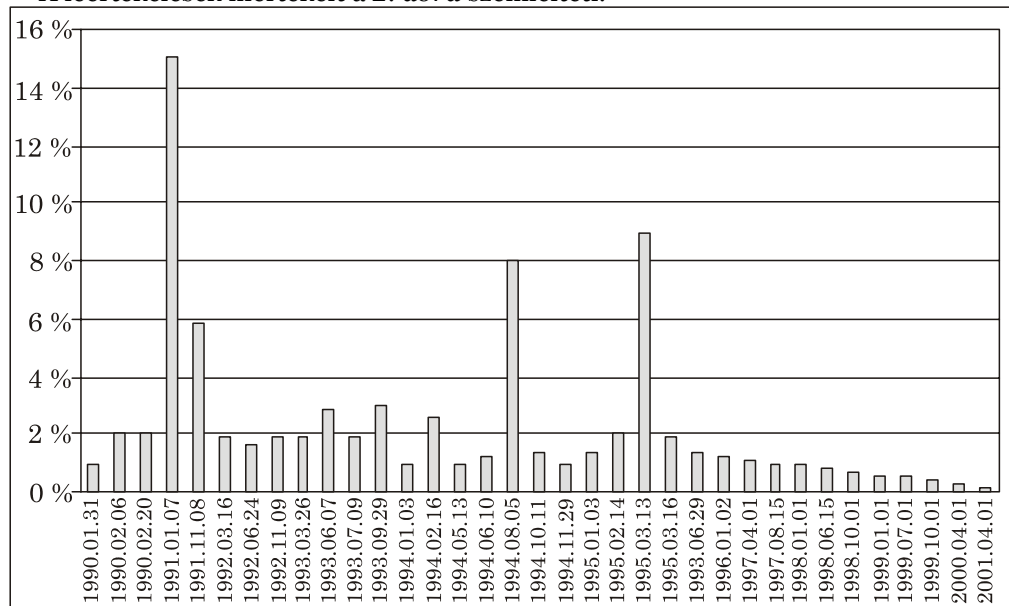
A kiszámíthatóság kedvező az exportőröknek, az importőröknek és a devizahitel-felvevőknek is. A napi forintleértékelés ütemével kalkulálva pontosabb devizabevételt illetve devizakiadást lehet megállapítani. A devizabevétel és kiadás kalkulációjába természetesen van bizonytalansági faktor is, mégpedig a forint helyzete az intervenciós sávon belül, illetve az adott deviza árfolyama a nemzetközi devizapiacokon.

A forint árfolyama ebben az időszakban többnyire az MNB által meghatározott intervenciós sáv alján helyezkedett el. A piaci résztvevők főként devizaeladók és forintvásárlók voltak. A devizavételi oldalon többnyire az MNB állt, az állandó intervenció következtében, míg a devizaeladók a kereskedelmi bankok, illetve a kereskedelmi bankokon keresztül a vállalatok, brókercégek és magánszemélyek voltak. A piaci résztvevők az árfolyamnyereség (kamatnyereség) elérése érdekében adták el a devizakosárral (2000. 01. 01-ig) szemben a devizát és vásárolták a forintot. Árfolyamvesztés abban az esetben történt, ha a forint árfolyama az intervenciós sáv aljáról elindult felfelé. Ebben az időszakban így nem volt teljesen kockázatmentes a forint vásárlása, mivel az intervenciós sávon belüli helyzete bármikor megváltozhatott volna. A bevezetésekor némi kétkedéssel fogadott rendszer bevaltott a hozzá fűzött reményeket: kedvező szintre szorította le a külső finanszírozás prémiumát és kordában tartotta az inflációs várakozásokat. Az árfolyam stabilitása a hazai monetáris politika legnagyobb sikere volt: nem pusztán hitelességet és bizalmat kölcsönzött a magyar fizetőeszköznek, hanem javította a magyar gazdaság megítélését is.

A jegybank alkalmazkodó, fenntartható egyensúlyt célzó politikájának centrumában nem az infláció leszorítása, hanem az átalakuló félben levő, külső finanszírozásra szoruló, kis, nyitott magyar gazdaság számára épp ennyire fontos külső pozíció és fizetőképesség állt. Ezen a célok elérésnek egyik eszköze az árfolyam volt, mely egyben a monetáris politika közbülső céljául is szolgált. A kiszámítható árfolyam volt a kiegyensúlyozottság biztosítója, többek között az exportra termelő vállalatok versenyképességének automatikus fenntartásán keresztül. Ebben az összefüggésben az inflációval kapcsolatban csak az volt a követelmény, hogy ne legyen

nagyon magas és nagyon változékony. Az volt a fontos, hogy az exportunk növekedjen és az országba áramoljon a nem kamatindukált tőke.

A leértékelések mértékeit a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra

A leértékelés üteme 1990. 01. 31-től 2001. 10. 01-jéig¹

A 2001. ÉVI ÁRFOLYAM-POLITIKA

A sávszélesség, szükségessége, időszerűsége

A sávszélesítés tulajdonképpen burkolt leértékelés. A jegybank ilyenkor azért adja fel a korábbi lebegtetési sávot, mert alacsony devizatartalékai miatt nem tudja azt biztosan megtartani. A sáv szűkítése akkor időszerű, ha az árfolyam hosszú ideig a lebegtetési sáv erős szélén helyezkedik el.

Magyarországon a monetáris politika elsődlegesen az infláció kezelését tűzte ki célul, amihez két alapvető eszköz, a kamat- és az árfolyam-politika állt rendelkezésre. Ahhoz, hogy az árfolyam ismét inflációfékező hatást gyakorolhasson, lazítani kellett a mechanizmus szűkre szabott kereteit. Az ingadozási sáv kiszélesítését az infláció kívánatosnál magasabb volta mellett a devizaműveletek még meglévő korlátozásainak feloldására vonatkozó jövőbeli kényszer is indokolta.

2001. május 4. – a sávszélesítés

A jegybanktanács 2001. május 3-i ülésén a kormánnyal egyetértésben döntött a forint árfolyamsávjának kiszélesítéséről. Ennek nyomán a forint árfolyama május 4-től

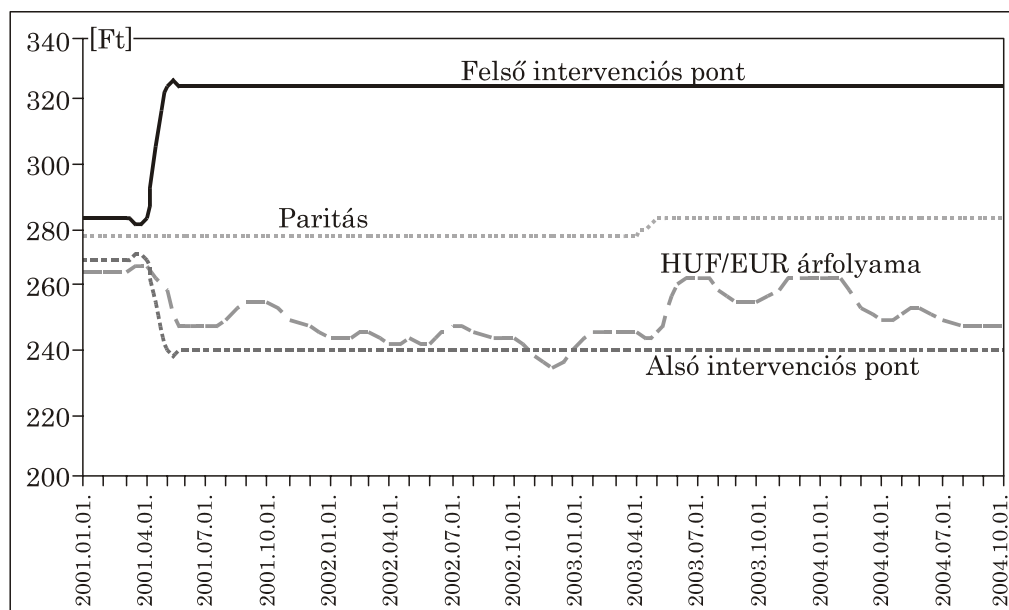
¹ Adatsor forrása: MNB honlap.

kezdve az euróval szemben megszabott központi árfolyamtól 15%-kal térhet el mindkét irányban, az addigi $\pm 2,25\%$ helyett. Ezt követően a jegybank meghirdette új monetáris politikáját is, melynek középpontjában az infláció gyors és aktív leszorítása áll. Ennek Magyarországon is a monetáris kondíciók szigorítása az eszköze, ami kis, nyitott gazdaság lévén itt, a alapvetően a reálárfolyam felértékelődését jelenti. Ebben az összefüggésben a jegybank elismerte azt a tény, hogy a hazai infláció tulajdonképpen érzéketlen a reálkamatra, a kamatszint inkább a devizaárfolyam manipulálásában, irányításában játszik szerepet, esetleg a belföldi jövedelemtulajdonosok aggregált megtakarítási egyenlegét befolyásolja, igaz, ezt sem valami hatékonyan.

A forinterősödés közvetlenül is kedvezően hathat az inflációra, de hogy annak az inflációt érintő pozitív hatási megmutatkozzanak, érzékelhető mértékben kell erősödnie, valamint lehetőleg minden meghatározó devizával szemben erősödnie kell. Ez utóbbi feltétele viszont az, hogy az euró is erősödjön a főbb devizákkal szemben, mert ha esetleg gyengül, akkor az jelentősen tompítja a forint euróval szembeni erősödésének hatását.

Az árfolyamrendszer többi eleme változatlan maradt, azaz a forintot továbbra is havi 0,2%-kal leértékelték az euróhoz képest. A rendszer megtartása nagyobb mozgásteret engedett az MNB-nek monetáris céljai megvalósításában, és azt is eredményezte, hogy az árfolyam mint nominális horgony még egy ideig betölthette szerepét. A monetáris tanács 2001. augusztus 21-i ülésén azonban már bejelentették a forint csúszó leértékelésének 2001. október 1-jei hatállyal történő megszüntetését.

A forint árfolyamának alakulása

3. ábra
Havi átlag euró-árfolyamok 2001. 01. 01. és 2004. 10. 01. között¹

¹ Adatsor forrása: MNB honlap.

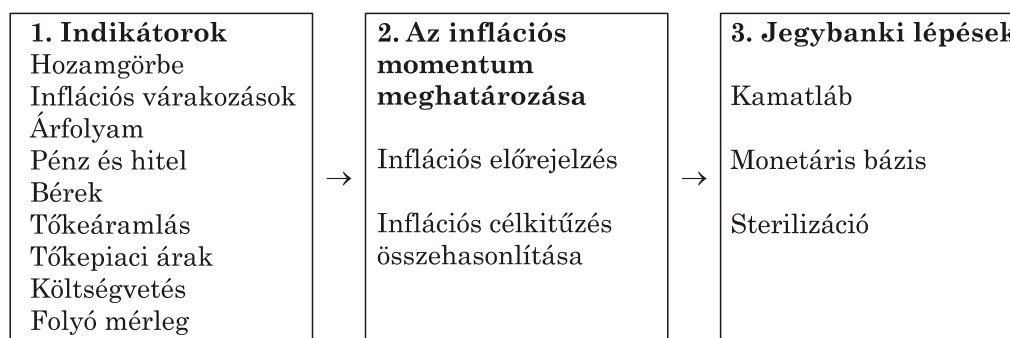
AZ INFLÁCIÓS CÉLKITŰZÉS RENDSZERE

2001. június 12-én döntött a jegybanktanács, hogy a jövőben a széles árfolyamsáv keretein belül megvalósított, úgynevezett implicit inflációs célkövetésre épülő monetáris rendszert működtet. A rendszerre történő áttéréshez a lehetőséget a forint sáv-szélesítése és a teljes konvertibilitás teremtette meg az alapot. Az *inflation targeting rendszer lényege*, hogy a jegybank a kitűzött inflációs cél és az inflációs előrejelzései viszonyának függvényében alakítja ki politikáját. Amennyiben a két szám között eltérés lesz, a jegybank a monetáris politika eszközeivel beavatkozik. A rendszerben a *monetáris politika legfontosabb célja* az árak stabilitásának biztosítása, ami a gyakorlatban nem egy rögzített árszínvonal, hanem alacsony infláció elérését jelenti. A kibocsátáshoz, foglalkoztatáshoz, fizetési mérleghez kapcsolódó célok nem, vagy csak a prioritásként kezelt árstabilitás követelményének alárendelve jelennek meg a jegybank feladatai között. Így a dezinflációs időszakban meg kell határozni azt a pályát, ami a legkisebb output áldozattal teszi lehetővé az infláció csökkentését.

A monetáris politika alkalmazása inflációs célkitűzés esetén

A rendszerben a jegybank az ún. *információs változós megközelítést* alkalmazza. Nem választ ki egyetlen olyan változót, amely jól leírható oksági kapcsolatban áll az infláció alakulásával, hanem azzal szorosan együttmozgó, annak alakulását előrejelző változók (*leading indicators*) széles körének figyelembe vételével alakítja ki inflációs prognózisát, általában 1-2 évre. Az indikátorok kiválasztásánál nem az oksági kapcsolat, hanem az előrejelző erő a legfontosabb szempont. E portfólió szemlélettel az inflációs prognózis hatásosabb lehet. Az előrejelző változók és az inflációs folyamatokat leíró strukturális modell alapján a jegybank kialakítja *inflációs előrejelzését*. Ebben a rendszerben gyakorlatilag az inflációs előrejelzés tölti be a közbülső cél szerepét: ha az előrejelzés meghaladja a kitűzött célt, a monetáris politika megváltoztatásával igyekszik az infláció alakulását befolyásolni.

A *várttól eltérő alakulás* azonban nem vált ki automatikus *jegybanki reakciót*, betartásukhoz nem kötődik szoros elkötelezettség. A többi vizsgált változóval együtt, az inflációs előrejelzést újra és újra felülvizsgálva, az infláció növekedéséhez vezető kockázati elemeket feltárva értékeli a jegybank alakulásukat, és dönt politikája megváltoztatásáról.

4. ábra

A monetáris politika az inflációs célkitűzés rendszerében

Az inflációs célkitűzés rendszere csúszó árfolyamsáv esetén

Az inflációs célkitűzéshez eredeti változatában lebegő árfolyam, de csúszó árfolyamsáv (*crawling band*) is tartozhat. A *crawling band* a centrális paritás pályájának meghirdetését, és egy viszonylag széles (10-20%-os) árfolyamsáv meghatározását jelenti, amelyben az árfolyam mozoghat. Ahol ezt a rendszert alkalmazzák, a bevezetését megelőzően fix árfolyamra alapozott stabilizációs programok történtek, amelyek eredményesek voltak abból a szempontból, hogy a hiperinflációt mérsékelt mértékűre szorították le, de nem tudták megszüntetni a teljes inflációs differenciát.

Az infláció mérséklésének indokai

Az infláció csökkentése általában a reálkamatok emelkedésével jár együtt. Nagy belső államadósság megléte esetén az emelkedő reálkamatok megnövelik a költségvetés kamatterheit, ami az államadósság további növekedését okozza. Az inflációellenes politika emellett a reálkamatok emelkedése által indukált *reálfelértékelődésen* keresztül átmenetileg *rontja a gazdaság külfölddel szembeni versenyképességét*. A versenyképesség csökkenése a *folyó fizetési mérleg romlását és a külfölddel szembeni adósságállomány további növekedését vonhatja maga után*. A defláció általában a gazdaság növekedési ütemének átmeneti csökkenésével jár együtt, ami a jövedelmek visszaeséséhez és társadalmi feszültségek kialakulásához vezethet.

Az infláció gazdasági és társadalmi költségekkel jár. Az infláció költségeinek jelentős része akkor is keletkezik a gazdaság szereplőinek inflációs várakozásai nagyon pontosak. Tökéletes előrelátás nincs. A nem vár infláció *legnagyobb költsége, hogy torzítja, szétzilálja az árrendszer információs szerepét*, ezért rossz pénzügyi, beruházási döntésekhez vezet. Az infláció *gazdasági költségei* szerteágazóak. A kulcs az indexálás. Az árnövelés a bérekben eszközök áraiban növeli a tőkeköltséget, ezáltal a beruházások az optimális szint alá esnek. Az infláció másik káros következménye, hogy a *tőkebefektetések túlzott mértékben áramlanak a nem termelő szektorba, így a hatékony erőforrás-allokáció sérül*. Magasabb infláció mellett magasabb lesz az adott reálkamattal mellett nyújtott hitel pénzáramlása, ezzel csökken az adós hitelfeltevő képessége. A tranzakciós költségek és „cipőtalp-költségek” jelentősége elhanyagolható. *Az infláció társadalmi költségei* a jövedelem-eloszlásra gyakorolt hatásain keresztül érzékelhetők. Az infláció a leginkább a legrászorultabb és legkisebb érdekérvényesítéssel rendelkező társadalmi rétegeket sújtja. A szociális háló részét képező állami transzferek és egyéb juttatások általában késve kötik az inflációt.

AZ INFLÁCIÓS CÉLKITŰZÉS RENDSZERÉNEK MŰKÖDÉSE MAGYARORSZÁGON

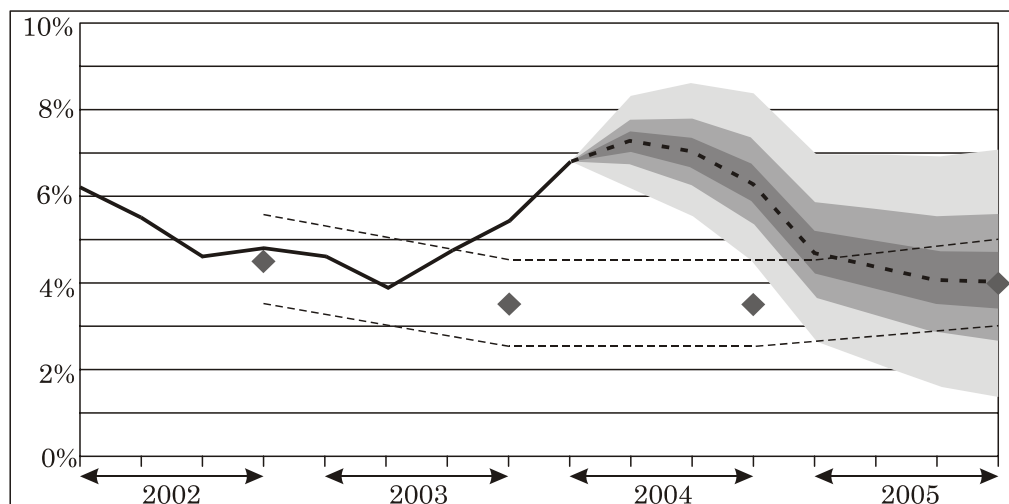
A csúszó ($\pm 15\%$ -os) árfolyamsáv keretében működő rendszerben az MNB döntéseit egy *18 hónapra előre meghatározott* és kihirdetett, a kormánnyal egyeztetett *inflációs cél* vezérli: egy 12 havi inflációs ráta, amely 2%-os „toleranciasávban” mozoghat. A kezdeti és a célérték által kijelölt inflációs pálya körül \pm egy százalékpontos sávot húznak. Ha ebből a folyosóból kilépne az infláció, akkor megnézi a jegybank, beavatkozzon-e és ha igen, akkor hogyan.

A jegybank *negyedévente* adja közre inflációs jelentéseit, amelyben elemzi, hogy a jelenlegi, illetve jövőben várható dezinflációs pálya mennyiben felel meg a célkitűzésnek.

Jelenleg a dezinflációs pályát úgy határozták meg, hogy ebből a szempontból egy 2010. január 1-jei eurózónához történő csatlakozásnak ne legyen akadálya. Mindez azt jelenti, hogy az ehhez kapcsolódó 2008. március és 2009. március közötti referencia-időszakban a magyar infláció ne haladja meg 1,5%-nál nagyobb mértékben a három legjobb mutatójú EMU tagország átlagát. A jelenlegi uniós adatok szerint ez egy 2,4-es (2004. augusztusi adatok alapján) vagy annál alacsonyabb pénzromlást jelentene. Az inflációs célkitűzés egyfajta kommunikációs rendszerként is értelmezhető, hiszen akkor működik jól, ha a hiteles és átlátható jegybank megfelelő célt tűz ki, s ezt, valamint az ebből következő gazdaságpolitikai lépéseket megfelelően kommunikálja a gazdasági szereplők felé. A hitelességnek van egy politikai és egy technikai oldala: várható-e hogy a jegybank feladja antiinflációs politikáját, illetve képes-e a rendelkezésére álló eszközökkel a kitűzött cél elérésére. A sikeres rendszer a várakozásokra is pozitívan hathat.

A dezinflációs pálya

Magyarországon az elemzők az inflációt 2004 végére 6-7%-os szintre várják (a jelenlegi pontos prognózis 6,6%-os szint). A jelenlegi előrejelzések szerint az árnyelkedés mértékét legnagyobb eséllyel a célsáv felső felébe várják, hiszen az előrejelzési bizonytalanság enyhén a magas infláció felé mutat. Ezen év inflációs emelkedését az ideai áfa- és jövedéki adó, a feldolgozatlan élelmiszerek, illetve a járműüzemanyagok körében keletkező magas áremelkedés okozza.

5. ábra
Az inflációs előrejelzés legyezőábrája¹

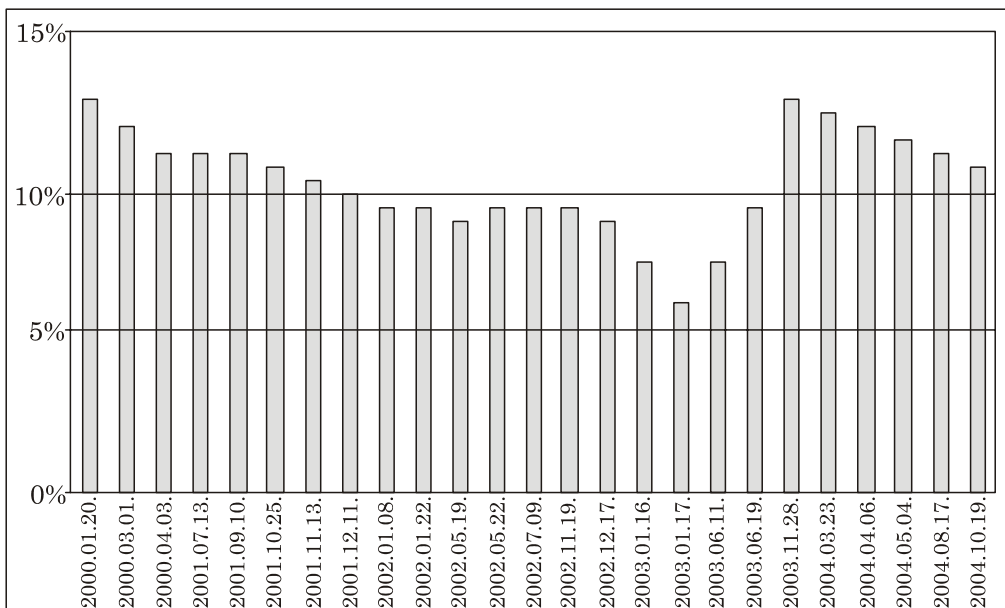
¹ Forrás: MNB Jelentés az infláció alakulásáról 2004/2.

Az MNB prognózisa alapján 2005-ben fokozatos dezinflációval számolnak. A kínálati oldalon a fajlagos bérköltségek mérséklődése és az olajárak jelenlegi magas szintről történő feltételezett csökkenése az infláció lassulásának irányába mutat. A dezinflációt támogatja a feldolgozatlan élelmiszerek piacán érvényesülő verseny és szabályozott árak átlag alatti emelkedése. A keresleti oldali folyamatok hosszabb távon némileg lassítani fogják a dezinflációt. Az élénk gazdasági növekedés mint a kapacitások fokozottabb kihasználtságához vezetnek, így a kibocsátási rés emelkedése várható. Emellett a 2005-ös év bizonytalanság forrása a fiskális politika várható alakulása.

HUF/EUR árfolyama 2004-ben

A dezinfláció szempontjából kedvező volt a forint tartós erős árfolyama, amely az importált termékek árán keresztül fontos szerepet játszott az infláció csökkentésében. Az infláció 2004 májusi csúcsa után határozottan csökkenő pályára állt. A forint árfolyam az elmúlt hetekben rendkívül erős volt, kisebb gyengülés a kamatcsökkentési várakozások felerősödésével magyarázható.

A Monetáris Tanács a csökkenő tendencia folytatását várja, így 2004. október 18-i ülésén a jegybanki alapkamatot 50 bázisponttal 10,50%-ra csökkentette. A piaci árazás alapján a mai várható kamatcsökkentés után a következő 3 hónapban további 50 bp körüli vágásra van esély. Fél éven belül 125 bázispont van beárázva a másodpiaci hozamokba, a jövő év közepére az alapkamat 9, 25% körül lehet.

6. ábra
A jegybanki alapkamat mértéke¹

A korábbi piaci bizonytalanság mérséklődött, ami a hosszú lejáratú hozamok csökkenésében is tükröződik. A magyar állampapírok kockázati prémiuma a 10 éves hozamkülönbséggel jellemezve növekedett. 2004 októberében 25 bázisponttal volt feljebb, mint augusztus közepén. A 2004-ben a külföldi kézben lévő forintkötvény állománya növekedett (2004 októberében kb. 2550 Mrd Ft), viszont az átlagos futamidő érdemben nem tudott növekedni. Ez mutatja, hogy a konvergencia befektetők oldaláról nem igazán nőtt az érdeklődés, inkább a rövid oldalra érkezett némi spekulatív tőke. Az elemzők (Reuters) szerint ERM II. árfolyamrendszerben várt középátlagos árfolyam-várakozásokat orientáló ereje gyengült, gyakorlatilag a jövőben a forinttól enyhén gyengülő árfolyampályát várják. A külföldi befektetési bankok elemzéseiben ugyanakkor meg mindig felbukkan egy pesszimista, a forint jelentősebb leértékelődését valószínűsítő forgatókönyv.

PROGNÓZISOK 2005-RE

Az európai bizottsági 2004. évi konvergencia-jelentés szerint Magyarország az euróövezethez való csatlakozás egyetlen kritériumát sem teljesíti. Az átlagos inflációs ráta Magyarországon 6,5% volt, szemben a 2,4%-os kritériummal. A GDP arányos költségvetési hiány kritériumában 6,2%-os (2003-as végleges adatok szerint), a előírt 3%-kal szemben. A hosszú távú kamatkritérium 6,4%-kával szemben Magyarországon az átlagos hosszú távú kamatszint elérte a 8,1%-ot. A jegybankra vonatkozó jogi szabályozással kapcsolatban sem felelünk meg az elvárásoknak. A jegybanktörvény tervezett változtatása (a monetáris tanács létszámának emelése, és kormányzati tagi delegálása) is rontja a megítélést.

Az MNB 2005-re a 4,4%-os inflációs rátával számol. Ezen inflációs szint csak akkor tartható, ha a fiskális politikában sikerül tartania a költségvetés 2005 évre tervezett hiányát. Azaz az ESA-hiány félszázalékos csökkenése megvalósul. Amennyiben nem tartható a tervezett költségvetési hiány szintje a jegybanknak csak a kamatpolitika eszközével (alapkamat emelésével) tudja elérni elsődleges célját, azaz az infláció csökkentését.

Az árfolyamrendszer változásának hatásai a fizetési mérlegre

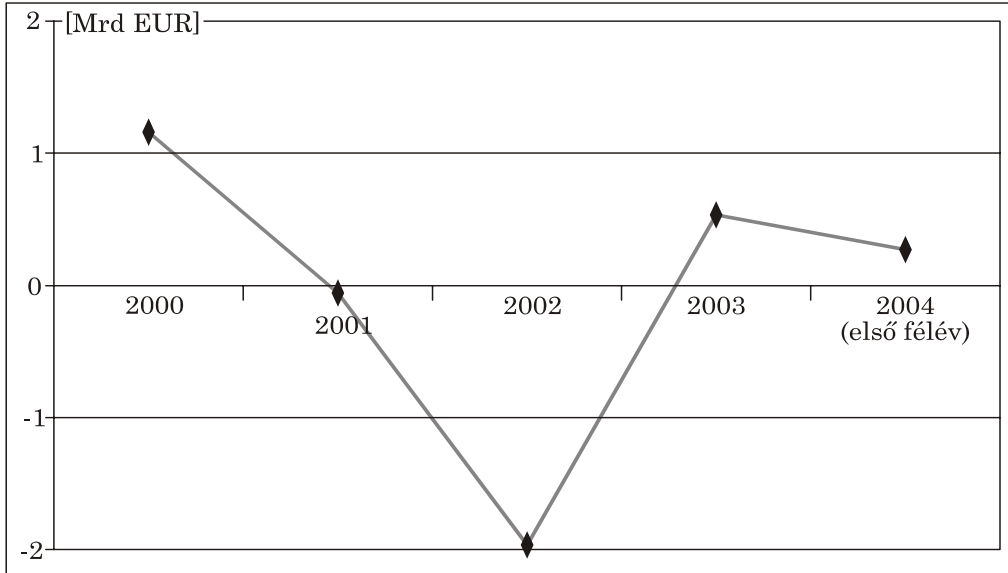
Az árfolyamrendszer 2001. május 4-től történő gyökeres megváltoztatásának eredménye a fizetési mérleg 2000. évhez képesti fokozatos romlásban illetve 2003-ban bekövetkező javulásában követhető nyomon. 2004 első félévében többlet alakult ki, ez azonban 806 millió euróval kevesebb a megelőző év hasonló időszakának értékénél (l. 7. ábra).

A teljes fizetési mérleg egyenlegének alakításában a főbb részmérlegek a 8. ábrán látható módon vettek részt.

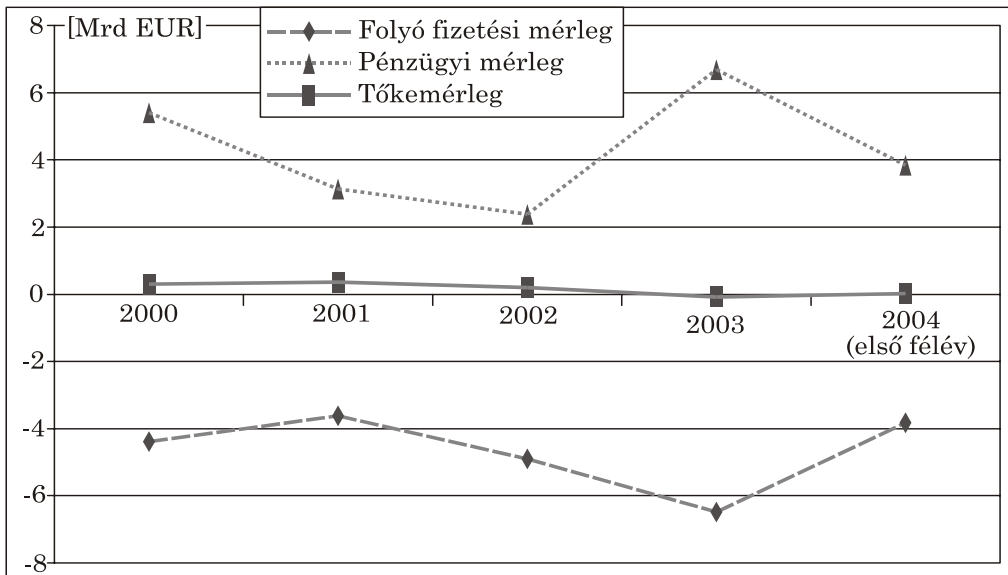
A vizsgált időszak alatt a folyó fizetési mérleg erőteljesebb, a tőkemérleg kisebb mértékű romlása figyelhető meg. A 2003. évben bekövetkező kedvező változást a

¹ Adatsor forrása: MNB honlap.

pénzügyi mérleg erőteljes javulása okozta, amely a folyó fizetési mérleg egyenlegében kialakult negatív tendenciát kompenzálta.

7. ábra
A teljes fizetési mérleg egyenlegének alakulása 2000–2004¹

¹ Adatsor forrása: MNB honlap.

8. ábra
A fizetési mérleg főbb részmérlegeinek alakulása, 2000–2004¹

A FOLYÓ FIZETÉSI MÉRLEG EGYENLEGÉNEK ALAKULÁSA

A gazdaság külső egyensúlyát jelző mutató (folyó fizetési mérleg/GDP) 1995-től kezdődő fokozatos javulása 2001-ben törik meg, ettől kezdve folyamatosan romlik és a 1992-1994-es időszak (-9% körüli) mutatóinak értékét közelíti.

Az árfolyam rendszer változásának évében az előző időszakhoz képest nem volt érzékelhető a romlás, sőt 2001-re a folyó fizetési mérleg 767 millió euró javulást mutatott. A javuló egyenleg a külkereskedelem negatív egyenlege csökkenésének, a turistaszezon beindulásával az idegenforgalmi és a szolgáltatások mérlegsoron kialakuló többletnek volt köszönhető. Az Európai Unió lassulása még nem éreztette hatását, a magas exportdinamika a globális lassulás ellenére is fenntartható volt, a kivitel sikere a konjunkturális időszak megrendeléseinek volt köszönhető. Az elmaradt hatás a már megkötött export-import szerződésekben rögzített árak miatt történt, de a szerződések kifizetését követően az új megállapodások árfolyam hatásai az egyenleg további alakulásában már láthatók. Az exportáló vállalatoknak 2001-ben a forint erősödésből eredő árfolyamvesztését csaknem ellensúlyozta a termelékenység javulása (1 főre jutó GDP). A 2004. év első félévének hiánya (-3825 millió euró) 451 millió euróval haladta meg a 2003 hasonló időszaki hiányát.

A nemzetközi versenyképességet a devizaárfolyamok alakulásán túl nagymértékben meghatározza a munka termelékenysége (az egy foglalkoztatottra jutó GDP) és a bérek alakulása (egységnyi munkaerőköltség) is. A gyors termelékenységnövekedés hajtóerői közül a külföldi működőtőke-beáramlás (a gazdaság széles körű liberalizációja, a privatizáció) emelhető ki (amely 2001-ben még jelentős mértékű). Lényeges, hogy az egységnyi munkaerőköltség növekedésének lassabbnak kell lennie a termelékenység növekedésénél, a termelékenység alakulásával összehangolt nemzetgazdasági és vállalati szintű bérpolitika hozzájárul a külső piaci pozíciók javulásához.

A folyó fizetési mérleg egyenlegének alakításban az árumérleg egyenlege meghatározó, amely egyben az ország versenyképességének változását is jelzi. Az árumérleg egyenlegének alakulása nagyrészt követi a folyó mérleg egyenlegének változását. Bár 2001-ben és 2002-ben kis mértékű javulás figyelhető meg az előző időszakhoz képest, 2002-ben azonban már nem tudta mérsékelni a folyó mérleg nagymértékű romlását. 2002-ben fő okként az idegenforgalom drasztikus bevétel csökkenése jelölhető meg. Az export és import különbsége miatt kialakuló hiány 2003-ra megközelítette a 3 Mrd eurós nagyságrendet, 2004 első félévében javulás látszik, egyelőre azonban nem értük el a megelőző évi hasonló időszak hiányának nagyságát.

A forint erősödésének hatására az export versenyképesség romlik, az import viszonylag olcsóbbá válik. A 2001. októberig folytatódó forintleértékelés havi ütemének csökkentése (és aztán a megszüntetése) elvben növelte a külföldi befektetők biztonságát, ugyanakkor a lebegtetési sáv kiszélesítése ezzel ellenkező hatást váltott ki, hiszen *nőtt a valutáris kockázat*. Az ütemcsökkentés miatt az exportálók elvben kevesebb forintot kaptak egységnyi valutáért. Amennyiben ehhez hozzászámítjuk a világszintű áremelkedés hatását is, akkor egy év alatt körülbelül 7%-kal növekszik a forintbevétel azonos exportvolumen mellett. Ha a termelői árindex ennél jobban nő, akkor a versenyképesség romlik, ha nem, akkor javul.

A forint felértékelődése leginkább az importtermékek lassuló árnövekedésén keresztül hat az infláció lejjebb szorítása irányába. A *behozatal olcsóbbá válik*, ezzel az importált infláció mérséklő hatást gyakorol a belföldi árakra. A felértékelődő

árfolyam azonban közvetlenül nem csökkenti a rendkívül magas élelmiszerárakat, hanem főként a tartós fogyasztási cikkek és a ruházati importtermékek ára mérséklődik. Az importőrök ugyanakkor a szélesebb sáv miatt *magasabb árfolyamkockázatot* vállalnak, ennek fejében a megnövekedett hasznukat kockázati prémiumként beépíthetik a kereskedésbe. Érezhető hatás ezért főleg a nagy értékű termékeknél érzékelhető, például a gépkocsik. A fogyasztói árak csökkenése azonban a kereskedők raktárkészletének kifutása után volt lehetséges, az olcsóbb importból származó előny így csak az importárakra vonatkozó szerződések kifutását követően, az új szerződések megkötésével jelentkezett. A felértékelődő árfolyam hatást gyakorol azon belföldi piacra termelőkre is, akik hasonló cikket gyártó külföldiekkel versenyeznek, hiszen ezen termelőket hátrányos helyzetbe, ármódosításra kényszeríti.

A forinterősödés *vesztesei az exportőrök*, hiszen kevesebb forintot kapnak egységnyi devizáért. Az exporton elért nyereséghányad az exportáló cégek több mint felénél 10% alatti. Ennél nagyobb mértékű árfolyam-változás mellett kifejezetten veszteségesé válnak.

A magyar export négyötödét adó multinacionális vállalatok tevékenységét eleinte kevésbé érintette a forint felértékelődése. Ők jellemzően devizaforrásokra építenek, exportjuk mellett importjuk is magas, ezért árfolyamkockázatuk viszonylag alacsony. A hazai nagy exportőrök egy része vámszabad területen folytatta a termelést, és nem forintban, hanem többnyire euróban számolt el, így a forinterősödés eleinte őket sem érintette. A kis- és középvállalkozások ugyanakkor kiszolgáltatottabbak lettek, melyek az összes export körülbelül 20%-át adják. A szélesebb árfolyamsáv miatt devizakockázatuk megnőtt, melynek fedezése magasabb relatív költséget jelentett, így nyereségességük csökkent.

A kedvező árfolyam alakulás az import növekedésében nyomon követhető. Az export növekedése ellenére az árumérleg egyenlege negatív és passzivitása 2003-ban tovább fokozódott. *A hiány oka*, hogy nagyságrendileg az import még mindig meghaladja az exportot, illetve az export és import növekedési üteme továbbra is eltér. A vizsgált időszakban sikerült elérni az export növekedési ütemének import növekedési üteme fölé emelését (a kettő közötti különbség csökkenését, ami az árumérleg egyenlegének kezdeti javulásában látható), de a 2003-as évben a tendencia ismételen megfordult (-1,76%-kal), ezen keresztül az árumérleg nagymértékű romlása be is következett. 2004 első felében mind az export, mind az import meghaladta az előző évi hasonló időszaki értékeket, kedvező azonban a folyó évben, hogy az export növekedési üteme 3%-kal magasabb az importénál.

A külkereskedelmi forgalom termékszerkezetében arányeltolódás csak nagyon kis mértékben érzékelhető. Megőrizte vezető szerepét a gépek és gépi berendezések árucsoportja, ezen kívül mind export és import oldalon a feldolgozott termékek forgalma jelentős. Import oldalon arányaiban az energiahordozók csoportja emelhető ki. 2000-es bázishoz mérten a fogyasztási (élelmiszer) célú import lendült meg erőteljesebben, 20% körüli értékben emelkedett a feldolgozott termékek és gépek behozatala. A kiviteli oldalról a gépek, berendezések és a feldolgozott termékek nagyobb mértékű növekedése emelhető ki.

Külkereskedelmünk *súlypontját* továbbra is az EU-országokkal bonyolított kereskedelem adja. Termékeink 74-75%-át az EU országaiba exportáljuk (kiemelten Németország és Ausztria), míg import termékeink 55-58%-a származik onnan. Exportunk 12-15%-a kelet-közép európai országokba (azon belül a CEFTA részesedése

8-10%, a FÁK-országok részesedése 2,5% körüli), 3,5-4% körül fejlődő országokba irányult. Az import szerkezetében 16-17%-ot a kelet-közép európai országok (CEFTA, FÁK országok 7-9%), 13-17%-ot a fejlődő országok képviselnek. A vizsgált időszakban 2000-es bázison mérve a fejlett országok, köztük az EU országok felé történő export dinamika változott a legkevésbé, nagy mértékben irányult azonban exportunk térségünk országaiba. A fejlődő országokból szívesen importáljuk az olcsó, főként távol-keleti dömpingárukat.

Mivel a belföldi piacon mind nehezebb az értékesítés növelése, a termelők számára az export felfuttatásának kérdése egyre fontosabbá válik. Problémát jelent, hogy az alacsony és a közepes árkategóriájú termékek területén nem tudjuk felvenni a versenyt az ázsiai cégekkel, az olcsó munkaerő miatt a nagy, tőkeerős cégek termelésük mind nagyobb részét helyezik ki az ázsiai régiókba.

A konjunktúra lassulása (mind az Unióban, mind az amerikai gazdaságban) a 2002-es évtől befolyásolta számottevően az exportot, ami a külső egyensúly romlását okozta. Az árumérleg soron 2001-ben keletkezett kisebb hiány oka az is, hogy a kivitel dinamikája nagyobb volt (2,99%-kal), mint a behozatalé, bár a bővülés üteme nagymértékben visszaesett, vagyis a cserearány folyamatosan romlott. Emellett az átlagot meghaladó mértékben bővült az energiahordozók importja. Ezen belül az olajimport kismértékben, a földgázbehozatal világpiacon áremelkedésének hatása jelentősen nőtt.

A reálértékelődés okozta versenyképesség-vesztés 2002-ben már megmutatkozó hatása mellett a külső egyensúly romlása a lassuló Európa és a 2002-es választások idejére bőkezűvé váló, valamint az alacsony infláció miatt romló pozíciójú államháztartásnak is köszönhető volt. A világgazdasági lassulás kiemelten a textil és bőriparra gyakorolt nagymértékben hatást. Textilexportunk 85%-a az EU országai-ba irányul és ez az iparág adja a teljes magyar kivitel mintegy egynegyedét. A feldolgozóiparon belül a növekedés mértékét tekintve csak a gépipar előzte meg a textil és ruházati ipart, melynél folyamatosan javult a versenyképesség is, amit a magas exportarány jelez. A minimálbér emelése (40 ezer forintról 50 ezer forintra, majd 53 ezer forintra), a forint sávzsélesítése próbára tette az exportorientált ágazat szereplőit, közülük elsősorban az alacsony profittartalmú bér munkában érdekeltet. A hazai vállalkozásokat elsősorban a forrás hiány kényszeríti a bér munkavégzésre. A cégek kiszolgáltatottá válnak, nincs befolyásuk a piacra, a termékfejlesztésre, az árakra, mert mindezt elsősorban a megrendelő képes befolyásolni. Mindemellett a hazai beszállítói kapcsolatok szétzilálódnak, a vállalatok az önálló fejlesztő-, modellező- és tervezőkapacitásaikat fokozatosan felszámolják. A bér munka miatt nem tesznek szert konkrét piaci ismeretekre, hálózatukat nem tudják megszervezni. A bér munka előtérbe kerülése a tőkeszegénység következménye: a bér munkarendések teljesítésére fordított kiadások néhány hónap alatt megtérülnek és kisebbek az önálló termelési költségeknél.

Az emelkedő reálárfolyam hosszú távon azonban nem feltétlenül jelent versenyképesség-csökkenést. A munka-egységköltség alapon reálleértékelő árfolyampolitika eddig automatikus margin növekedést biztosított a vállalati szektornak, amely viszont rá lett szorítva termelése további racionalizálására és személyi jellegű kiadásai visszafogására. Az export versenyképessége kapcsán feltétlenül ki kell emelni a magyar export nagy importvonzatát is, ami természetes fedezetet nyújtott a bevételi oldalon elszenvedett veszteségek egy jelentős részére.

Az árfolyam rendszer változtatását követően a gazdasági nyitottságot mérő mutatóink 2002-ig a nyitottság csökkenését jelzik mind export, mind import oldalon, kismértékű nyitás 2003-ban már érzékelhető. Ennek hátterében azonban az áll, hogy az USA-ban meghozott tartósan gazdaságnövelő intézkedések első eredményei már megmutatkoztak, a jelentős adócsökkentés és az irányadó kamat lefaragása a vállalatok jövedelmezőségét javítva a termelés és beruházás élénkítését segítették. Emellett az euróövezet gazdasági teljesítménye az EKB irányadó kamatának mérésével következtében kismértékű növekedést mutatott.

1. táblázat
Export orientáció és import behatolás alakulása¹

Megnevezés/időszak (év)	Export/GDP (%)	Import/GDP (%)
2000	75,21	79,17
2001	69,89	71,33
2002	62,13	64,40
2003	63,81	68,25

Két fontos feladat adódik tehát: segíteni a magyar exportáló vállalatokat abban, hogy a világpiacon versenyképességüket növeljék, az árfolyam kockázatot kezelni tudják és segíteni kell a hazai piacra termelő vállalatokat, hogy elveszített itthoni piacaikat visszanyerjék, ezáltal az ország túlzott (exportképességéhez mért) importigényessége mérséklődjön. Az exportképesség növelése részben a marketingtevékenység erősítésével érhető el. Az egyszer megszerzett kapcsolatok, vagy piaci ismeretség hazai vállalati körben való továbbadásával, viszonylag kis ráfordításokkal jelentős eredmények érhetők el. Az egyszer kialakított kapcsolati tőke sokszorosan kamatozhat. Célszerű lehet olyan nonprofit szervezetek létrehozása, amelyek piaci ismeretek, kapcsolatok megszerzésével és a potenciális felhasználóknak való továbbadásával foglalkoznak. Az árfolyam kockázat kezelését árfolyam-biztosítási módokkal, kell elősegíteni (például a Mehib konstrukciói: devizakövetelés futamideje alatt garantált vételi árfolyamot kínál partnereinek, így veszteség esetén kifizetik a különbözetet, árfolyam nyereség esetén az ügyfélnek be kell fizetnie az elért többletet, díja a forintban kifejezett devizaösszeg 0,5%-a vagy az árfolyam nyereség megtartható, de a díj 2-4%, illetve a beutaztató turisztikai cégeknek kínált árfolyam-biztosítás, továbbá a bankok fedezeti, opciós ügyletei állnak rendelkezésre). A túlzott importigényesség olyan vertikális termelői-fogyasztói szövetkezetek létrehozását jelentené, amelyek képesek a helyi igényeket kielégíteni, biztosítva az ottani foglalkoztatást is.

SZOLGÁLTATÁSOK EGYENLEGÉNEK ALAKULÁSA

A szolgáltatások egyenlege soha nem látott mértékben romlott. A mérlegsoron korábban mindig pozitív egyenleggel zártunk, amely főként az idegenforgalom szaldójának volt köszönhető. A pozitív egyenleg 2002-re 1034 millió euróval (63,63%-kal) esett vissza, majd 2003-ra a mérlegsor már 170 millió eurós negatívummal

¹ Adatsor forrása: MNB honlap.

zárt. A negatív tendencia 2004. július hónappal bezárólag is folytatódik, az egyenleg 354 millió euróval negatív, 152 millió euróval magasabb a megelőző év hasonló időszakához képest.

A forint erősödése a folyó fizetési mérleget nemcsak a külkereskedelem egyenlegén, hanem az *idegenforgalmi mérlegen* keresztül is *rontotta*, lévén, hogy a forint-erősödés miatt drágábbá váltunk a külföldieknek (ugyanannyi forintért a külföldieknek több valutát kell beváltaniuk). Az idegenforgalom 2001. évi devizabevételeit azonban még nem érintette a forint árfolyamának változása, sőt a mérleghorizonton 351 millió euróval magasabban zártunk az előző évhez képest. A 2002. évtől kezdve azonban erőteljes csökkenés látható (2002-re 37%-kal, 2003-as évre további 24%-os csökkenés történt az előző évhez képest). A tendencia változatlanúságát mutatja, hogy a 2004. első féléves idegenforgalmi bevétel 37%-kal marad el az előző év hasonló időszakához képest.

A vizsgált időszakban főként az alacsonyabb kategóriájú kereskedelmi szálláshelyek vendégeinek és vendégéjszakáinak száma csökkent, a magas kategóriájú szálláshelyek devizabevételeinek csökkenése viszont kisebb mértékű, mivel a minőségi vendégek számára az erősödés nem okozott jelentős fizetési gondot. A kedvezőtlen hatás 2001-ben azért is elmaradt, mert 1993. január és 2001. március között reálértékben 11%-kal erősödött a forint, azaz a külföld számára 8 év alatt 11%-kal „drágultunk” meg. Ennek ellenére a turisztikai ágazat teljesítménye ebben az időszakban bővült. A 2001. évre valutában kijánlott árakon változtatni már nem lehetett, így a cégeknek saját eredményük terhére kellett elszámolni a forint erősödéséből származó veszteséget. Veszteségük kompenzálása miatt szükségessé vált 2002-től az ár-emelés, ami rontotta Magyarország versenyképességét a nemzetközi piacon, de még így is a külföldiek számára hazánk viszonylag olcsónak számít. A forint erősödése kedvező a kiutazó turizmus számára, ennek következtében jelentősen megélnékült a külföldre indulók száma.

2. táblázat
Az idegenforgalom alakulása¹

Idegenforgalom (ezer fő)	Magyarországra érkező külföldiek	Külföldre utazó magyarok
2000	31 141	11 065
2001	30 679	11 167
2002	31 739	12 966
2003	31 412	14 283

A világgazdaságban és a -politikában érzékelhető 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények miatti bizalomvesztés az idegenforgalmat, a nemzetközi turizmust érzékenyen érintette. A légi közlekedésre építő utaztató cégek kapcsán romlottak az üzleti turizmusra épülő iparágak, elsősorban a rendezvényszervezők, a konferenciaturizmus és a luxusszállodák kilátásai. Az események nyomán felértékelődött a belső turizmus, illetve erősödött a vasúti és a közúti személyforgalom. A repülőgé-

¹ Adatsor forrása: KSH honlap.

peket ért terrortámadások nyomán a biztosítótársaságok jelentősen megemelték díjtételeiket, amit a légitársaságok nem érvényesíthettek teljes körűen jegyáraikban, hiszen épp hogy kedvezményekkel kellett visszacsalogatniuk a légi utazásban bizalmukat veszített ügyfeleket. A visszaesés Európában is érzékelhető volt (például Franciaország, a kontinens vezető turisztikai célpontja 20%-os visszaesést könyvelhetett el). A konferenciaturizmus területén jellemző volt a találkozók visszamondása, ami könnyen megtehető volt, mivel nem szokás ezen a területen kötbért kikötni. A turizmus ezen nemzetközi trendjei számunkra azonban kedvezőek: az átrendeződött turisztikai kereslet elsősorban a biztonságos és jól megközelíthető országokba irányul, ezek közé tartozik Magyarország is. Ez a tendencia látszik a hazánkba érkező külföldiek számának alakulásában is, azaz 2001-ről 2002-re számuk növekedést mutat, 2003-ra is csak kis mértékű létszámcsökkenés látható. A csökkenő idegenforgalmi egyenleg így inkább a kiutazó turizmus fokozódásának köszönhető, 2003-ra mintegy 29%-kal nőtt a külföldre utazó magyarok száma. A magyar turizmus fejlesztése továbbra is feladat, átfogó, szakmailag megalapozott és alap kutatásokra épített koncepció szükséges állami támogatás kiegészítéssel, amelynek a külföldiek vonzásán túl a magyar vendégek megtartására is irányulnia kell.

A forint erősödésének hatása az áruforgalomhoz kapcsolódó szállítási szolgáltatások egyenlegének romlásában is nyomon követhető, ugyanis a hazai szállítmányozók drágábbá váltak a külföldiek számára, ami a fuvardíjak növekedését eredményezte. Jelentős a biztosítási szolgáltatások és kormányzati szolgáltatások egyenlegének fokozódó negatívuma. Kisebbségi mértékű javulás a számítógépes és információs szolgáltatások körében észlelhető.

Jövedelmek egyenlegének alakulása (a külföldi befektetők magatartásának változása)

A külföldi befektetők vonatkozásában megugrott a nem adósság típusú jövedelmek külföldre utalása, azaz a külföldi tőke által Magyarországon *megtermelt nyereségének hazautalása*. A közvetlen tőkebefektetés során keletkezett növekvő negatív eredmény (a hazautalt jövedelmek) a mérleg sor döntő hányadát jelentik (rendre 76%, 81%, 85%, 84%). 2004 első felében is folytatódott a tendencia, a mérleg sor negatív egyenlege 16,7%-kal haladja meg a megelőző év hasonló időszakának negatívumát, melyből továbbra is a közvetlen tőkebefektetés negatív egyenlege a meghatározó.

Tőke mérleg egyenlegének alakulása

A tőke mérleg egyenlegének *fokozatos romlásában* az ellentételezés nélküli tételek (természetbeni illetve tőkejavak ellentételezés nélküli átruházása, korábbi tartozás elengedése) egyenlegének jelentős csökkenése játszott szerepet mind az államháztartás, mind az egyéb szektorok vonatkozásában. 2004 első felében elsősorban az államháztartás által realizált viszonzatlan tételek vonatkozásában jelentős javulás látszik.

Pénzügyi mérleg egyenlegének alakulása

A legtovább Magyarországon maradó tőkebefektetések, azaz *a működő tőke folyamatos csökkenése* mellett a tisztán pénzügyi megfontolásból hazánkban lévő pénzek is folyamatosan csökkentek. A pénzügyi mérleg egyenlegében javulás 2003-ban érzékelhető, amely azonban a hitelintézeti és vállalati szektor hitelforgalmában bekövetkezett növekedésnek köszönhető.

A külföldi befektetők döntéseit számos tényező befolyásolja. A világgazdasági helyzet óvatosságra inti a beruházni szándékozókat, a nemzetközi kereskedelem és a piac szűkülése nem kedvez a tőkekihelyezésnek. A tőke nemzetközi áramlásának üteme már 1999 óta lassul, a bővülés főleg fúziókban, felvásárlásokban realizálódott. Magyarország unióhoz való csatlakozása kapcsán azok a külföldi befektetők, akik szerettek volna bekerülni az EU piacára, még a belépés előtt alapíthattak céget a felvétel előtt álló országban. Magyarországon ennek kapcsán a pótlólagos tőke megjelenésének jelei nem látszódtak. Jellemző, hogy a munkaigényes összeszerelő jellegű ágazatokban az utóbbi évek nagyobb arányú béremelései nem csekély mértékben semlegesítették Magyarország nemzetközi versenyelőnyeit. Lényeges továbbá, hogy a tágan értelmezett gazdasági környezet minősége is befolyásoló tényező. A külföldi működő tőke maradását illetve további beáramlását gátolta, hogy a magyar gazdaság nem eléggé befektetésbarát. Az idegenellenes közhangulat, a jelentős erőket megmozgató közbeszerzési pályázatok hiánya meghatározóak voltak a döntésekben. Pedig a külföldi működő tőke jelentős előnyöket hozhat a fogadó ország gazdaságának: nemcsak a tőke értékéről van szó, hanem annak hozadékairól, nevezetesen a fejlettebb technológiák megtelepedéséről, a know-how átvételéről, a nemzetközi piacokhoz való könnyebb hozzáférhetőségről, a versenyben maradásról is. 2004 első félévében a megelőző időszakhoz képest a működő tőke beáramlása kapcsán 14%-os növekedés tapasztalható, de ebből korántsem lehet még következtetéseket levonni az év egészére vonatkozóan.

A közvetlen tőkebefektetések egyenlegének romlásában a *Magyarországról induló nagyvállalati tőkeexport fokozódása* is szerepet játszott (2004-ben már 164%-kal haladja meg a megelőző év hasonló időszakának adatát). A kelet-közép európai térség egyik nagy közvetlen külföldi befektetője Magyarország. A regionális vezető szerep megszerzése-megőrzése érdekében a magyar nagyvállalatoknak is meg kell erősíteniük pozícióikat, így a megfelelő tőkeellátottságú és innovációs képességű, a nemzetközi piacokon magát jól kiismerő cég hosszú távon is biztosíthatja saját fennmaradását, önállóságát. A tőkeexport a globalizálódó világgazdaságban az adott ország pozíciójának javulását eredményezheti. A külföldi leányvállalatok alapítása hozzájárulhat az árukivitel növekedéséhez, javíthatja a befektetők jövedelmezőségét, versenyképességét, ugyanakkor kockázatokkal is járhat. A fizetési mérlegre gyakorolt pozitív hatásként kiemelhető, hogy az áruexport nőhet, hosszabb távon emelkedhet a profit hazautalása, a tulajdonosi hitelek visszafizetése. Ha azonban stagnálnak vagy visszaesnek a Magyarországra irányuló közvetlen befektetések és eközben nő a tőkeexport, akkor egyre zsugorodik a gazdaság külső finanszírozása szempontjából fontos tőkeegyenleg, miközben a tőkeexporttól várt kedvező hatások is elmaradnak.

A Magyarországra beáramló külföldi működő tőke a külkereskedelmi hiányt egészen 2002-ig képes volt fedezni, 2003-ban azonban már 1,36%-kal elmarad a külkereskedelmi egyenleg GDP-hez mért arányához képest. A folyó fizetési mérleg vonatkozásában azonban a vizsgált időszakban csak 2001-ben teljesül a hiány fedezése, ezt követően egyre nagyobb mértékben nem képes a működő tőke a hiányt finanszírozni. Ebből is látszik, hogy a működőtőke-befektetések ösztönzésére átfogó koncepcióra van szükség, e nélkül ugyanis a külső hiányt a kockázatos portfólió-befektetések finanszírozzák. Amennyiben a folyó fizetési mérleg hiányát nem fedezi a külföldi működő tőke beáramlása, az ország külső eladósodottsága növekszik. A

bel- és külföld hitelforgalmában bekövetkezett változás a *magánszféra* (a monetáris intézetek és egyéb szektor (vállalkozás, lakosság) devizában történő *hitelfelvétel* erőteljes emelkedésének köszönhető. A magánszféra nettó külföldi adóssága 2000-ig igen dinamikus emelkedett, majd a tartalékok erőteljes bővülése miatt a szféra nettó adóssága 2001 és 2002-ben csökkent, majd 2003-ban ismételtén megugrott. A nagyságrendi változás elsősorban a monetáris intézményeknek (bankok) köszönhető. Az árfolyam erősödésének hatásaként a korábban felvett devizahitelek törlesztéséhez szükséges deviza megvásárlása kevesebbe kerül a gazdasági szereplők számára, az árfolyam további erősödése kedvez a devizában történő további eladósodásnak. 2004-ben azonban fékeződni látszik az eladósodás mértéke, az egyéb befektetések első félévi egyenlege kevesebb, mint fele a megelőző év hasonló időszaki értékének, a bankok túlsúlya azonban még most is jellemző.

JÖVŐBELI KILÁTÁSOK

A folyó fizetési mérleg finanszírozásának nehézségei, a háztartási szféra nettó hitelfelvevő pozíciója és a továbbra is igen instabil forintárfolyam, a piac szereplői által várt lassabban csökkenő költségvetői hiány mind abba az irányba hat, hogy a magyar növekedésre a globális fellendülés csak részben fejti ki jótékony hatását. 2004-ben jobbak a konjunktúrakilátások, a megszorító intézkedések nyomán csökkenhet a fizetési és az államháztartási mérleg hiánya, s várhatóan javul a gazdasági egyensúly. Az idén a kivitel és a behozatal egyaránt igen dinamikus, várhatóan körülbelül 11-11%-kal emelkedik. A fogyasztásnövekedés alig igényel többletimportot, a gépberuházások és az export bővülése jár majd gyorsan emelkedő behozattal. A kicsit gyengébb forint némileg fékezi az importkeresletet. A megélénkülő európai konjunktúra nyomán viszont az export növekedése tovább gyorsulhat. Elsősorban a fejlett technikát képviselő gépipari termékek kivitele emelkedik. A cserearányok talán kicsit javulnak (az olajár csökkenése miatt). Végül is a folyó fizetési mérleg hiánya euróban nagyjából stagnál, várhatóan 4,2 milliárd lesz, de a GDP-hez képest már csökken, 5,4% körül valószínűsíthető.

A fizetési mérleg elemeinek javítása Magyarországon csak másodlagos célként értelmezhető, hiszen az EMU csatlakozás országunk stratégiai célja. Véleményünk szerint a konvergencia kritériumok szűk keresztmetszete országunkra vetítetten az inflációs és költségvetési feltétel teljesítése. Éppen ezért hangsúlyos kérdés a fiskális és monetáris konszenzus megteremtése.

IRODALOMJEGYZÉK

MNB negyedéves jelentések: 2001/1-4, 2002/1-4, 2003/1-4, 2004/1-2
Cégvezetés 2002/ 1-12, 2003/1-12, 2004/1-6
MNB füzetek 2003-2004
www.mnb.hu
www.portfolio.hu
www.fn.hu
www.ksh.hu

POLLÁKNÉ DR. CSÁSZÁR EDIT*

**A VÁLLALATI PÉNZFOLYAMATOK
MENEDZSELÉSÉNEK VÁLTOZÁSAI ÉS
SAJÁTOSÁGAI A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALATI
SZFÉRÁBAN – IT-ÖSSZEFÜGGÉSEK ÉS AZ EU-
CSATLAKOZÁS HATÁSAI –**

A VÁLLALATI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSAI

A vállalati környezet tág kategória. Változásai több tényezőre vezethetők vissza, azok bonyolult kölcsönhatásainak eredményeképpen jönnek létre. *Az elmúlt időszakban – szoros összefüggésben az Európai Unióhoz történt csatlakozásunkkal – szignifikáns változások következtek be szabályozási oldalról. Az Európai Bizottság tavaly májusban nyilvánosságra hozott – 2005. január 1-jétől kötelezően bevezetendő – ajánlása a mikro-, kis-, és középvállalkozások kategorizálását érintette. Új elemet jelentettek a 2004. évi adóváltozások is. Kedvezően hatott a kkv szektorra például a társasági adó csökkentése, vagy az, hogy a kisvállalkozások beruházási adóalap kedvezménye növekedett, az iparűzési adóból levonhatóvá vált a befektetett pénzügyi eszközök és kamatbevételek ötven százaléka, az eva-határt megemelték, a veszteség korlátlan ideig elhatárolható, az ötven év feletti munkanélküliek, illetve a gyesről visszatérők után nem kell egészségügyi járulékot fizetni. Természetesen negatív hatások is adódtak, úgy mint a nulla kulcsos áfa megszűnése, a 12%-os áfa 15%-ra történő emelése, a munkavállalói egészségügyi járulék – ápolási hozzájárulás következtében történő – növekedése, a rehabilitációs hozzájárulás emelkedése, a járulékalap kiszélesítése, vagy bizonyos szja-kedvezmények megszüntetése, hogy csak néhány példát említsünk. E pozitív és negatív hatások eredőjeként jöttek létre összességükben a szabályozási környezet módosulásából adódó hatások.*

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Nemzetközi Pénzügyek Int. Tanszék, főiskolai docens, egyetemi doktor. A jelen cikk a Budapesti Gazdasági Főiskola által 2004. november 4–5-én, a Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezett, „Tudástranszfer és információs társadalom” c. konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk ugyanakkor változásokat eredményezett a mikro-, kis- és középvállalkozások piaci környezetében is. Ezek hatása sem lebecsülendő. Az Economist Intelligence Unit (EIU) által közzétett felmérés szerint¹ a magyarországi kkv-vezetők optimisták az EU csatlakozás által kínált lehetőségeket illetően. (A következő három évet tekintve 77%-uk a bevételek növekedésére számít, és csak 9%-uk prognosztizál visszaesést.) Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy – az EIU szerint – a kisvállalkozások jelentős részének – az egységes piacon történő helytállást illetően – semmilyen stratégiája sincs. Ez mélyen elgondolkodtató. A piaci verseny ugyanis erősödött. Ezt mind a vállalatok, mind az irányító szervek jól érzékelték. Nem véletlen hirdetett meg piacra jutási támogatást például az Informatikai és Hírközlési Minisztérium. (A 200 millió forint keretösszegű pályázat² a távközlési és informatikai szolgáltatások területén működő kkv-k piacra történő bejutását hivatott megkönnyíteni a piacra jutási projekthez történő vissza nem térítendő támogatás folyósítása révén.)

A piaci folyamatokat jól jellemzi a konjunktúra-indexek alakulása (1. ábra).

Az Ecostat 2004. júliusi felmérése szerint³: *„...a kis- és középvállalkozási konjunktúraindex 54 százalékra emelkedett. A hazai tulajdonú vállalkozások üzleti bizalmi mutatója tavaly augusztus óta szinte töretlenül javul. A bizalmi index most 14 százalékponttal haladta meg a depressziós időszak mélypontját. Saját vállalkozásuk jövőbeni helyzetét a kkv-k kedvezőbben ítélik meg, mint egy hónappal. A következő fél évben a cégek 45%-a vár javulást gazdálkodási feltételeiben, egyharmaduk változatlan körülményekkel számol. A felmérés szerint a középvállalkozások 31%-a lát esélyt arra, hogy a hazánkba települt multinacionális vállalatok valamelyikének beszállítója legyen, vagy valamilyen szinten és formában azokkal tartós együttműködést alakítson ki.”*

A gazdasági versenyképesség operatív program (gvop) keretében⁴ 43,42 milliárd forint szolgálja a kis- és középvállalkozások fejlesztésének pályázati támogatását az elkövetkezendő három év során. A lehetőség publicitásának növelése érdekében a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium reklám kampányt is folytatott, amelyet a nemzetközi hírű Saatchi and Saatchi ügynökség bonyolított le. Ez arra utal, hogy a versenyképesség növelésének fontosságával a piaci szereplők egyaránt tisztában vannak.

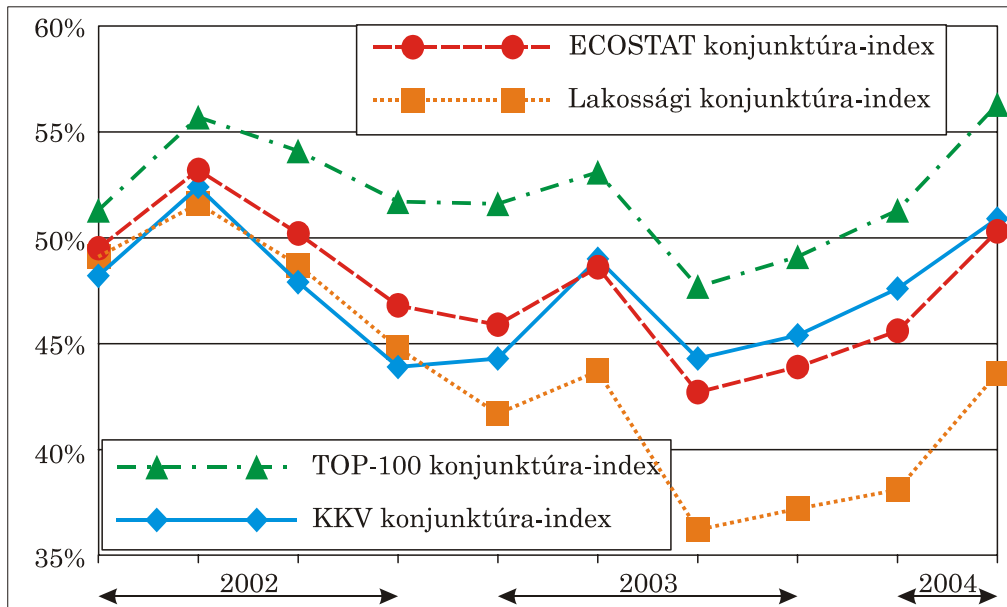
A vállalati környezet változékonysága nem újdonság, hogy mégis érdemes foglalkozni a kérdéssel, az e változások intenzitásának, szélességének és mélységének növekedésével magyarázható. Láthattuk, hogy mind szabályozási oldalról, mind a piaci tényezők oldaláról fellépő hatások eredőit alkotják azt a bonyolult közeget, amelyben mikro-, kis- és középvállalkozásoknak működniük kell. Fókuszáljunk most e működés pénzügyi oldalára, emeljük ki annak egyes elemeit.

¹ Világgazdaság 2004. június 24. (7. old.)

² Világgazdaság 2004. január 26. (5. old.)

³ Világgazdaság 2004. augusztus 2. (5. old.)

⁴ Világgazdaság 2004. január 5. (2. old.)

1. ábra

Az ECOSTAT konjunktúra-index és összetevői, 2002–2004¹

A VÁLLALATI PÉNZFOLYAMATOK MENEDZSELÉSE

Meglepő állandóságot mutat ebben a változó környezetben a vállalati treasury munka. Sem annak lényege, sem annak fő funkciói nem változtak. (A megvalósítás módja igen, de erre majd később még visszatérünk.) Melyek a vállalati treasury – klasszikus értelemben vett – főbb területei? Ezek:

- pénzfolyamatok menedzselése (cash management);
- bankkapcsolatok menedzselése (managing bank relationship);
- vállalati adósság menedzselés (debt management);
- devizakockázatok menedzselése (FX management);
- opciós ügyletek (currency options);
- határidős ügyletek (financial futures);
- adózási megfontolások (taxation considerations).

Mindezen funkciók együttes gyakorlásának legfőbb célja a vállalati pénzfolyamatok harmonizálása, az üzletpolitikai célkitűzésekben foglalt kockázati szinttel egyeztetett hozamkövetelmények elérése. A vállalati treasury eredményes működése – végső soron – hozzájárul a versenyképesség fokozásához, a vállalati tőkehatékonyság növeléséhez. Ez tehát a kulcskérdés.

Jelenleg folyik a kvv-szektor tőkehatékonyságának felmérésére irányuló kutatás, így ennek eredményeiről még nem számolhatunk be, de érdemes hivatkozni a Ro-

¹ Forrás: <http://www.ecostat.hu/kiadvanyok/konjunktura>.

land Berger (RB) nemzetközi tanácsadó cég által – a legnagyobb uniós cégek bevonásával elvégzett és – már publikált ez irányú kutatás eredményeire. E szerint: „...akár 400 milliárd eurónyi tőke is felszabadítható lenne a legnagyobb európai cégek gazdasági hatékonyságának növelésével, ami javítaná a versenyképességet és új növekedési lehetőségeket kínálna – áll a hét iparág 213 vállalatát felölelő tanulmányban. A vizsgálatba bevont cégekben lekötött tőke mintegy 1500 milliárd euró volt.” Ezek szerint a legnagyobb uniós cégek hatékonyságán is van mit javítani, hiszen – a felmérés tanúsága szerint – a tőke ötöde kihasználatlan még az Európai Unióban is. Talán nem elhamarkodott a következtetés, hogy Magyarországon sem lehet sokkal rózsásabb a helyzet, kiváltképp nem az a mikro-, kis-, és középvállalati szférában. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az erre vonatkozó kutatás eredményei még nem ismertek.

A vállalati pénzfolyamatok – a versenyképesség fokozása és a tőkehatékonyság növelése érdekében történő – harmonizálása feltételezi a vállalati treasury egyes területeinek összehangolt működését. Ennek részletes áttekintése fölöttébb izgalmas feladat volna, ám meghaladja jelen lehetőségeinket, ezért engedjék meg, hogy a továbbiakban némi egyszerűsítéssel éljünk: kiemeljünk egynémely funkciót és azokon keresztül mutassuk be célterületünk – a kkv szektornak a vállalati pénzfolyamatok menedzselése terén mutatott – egyes sajátosságait. Szót kívánunk ejteni azokról a változásokról is, amelyek az általunk kiemelt treasury területeken bekövetkeztek, és amelyeket, nem kis részben, az Európai Unióhoz történt csatlakozás indukált.

SAJÁTOSÁGOK ÉS VÁLTOZÁSOK A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALATI SEKTOR VÁLLALATI PÉNZFOLYAMATAINAK MENEDZSELÉSE TERÉN

Induljunk ki az alapokból. A vállalati pénzfolyamatok menedzselésének (cash management) feladata nem más, mint likvid források tervezése, biztosítása, menedzselése, valamint az ezekkel kapcsolatos monitoring tevékenység ellátása. Mindez a vállalat stratégiai célkitűzéseivel összhangban kell hogy megvalósuljon, a potenciális veszteségek és a kockázat csökkentése révén a nettó profit növekedését eredményezve. A vállalati pénzfolyamatok menedzselésének funkciói a következőkben határozhatók meg:

- a fizetőképesség biztosítása és fenntartása, az esedékes fizetési kötelezettségek teljesítésének lehetősége érdekében;
- a finanszírozási igények előrejelzése és meghatározása, a hiányok és a kamatköltségek redukálása;
- a források menedzselése, annak érdekében, hogy a szükséges alapok megfelelő időben, megfelelő helyen, megfelelő valutában és elfogadható költségek mellett rendelkezésre álljanak;
- a folyószámla egyenleg menedzselése, az átmenetileg felesleges pénzeszközök befektetése, a minimálisan szükséges egyenleg szintjének meghatározása és optimalizálása;
- a bankköltségek redukálása;

¹ Világgazdaság 2004. június 15. (10. old.)

- a banki forint és deviza tranzakciós költségek olyan alacsonyan tartása, amennyire csak lehetséges;
- a szállítói- és vevőhitelek kontrolálása, a behajtási periódus ellenőrzése, a vevők fizetési késedelmének csökkentése;
- adókimélő finanszírozási módok alkalmazása révén az adóalapok csökkentése;
- az adózás utáni eredmény maximalizálása.

Hogyan működik mindez a gyakorlatban? Milyen sajátosságok érvényesülnek a kvv szektorban? Nézzük meg az egyes kiemelt funkciókat közelebbről!

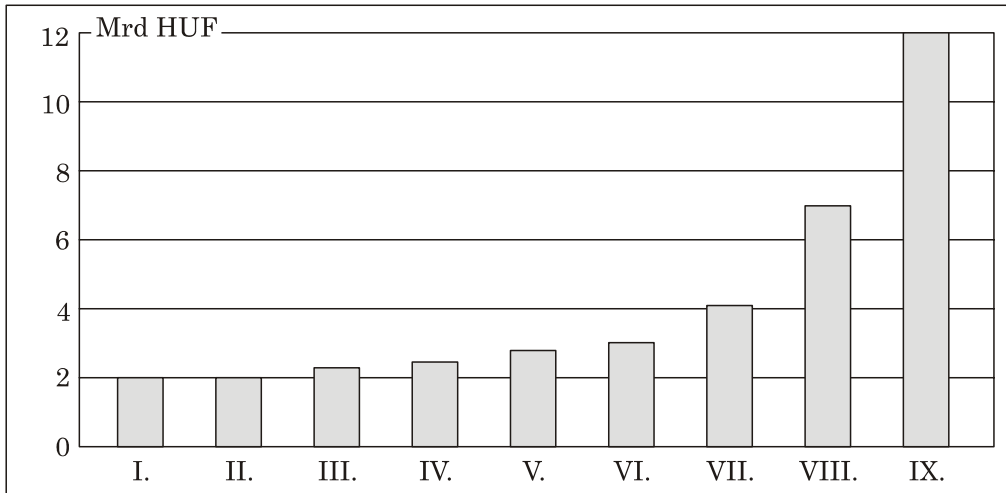
A FIZETŐKÉPESSÉG FENNTARTÁSA ÉS BIZTOSÍTÁSA, LIKVIDITÁS-MENEDZSELÉS

A fizetőképesség fenntartása és biztosítása, a likviditás menedzselés terén gyakran találkozunk problémákkal a jelzett vállalati körben. Ennek számos oka van. A legfőbb gondot az jelenti, hogy kvv-k egy része alultőkésített, ami a kívánatosnál alacsonyabb forgótőke szintet eredményez, likviditási gondokhoz vezet. Egyebek közt, az ez irányú feszültségeket volt hivatott oldani a 2002 márciusában bevezetett Széchenyi vállalkozói hitelkártya. Ez a konstrukció az elmúlt év folyamán rendkívüli népszerűsége miatt a mikro-, kis-, és középvállalkozók körében. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szerint¹ a vállalkozók – e hitelterméket a többi banktermékkel összehasonlítva – előnyösnek ítélték, jónak tartották annak standardizált voltát. Ez utóbbi a gyakorlatban azt eredményezte, hogy a bankok nem kértek üzleti tervet és egyéb – a vállalkozók számára bonyolultnak tűnő – számításokat. Előnyként értékelték a Széchenyi-kártya ingatlan fedezet mentességét, ami azt jelentette, hogy csupán a készfizető kezes nyilatkozatára volt szükség. Pozitívumnak tartották a szóban forgó hiteltermék rugalmas voltát. Ez egyrészt annak struktúrájából, rulírozó jellegéből adódott, másrészt az egyszerűsített és ezáltal gyorsabbá váló banki ügyintézésből fakadt. Összességében véve, ez egy gyors pénzhez jutási lehetőséget teremtett a kvv szféra likviditási gondokkal küszködő vállalkozásai számára.

Ezért volt nagyon pozitív lépésnek tekinthető, a Széchenyi-kártya maximális hitelkeret összegének – 2004. július 1-től – ötmillió forintról tízmillió forintra történő emelése. Ez a finanszírozási konstrukció ugyanis – a probléma kezelése szempontjából – fontos eszközt jelentett, és jelent mind a mai napig az érintett vállalkozások számára. Minthogy egyidejűleg a Széchenyi-kártya használatával kapcsolatos egyes feltételek is javultak, igénybe vétele nem jelentett aránytalan terhet a vállalkozások számára. Népszerűségének növekedését jól tükrözi ezt az a tény, hogy a könnyítést követő három hónap alatt 11 milliárd forintot meghaladó hitelt helyeztek ki ebben a konstrukcióban.² Ugyanebben az időszakban több mint négyezer vállalkozó igényelt kártyát, és egy kártyára jutó hitelállomány értéke csaknem 3,8 millió forint. A konstrukció megalkotói nemcsak sikeresen reagáltak a szektor igényeire, de a piac egyéb szereplőinek együttműködését is megnyerték. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy a Széchenyi-kártya kibocsátásában résztvevő bankok szintén sikeresnek nyilvánították ezt a programot.

¹ Világgazdaság 2004. szeptember 9. (12. old.)

² Világgazdaság 2004. október 15. (5. old.)

2. ábra

A Széchenyi-kártya konstrukcióban kihelyezett hitelállomány alakulása, 2004. január-szeptember (Mrd Ft)¹

Ehhez a kérdéskörhöz tartozik az is, hogy a gazdasági tárca – az elérhetőséget javítandó – bővítette a Lánchíd faktoring programban részt vevő szervezetek számát. A 2003 szeptemberében meghirdetett programhoz húsz pénzügyi szolgáltató csatlakozott, rugalmas, rövid távú finanszírozási lehetőséget biztosítva a mikro- kis-, és középvállalkozások számára. Ez utóbbiaknak, a szolgáltatás igénybe vétele esetén, – maximum 90 napos számláikat faktoráltatva – egy év alatt legfeljebb 3 millió forint értékű² – évi 5%-os – kamattámogatás igénybe vételére volt, és van lehetőségük. A konstrukció tehát nemcsak azért előnyös, mert javíthatja a jelzett szektor rövid távú forráshoz jutásának lehetőségeit, hanem azért is, mert költség oldalról hatva, más szempontból is előnyösen befolyásolja gazdálkodásukat.

A FINANSZÍROZÁSI IGÉNYEK ELŐREJELZÉSE ÉS MEGHATÁROZÁSA

A finanszírozási igények előrejelzése és meghatározása – éppen az esetlegesen felmerülő likviditási gondok miatt – kiemelkedően fontos feladat. A szektor, különösen annak a mikro- és kisvállalkozásokat felölelő szegmense érdekes sajátosságokat mutat ezen a téren.

Egyrészt általában nem ismerik fel ennek a kérdésnek a fontosságát, másrészt nem rendelkeznek ezeknek a feladatoknak az ellátására képes megfelelő képzett-ségű pénzügyi szakemberrel. Nincs kialakult tervezési metodikájuk, előrejelzési rendszereik, nem működtetnek controlling rendszereket. A pénzügyi feladatok ellátása „jolly joker” típusú munkatársakra és a könyvelőkre van bízva. Tanácsadó-

¹ Forrás: Világgazdaság 2004. október 15. (5. old.).

² Világgazdaság 2004. június 24. (10. old.)

kat nem alkalmaznak, részben annak – lehetőségeiket meghaladó – anyagi terhei, részben a probléma felismerésének hiánya miatt.

Mindez aláhúzza a képzés és a tájékoztatás jelentőségét.

A FORRÁSOK MENEDZSELÉSE

A források menedzselése összefügg az előzőekben jelzett feladatokkal, a finanszírozási igények előrejelzésével és meghatározásával. A sajátosságok itt is a szektor lényegéből, alapvető jellemzőiből fakadnak: legtöbb esetben pusztán a *hiány menedzseléséről van szó, nem pedig a tőkehiánnyal és tőkefelesleggel jellemezhető periódusok váltakozásának megfelelő pénzügyi folyamatok menedzseléséről*. A szemlélet alapvetően rövid távú, minthogy az esetlegesen keletkező feszültségek is azok. A megfelelő források felkutatása és bevonása nem könnyű, mert – banki szemszögből nézve – a potenciális hitel igénylők magas kockázatot hordoznak, és nem feltétlen tekinthetők hitelképesnek. Ezért van nagy jelentősége a szektorba áramló, különféle módon támogatott, illetve garanciákkal fedezett hiteleknek.

A gazdasági tárca 2003 márciusában hirdette meg az Európa Technológiai Felzárkóztatási Beruházási Hitelprogramot (röviden: Európa-hitelt). Ennek keretében a kis- és középvállalkozások euró alapú hitelhez jutnak – maximum 500 millió forint erejéig – anélkül, hogy árfolyam kockázatot kellene vállalniuk. A bankok számára ugyanis – az MFB által refinanszírozott – hitellel kapcsolatos árfolyam ingadozásból adódó különbözetet az állam téríti meg.

A nemzeti fejlesztési terv (NFT) gazdasági versenyképesség operatív programjának (GVOP) intézkedései és pályázatai nemcsak a kkv-szektor Európai Unióba történő sikeres beilleszkedésének segítését szolgálják, hanem a szféra fenntartható növekedésének is alapot próbálnak teremteni. Ennek révén 2004-ben 14-15 ezer vállalkozás juthat támogatáshoz és valósíthat meg mintegy 240-270 milliárd forint értékű beruházást¹. A következő három évben a támogatások tervezett értéke 43,42 milliárd forint².

A kiemelt célok a következők:

- a kkv-k műszaki-technológiai hátterének fejlesztése
összkerete: 31,48 milliárd forint
- a vállalkozói kultúra fejlesztése
összkerete: 4,07 milliárd forint
- az együttműködés fejlesztése a vállalkozói szektorban
összkerete: 7,87 milliárd forint

A Gazdasági és Közlekedésügyi Minisztérium (GKM) a kis- és középvállalkozások számára hét pályázatot hirdetett meg az idén, 10,052 milliárd forintos támogatási kerettel. Tekintve, hogy az EU-feltételek szerinti árbevétel-, illetve mérlegfőösszeg-plafont vették figyelembe, bővült a potenciális igénybe vevők köre³. A meghirdetett pályázatok közül öt uniós társfinanszírozású, a fennmaradó kettőt pedig a Széchenyi vállalkozásfejlesztési program (SZVP) keretén belül írták ki. Nőtték a pályázható kertes, a fejlesztési támogatás összegén felül – a számlával igazolt költségeknek

¹ Világgazdaság 2003. december 5. (9. old.)

² Világgazdaság 2004. január 5. (1. és 3. old.)

³ Világgazdaság 2004. január 19. (10. old.)

megfelelő értékű összeg, de maximum 100 millió forint – automatikusan igénybe vehető a pályázat készítés költségeire. Egységessé vált a támogatás felső határa. Ennek értékét a projekt költségének 50%-ában maximálták. Továbbra is kizáró ok a negatív saját tőke, az azonban, hogy az elmúlt két év valamelyikében a kérelmező gazdálkodása negatív eredményt hozott, már nem az. A pályázatok további részleteiről az 1. táblázat nyújt tájékoztatást.

1. táblázat
2004. évi kkv-pályázatok, millió forintban¹

	Megnevezés	Támogatási	
		keret	maximum
GVOP	Kkv-k műszaki-technológiai háttérének fejlesztése	6 400	25
	Korszerű menedzsmentrendszer és -technikák támogatása	956	1,4
	Emelt szintű szakmaspecifikus tanácsadás nyújtása kkv-knak	477	2
	Kkv-k közötti együttműködés szervezésének támogatása	239	5
	Együttműködő vállalkozások közös beruházása	1 600	60
SZVP	Háziorvosi működési jog megvásárlása	30	*
	Kkv-k internetes megjelenése	50	0,3

Fontos szempont a hosszú távú szemlélet erősítése, a kutatás, a műszaki fejlesztés ösztönzése, az innovatív kkv-k támogatása, mert hazánkban – a Magyarországi Innovációs Szövetség tanulmánya szerint² – a vállalkozások háromnegyede az innováció szempontjából inaktív. Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk ezen a téren is megkövetelné a felzárkózást. Az Európai Kutatási Térség integrációja és megerősítése érdekében született meg az EU 6. kutatás-fejlesztési keretprogramja, amely a kis- és középvállalatok számára kínál támogatási lehetőséget. „A közösségi program tervezett költségvetése 75 millió euró. Ennek keretén belül kimondottan kooperatív kutatási projektek támogathatók. A pályázati felhívásra az amsterdami szerződés 163. cikkelyének alapján minden tudományos és technológiai területen lehet pályázni.”³

Időközben a GKM-ben elkészült egy széleskörű társadalmi egyeztetésre váró dokumentum: a kis- és középvállalkozás-fejlesztés hosszú távú stratégiája. Ebben a kkv-k versenyképességének növelése érdekében a vállalkozásösztönző környezet kialakítását, a forráshoz jutás megkönnyítését, valamint a versenyképesség javulását eredményező fejlesztések, az innováció és az információtechnológia által nyújtott lehetőségek kihasználásának ösztönzését tűzték ki célul⁴.

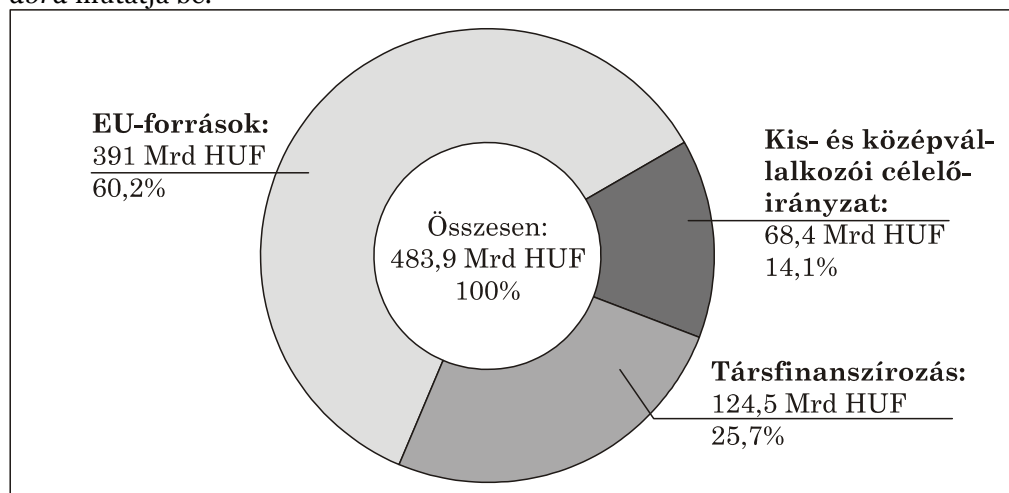
¹ Forrás: Világgazdaság 2004. január 19. (10. old.).

² Világgazdaság 2004. július 12. (5. old.)

³ Világgazdaság 2004. október 8. (14. old.)

⁴ Világgazdaság 2004. október 14. (5. old.)

A 2004 és 2013 közötti periódusra összeállított pénzügyi terv főbb elemeit a 3. ábra mutatja be.

3. ábra

Források a kkv szektor hosszú távú fejlesztésének stratégiájában (2004-2013 között, 2004-es árakon, megoszlás szerint, milliárd forint)¹

A források döntő hányada 2007 után áll majd rendelkezésre, összességében véve – 2004-es árakon számolva – 483,9 milliárd forint segíti majd a kis- és középvállalatok hosszú távú fejlesztését.

A BANKKAPCSOLATOK MENEDZSELÉSE

A vállalati treasury következő három feladata: a folyószámla egyenlegének, a kamatoknak és egyéb bankköltségeknek a kezelése, a *bankkapcsolatok menedzselése* kérdéskörébe tartozik. Ha a sajátosságokat és az elmúlt időszakban kimutatható tendenciákat, változásokat ebből a szempontból vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a hitelintézetek egyre élesebb versenyt folytatnak a mikro-, kis- és középvállalati ügyfelekért. *A verseny élesedése elsősorban a banktermékek kínálatának növekedésében érhető tetten.* A bővülő kínálat két forrásból fakad: egyrészt a növekvő számú támogatott hitelhez kidolgozott újabb és újabb termékekből, másrészt a kis- és középvállalkozó ügyfelek speciális igényeit kielégíteni hivatott termékekből. Az elsöre – éven belüli kategóriában – jó példa a korábban már említett Széchenyi-kártya, vagy Lánchíd faktoring, – éven túli kategóriában pedig – a Midi hitel, vagy az Európa hitel, minthogy mindkettő támogatott forma. A speciális igények kielégítését szolgálják például a Budapest Bank EU-pályázati csomagjai, amelynek keretében a bank nem az egyes termékeit ajánlja, hanem – saját eszközeivel, ami lehet árfolyam biztosítás, áfa-finanszírozás, garanciaigérvény, hitelígérvény, támogatás megelőlegezési hitel, stb. – támogatást nyújt a pályázatok elnyeréséhez. Vannak

¹ Forrás: Világgazdaság 2004. október 14. (5. old.).

olyan bankok is, amelyek saját pályázatkészítő műhelyt állítottak fel, mások speciális konstrukciókat dolgoztak ki. Jó példa erre a hitelkerettel társított K&H vállalkozói kártya csomag, amely a rövid távú eszközfinanszírozási problémák megoldására hivatott. Fő eleme egy gyorsított hitelbírálattal kínált, 1-től 20 millió forintig igénybe vehető folyószámla hitelkeret, amelynek igényléséhez akár ingatlanfedezet sem szükséges. A konstrukció része még egy dombornyomott üzleti kártya (ingyenes betegség-, utazási-, baleset- és poggyászbiztosítással), valamint K&H vállalati mobilinfo szolgáltatás is, amelynek éves díját elengedi a hitelintézet. Minthogy a bank nem kéri automatikusan a Hitelgarancia Rt. kezességvállalását, és a hitelbírálati díjnak csupán az ötven százalékát számítja fel, kétségtelenül kitapintható a költségszökkentés irányába történő elmozdulás szándéka. Ez azért érdekes, mert a bankok a kis- és középvállalkozó ügyfelekért, az e szektorban elérhető piaci részarányuk növelésért folytatott harcban ez idáig nemigen tettek árendedményeket. Sőt! A marzs a kkv szektorban minden bizonnyal jóval magasabb mint a nagyvállalati ügyfeleknél. Annak tényleges mértéke természetesen üzleti titok, de a publikus kiadványokban szereplő adatok alapján számítható mérték 8-10 százalékpontra tehető. Bár a hitelintézetek a jelzett ügyfélkör átlagosnál magasabb kockázati szintjére hivatkozva tartják magasan a marzsot, érezhető az erőfölény és az arra való törekvés, hogy ezt az eszközt ne vessék be a piaci részarány növeléséért folyó harcban.

Témánk szempontjából ez azt jelenti, hogy igen nehéz dolga van annak a vállalati treasurer-nek, aki a kamatköltségek menedzselésével van megbízva. Azok redukálása nem ritkán csupán a bankválasztás és a helyesen kialakított bankkapcsolatok révén érhető el, ami viszont jól informáltságot, kellő szakértelmet és szakmai gárdát feltételez vállalati oldalról, ami nem feltétlenül áll rendelkezésre. Banki oldalról úgy tűnik, hogy nagyon alacsony a bankok által kínált vállalati treasury termékek iránti kereslet. Igaz ez a deviza tranzakciókkal, árfolyamkockázattal összefüggő ügyletekkel, de akár egy egyszerű cash management szolgáltatással összefüggésben is. Törekedni kell olyan eszközök alkalmazására, amelyek ezen a téren javulást eredményezhetnek.

Az sem mindegy, hogy egy vállalkozás milyen informatikai háttérrel rendelkezik. Minthogy ez fölöttébb összetett probléma, érdemes annak egyes vonatkozásait külön is megvizsgálni.

IT HÁTTÉR, E-FEJLESZTÉSEK A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALATI SEKTORBAN

Érdekes sajátosságok tárulnak fel előttünk, ha IT oldalról vizsgáljuk a kis- és középvállalkozásokat. Melyek ezek? A fejlesztés szempontjából legfontosabbnak tűnő sajátosságuk az, hogy *úgynevezett „szigetrendszereket” üzemeltetnek*, azaz nem rendelkeznek a többszörös adatbevitelt kiküszöbölő, integrált rendszerekkel. Sajátosságuk továbbá, hogy – a szektor lényegéből fakadóan – *kicsik, speciális igényekkel rendelkeznek, és árérzékenyebbek, mint a nagyvállalati ügyfélkör*. Ennek alapján azt gondolhatnánk, hogy a vállalatirányítási rendszereket fejlesztő hazai cégeknek, nem ők az „áломügyfelei”, de ez nem így van. Az utóbbi években érezhetően nyitott a piac a kis- és középvállalkozások irányába. Ennek több oka is van. Egyrészt a nagyvállalati szegmens érezhetően telítődött, másrészt, – a kis méretből és a komplex igényekből fakadóan – a hazai fejlesztők verseny előnyt élveznek ebben a szektorban. A vállalatirányítási rendszereket fejlesztő cégek szerint az ERP termékek célpiacát jelentő mintegy hétezer vállalat mindössze 30%-a használ vállalatirá-

nyítási rendszereket, így jelentős növekedésre lehet számítani ezen a piacon. Végül, de nem utolsó sorban, új lehetőségeket nyitott meg az EU tagság ezen a téren.

A Nemzeti Fejlesztési Terv gazdasági versenyképesség operatív programjának keretén belül kiírt pályázat – a kis- és középvállalkozásokat fejlesztendő – *négy célterületet jelöl meg. Ezek:*¹

- *Elektronikus piactér létesítése:* ennek révén lehetőség nyílik a szükséges eszközök, anyagok, szolgáltatások elektronikus úton történő beszerzésére, értékesítésére, valamint az azzal kapcsolatos logisztikai, pénzügyi és adminisztratív feladatok ellátására. A fejlesztések eredményeképpen létrejöhethet egy elektronikus piactér, ahol a szolgáltatások és termékek e-felületen elérhetővé válnak.
- *Vállalati elektronikus értékesítési és ügyfélszolgálati rendszer létrehozása:* ez olyan internetes interaktív rendszer létrejöttét segíti, amelynek révén a termékek, szolgáltatások online értékesíthetővé válnak, és a partnereknek online ügyfélszolgálati segítség elérésére van lehetőségük.
- *Vállalati elektronikus üzletviteli rendszer kialakítása:* olyan rendszerek bevezetését és alkalmazását támogatja, amelyek a rendszeres kereskedelmi tevékenység elektronikus megoldására szolgálnak.
- *Csatlakozás elektronikus piacterekhez:* ennek révén a termékek és szolgáltatások egy harmadik fél által fenntartott e-piactéren keresztül is elérhetővé, értékesíthetővé válnak.

A fele részben hazai, fele részben uniós forrásokat biztosító „e-commerce” program oktatással, műhelymunka révén, és ingyenes tanácsadással segíti a kis- és középvállalkozásokat e-stratégiájuk kialakításában, hogy aztán ennek birtokában pályázhassanak finanszírozási lehetőségekre. A kooperációs kapcsolatok fejlesztése szempontjából is sokat jelent az interneten való jelenlét, mert ez lehetővé teszi a kis- és középvállalkozások klaszterbe, hálózatokba történő szerveződését. Ez előnyösebb piaci fellépésre biztosít lehetőséget, mint amire önállóan képesek lennének. A multinacionális vállalatokkal kialakítandó beszállítói kapcsolatok is eredményesebben menedzselhetők a klaszterek révén.

A Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Kht. (ITDH) is e-kereskedelmi tanácsadói szolgáltatást indított a kkv-k számára. Az Európai Unió Bizottsága 2004 januárjában két évre társfinanszírozóként bekapcsolódott az eMarket Services nemzetközi nonprofit projektbe. Minthogy ezzel az eMarket Services az EU hivatalos e-piactér információs portáljává vált, a hazai kis- és középvállalkozások – az ITDH segítségével – kapcsolódhatnak ehhez a rendszerhez. Ez nagy lehetőségeket rejt magában. Ennek illusztrálására az EBusiness Watch kutatócsoportnak az öt vezető európai országban készített felmérése eredményére² szeretnénk hivatkozni, ami szerint az e-kereskedelem ma már a teljes kereskedelem mintegy húsz százalékát adja. Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy ma már – megfelelő infrastrukturális háttér megléte esetén – elektronikus számla kiállítására is mód van, a vállalati piaci kapcsolatok kialakításának új vetületei tárulnak fel.

Miért fontos mindez? Azért, mert a következő években a kis- és középvállalkozások számára a versenyképesség és a hatékonyság fokozása lesz a kulcskérdés. Hadd hivatkozzunk ismét – a bevezetőben már említett, Roland Berger tanácsadó cégnél

¹ Világgazdaság 2004. július 9. (4. old.)

² Világgazdaság 2004. június havi melléklet, 1. old.

készült tanulmányra.¹ Ebben az áll, hogy az általuk vizsgált *társaságoknál* „...a kihasználatlan erőforrások ötöde készletekben, harmada vevőkövetelésekben és szállítóállományokban fekszik, közel 50% pedig tárgyi eszközökben.” Számításaik szerint „...a készletek és vevőállományok kevesebb mint tíz százalékos csökkentése és a szállítóállományok tíz százalékos növelése akkora összeget szabadítana fel, mint az adott vállalat külső finanszírozási igénye... A kiaknázatlan tartalékok sikeres mozgósításánál az optimális szállító- és vevőkapcsolatok mellett alapvető a tárgyi eszközök kezelése és a tőkeköltségek következetes menedzselése is. Ehhez a fizetési határidők betartása mellett kifinomult hitelkockázati menedzsmentrendszer alkalmazására van szükség.” És mindez a legnagyobb uniós cégekre vonatkozott. Hogy ne lenne ez többszörösen is igaz a kis- és középvállalkozásokra! Nem is beszélve a potenciálisan felszabadítható tőke és a finanszírozási igények kapcsolatáról! A megoldás kulcsa a vállalati pénzfolyamatok eredményes menedzselése, a vállalati treasury munka hatékonyságának fejlesztése. Ez, minél tőkeszegényebb egy vállalkozás, annál fontosabb feladat. Ennek megvalósításához kíván hozzájárulni – az összefüggések felvillantásával – a jelen cikk is.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy Magyarországon tudomásunk szerint jelenleg még nincs hivatalosan akkreditált vállalati treasurer képzés. Ezen a területen vannak lehetőségeink, és – ami az oktatást illeti – bőven van tennivalónk.

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyarországi kis- és középvállalkozások vállalati környezete az elmúlt időszakban szignifikáns változásokon ment keresztül. Ezek részben a piaci környezet oldaláról, részben szabályozási oldalról hatottak, az Európai Unióhoz történt csatlakozásunkkal szoros összefüggésben. Ebben a változó környezetben megglehetős állandóságot mutatnak a vállalati treasury funkciói és feladatai, azok megvalósításának módja pedig figyelemre méltó sajátosságokat takar. A fizetőképesség fenntartása és biztosítása, a likviditás menedzselés terén a legfőbb problémát az jelenti, hogy a kvv-k jó része alultőkésített, ami a kívánatosnál alacsonyabb forgótőke szintet eredményez, likviditási gondot okoz. A finanszírozási igények előrejelzése és meghatározása érdekében nincsenek kialakult előrejelzési rendszereik, tervezési metodikájuk és nem rendelkeznek ezeknek a feladatoknak az ellátására képes megfelelő képzettségű pénzügyi szakemberekkel. A források menedzselése terén a legtöbb esetben a hiány menedzseléséről van szó, nem pedig a tőkehiánnyal és tőkefelesleggel jellemezhető periódusok váltakozásának megfelelő pénzügyi folyamatok menedzseléséről. A bankkapcsolatokat – a verseny élesedése következtében – a bővülő kínálat jellemzi, a hitelintézetek ugyanakkor magasan tartják a marzsot, és még a piaci részarány növelése érdekében sem vetnek be árcsökkentő módszereket. A kis- és középvállalkozások IT hátterének sajátossága a kis méretből fakad: speciális igényekkel rendelkeznek, érzékenyebbek, mint a nagyvállalati ügyfélkör, és nem rendelkeznek integrált rendszerekkel, ún. „sziget rendszereket” üzemeltetnek. Nagy jelentősége van ezért a pályázatoknak, a szektorba áramló, különféle módon támogatott, garanciákkal fedezett hiteleknek. Hasonlóan fontos, hogy a kis- és középvállalkozások vállalati pénzfolyamataikat a jelenleginél eredményesebben me-

¹ Világgazdaság 2004. június 15. (10. old.)

nedzseljék, növelve ezzel tőkehatékonyágukat, és versenyképességüket, amit mind a hazai, mind az európai piacokon való helytállás megkíván.

HIVATKOZÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] ROSS, DEREK A.: International treasury management. Woodhead-Faulkner Ltd. Cambridge, England 1990.
- [2] HUDSON, ROBERT: Treasury management. Blackwell Publishers, Oxford 1994.
- [3] CHOFARAS, DIMITRIS N.: Treasury operations and the foreign exchange challenge. John Wiley&Sons, Inc. Canada 1992.
- [4] MAPLETOFT, BRIAN: Effective management of foreign exchange: a corporate treasurer's guide. McGRAW-HILL Book Company (UK) Ltd. England, 1991.
- [5] Támogatás több forrásból. Üzleti hét, 2003. november 24.
- [6] BB: célkeresztben a kkv-szektor. Világgazdaság, 2003. november 25.
- [7] Új biztatás a vállalkozásoknak. Világgazdaság, 2003. december 5.
- [8] Három év - 43,42 milliárd. Világgazdaság, 2004. január 5.
- [9] Átszabott kisvállalkozások. Üzleti hét, 2004. január 9.
- [10] Könnyített kkv-s pályázatok. Világgazdaság, 2004. január 12.
- [11] Pályázatok banki csomagban. Üzleti hét, 2004. Január 19.
- [12] Bővült az igénybevevők köre. Világgazdaság, 2004. január 19.
- [13] Piacra jutási támogatást hirdetett az IHM. Világgazdaság, 2004. január 26.
- [14] A kkv-k támogatott felzárkózása. Világgazdaság, 2004. január 26.
- [15] IT-pályázatok kkv-knak. Világgazdaság, 2004. május havi melléklet
- [16] Hazai ERP-fejlesztők. Figyelő, 2004. május 20-26.
- [17] E-piacterről kkv.knak. Világgazdaság június havi melléklet
- [18] Bankok a kkv-szektorban - Versenyfutás. Figyelő, 2004. június 10-16.
- [19] A tőke ötöde kihasználatlan az unióban. Világgazdaság, 2004. június 15.
- [20] Otthon erősíthetnek a kkv-k. Világgazdaság 2004. június 24.
- [21] Bizakodóak a kis- és középvállalkozások. Világgazdaság 2004. június 24.
- [22] A vállalkozások tizede nem biztosított. Világgazdaság 2004. június 24.
- [23] A gazdasági tárca bővíti a faktoring programot. Világgazdaság 2004. június 24.
- [24] E-fejlesztések a kkv-szektorban. Világgazdaság 2004. július 9.
- [25] Kkv-k: lanyha innovációs kedv. Világgazdaság 2004. július 12.
- [26] Lehetőség az e-számlázás. Világgazdaság 2004. augusztus havi melléklete
- [27] Optimista várakozások a vállalati szektorban. Világgazdaság 2004. aug. 2.
- [28] K&H: új termék a vállalkozóknak. Világgazdaság 2004. szeptember 3.
- [29] Széchenyi vállalkozói hitelkártya. Világgazdaság 2004. szeptember 9.
- [30] Támogatás a kutató kkv-knak. Világgazdaság 2004. október 8.
- [31] Kóka János a kkv-k erősítéséről. Világgazdaság 2004. október 13.
- [32] Kkv-stratégia hosszú távra. Világgazdaság 2004. október 14.
- [33] Tízmillós Széchenyi kártya? Világgazdaság 2004. október 15.
- [34] <http://www.bankweb.hu/iskszechenyicard.htm> 2004. október 15.
- [35] <http://origo.hu/uzletinegyed/hitel/20040326duplajara.html> 2004. október 15.
- [36] http://www.innováció.hu/tanulmányok/tanulmány_2-3 2004. október 19.
- [37] <http://hirek.prim.hu/cikk/38706> 2004. október 19.
- [38] <http://www.szakartya.hu/kavosz/3003/1016c.HTM> 2004 október 19.